

‘ A P O L L O ’ S G I F T E N ’

EEN SERIE WERELDIJKE LIEDBOEKEN UIT HET MIDDEN VAN DE ACHTTIENDE EEUW

ERIK BOSGRAAF

AMSTERDAM, APRIL 2006

DOCTORAALSCRIPTIE MUZIEKWETENSCHAP

UNIVERSITEIT UTRECHT

FACULTEIT DER LETTEREN

STUDENTNUMMER: 0041882

BEGELEIDER: PROF. DR. LOUIS P. GRIJP

TWEEDE LEZER: DR. RUDOLF RASCH

VOORWOORD

Tijdens de werkgroep Contrafactuur in het voorjaar van 2005, werd mijn interesse gewekt voor een convoluut met een aantal bundels die alle de titel Apollo's Gift hadden. De nadruk tijdens die werkgroep lag met name op de contrafactuur en strofische heuristiek, zodat na de werkgroep vragen over de context van die bundel onbeantwoord bleven. Tijdens de werkgroep werd al duidelijk dat het achttiende eeuwse wereldlijke lied in de Republiek nog nauwelijks onderzocht was. Het idee binnen mijn bescheiden mogelijkheden hieraan iets bij te kunnen dragen, gaf de doorslag mijn scriptie hieraan te wijden.

Een dankwoord is hier op zijn plaats. Deze scriptie had niet voltooid kunnen worden zonder de hulp van een groot aantal mensen: mijn ouders, mijn broer, Louis Grijp, Rudolf Rasch, María Martínez Ayerza, Alessandro Pianu, Monique Happé, Arwieke Glas, Martine de Bruin, Ellen van der Grijn, Maartje de Wilde, Marga Kuipers, Ruth Dyson, en anderen. Het bestaan van de Liederensbank en het Meertens Instituut in het algemeen hebben dit onderzoek in grote mate vergemakkelijkt. Daarom: dank voor de mogelijkheid op het Meertens Instituut te kunnen werken!

Amsterdam, april 2006

Erik Bosgraaf

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	3
INLEIDING	7
HOOFDSTUK 1 HISTORISCH KADER	9
1.1 SOCIAAL-HISTORISCHE CONTEXT	9
1.1.1 <i>KERMIS</i>	9
1.1.2 <i>NIEUWJAAR</i>	11
1.1.3 <i>SINTERKLAAS</i>	11
1.1.4 <i>VASTENAVOND</i>	12
1.2 BEKNOPT OVERZICHT VAN DE WERELDLIJKE LIEDCULTUUR IN DE ZEVENTIENDE EN	12
ACHTTTIENDE EEUW IN DE REPUBLIEK	
1.3 CONTEMPORAINE JAARFEESTBUNDELS	14
HOOFDSTUK 2 DE SAMENSTELLERS	17
HOOFDSTUK 3 SAMENHANG EN CHRONOLOGIE	25
HOOFDSTUK 4 DOELGROEP	29
HOOFDSTUK 5 DE DRUKKERS	33
5.1 JAN VAN DEN BERGH (DEN HAAG)	33
5.2 ABRAHAM CORNELIS (AMSTERDAM)	35
5.3 JACOBUS FRISEWYCK (AMSTERDAM))	35
5.4 JOHANNES VAN KERCKHEM (LEIDEN)	35
5.5 HENDRIK MARONIER (ROTTERDAM)	36
5.6 EGIDIUS VAN OPHEM (HOORN)	36
5.7 PIETER SERVAAS (DEN HAAG)	37
5.8 HENDRIK WALPOT (DORDRECHT)	37
HOOFDSTUK 6 DE LIEDEREN	39
6.1 ‘MINNE-SANG’	41
6.2 ‘T’ZAMENSPRACH’	44
6.3 ‘WIEGDEUN’	48
6.4 ‘AEN CLIMEENE’	51
6.5 ‘BRUYLOFTS-ZANG’	53
6.6 ‘DORILEEAS KLAGT’	56
6.7 ‘AEN PHILLIS’	59
6.8 ‘ONLANGS MYN AMARILLIS LIEP’	63

6.9 ‘GERUSTE BEZITTING’	66
6.10 ‘VERZOEK AAN BACHUS’	68
6.11 ‘LOF DER VROUWEN’	71
6.12 ‘DAPHNIS EN PHOEBUS’	74
6.13A ‘AIR IN MUZIEK’	78
6.13B ‘TEGENZANG VAN SYRENUS AAN DIANA’	83
6.13C ‘SLOT-ZANG VAN AURELIUS, AAN SIRENUS VOOR DIANA’	85
HOOFDSTUK 7 CONCLUSIE EN BESLUIT	87
7.1 CONCLUSIE	87
7.2 BESLUIT	88
BIBLIOGRAFIE	91
PRIMAIRE BRONNEN	91
SECUNDAIRE BRONNEN	94
NASLAGWERKEN	95
DIGITALE BIBLIOGRAFIE	95

INLEIDING

Temidden van de talrijke wereldlijke liedboekjes die in de Republiek in de achttiende eeuw werden gedrukt, zijn er zeven die bij elkaar lijken te horen. Ze verschenen rond het midden van de achttiende eeuw in Den Haag, Dordrecht, Leiden, Amsterdam, Rotterdam, en in Hoorn. Het gaat om de volgende titels:

- *Apollo ,s [sic!] Kermis-gift aan de Haagsche vermaaks-gesinde jeugd*, Deel I: 99 liederen
- *Apollo's Kermis-gift aan de Haagsche vermaaks-gesinde jeugd*, Deel II: 118 liederen
- *Apollo's Kermis-gift aen de Amsterdamsche Juffers*, Deel III: 56 liederen¹
- *Apollo's Nieuwe-Jaers-gift aen het bekoorlyke Hollandsche Jufferschap*, Deel I: 89 liederen
- *Apollo's Nieuwe-Jaers-gift aen het bekoorlyke Nederlandsche Jufferschap*, Deel II: 91 liederen
- *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva; Mengelzangen*: 26 liederen
- *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva; Minnezangen*: 26 liederen
- *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva; Herderzangen*: 20 liederen
- *Apollo's Vasten-avond Gift*: 110 liederen

Dit is een totaal van 635 liederen. Deze bundels zullen louter als broncode aangehaald worden in de lopende tekst. Deze broncode's zijn ApKermisg(1), (2) en (3), ApNwjg(1) en (2), ApStNicg, en ApVastenavg.

De overkoepelende thematiek is dat Apollo liedjes schenkt aan de mensen. Hoe dit precies in zijn werk ging, werd uitvoerig behandeld in de preliminaria en aanschouwelijk gemaakt in de titelgravures van de boekjes. De inhoud van deze boekjes bestaat verder grotendeels uit teksten waarbij is aangegeven op welke melodie de betreffende tekst gezongen moet worden. De bundels bevatten dus geen muzieknotatie.

De scriptie behandelt de volgende onderzoeksvraag: "In welk licht moeten we de Apollo's Giften zien?" Deze algemene onderzoeksvraag bestaat uit verschillende deelvragen die in de verschillende hoofdstukken behandeld worden. In Hoofdstuk 1 wordt daartoe een historische kader geschetst, verdeeld in een sociaal-historische en een liedhistorische context. Hoofdstuk 2 behandelt de deelvraag wie de samenstellers van de bundels waren en om welke redenen ze initialen gebruikten. In Hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de samenhang en chronologie van de zeven verschillende Apollo's Giften. Wat hebben de boekjes met elkaar te maken en bij welke drukkers zijn de bundels voor het eerst verschenen? In Hoofdstuk 4 wordt de doelgroep behandeld. Wie waren de beoogde zangers van de liedjes in de Apollo's Giften? En: waarom

¹ Deze bundel en ApNwjg(2) zijn nog niet ingevoerd in de Liederensbank. Ik heb derhalve zelf sorteernummers toegewezen aan de liederen in deze bundels en altijd het paginanummer vermeld.

kochten ze de bundels überhaupt? Hoofdstuk 5 is een beknopt biografisch overzicht van de drukkers, en Hoofdstuk 6 bevat een representatieve selectie van liederen uit de Apollo's Giften. Conclusie en besluit zijn te vinden in Hoofdstuk 7.

HOOFDSTUK 1 HISTORISCH KADER

1.1 SOCIAAL-HISTORISCHE CONTEXT

De Apollo's Giften werden voor jaarlijks terugkerende feesten gedrukt. Deze zogenaamde jaarfeesten zijn respectievelijk: de kermissen in Den Haag en Amsterdam, Nieuwjaar, Sinterklaas, en Vastenavond.² Hieronder zal ik de feesten kort beschrijven.

1.1.1 KERMIS

Een kermis duurde meestal een week en vond in principe één keer per jaar plaats. Het was van oorsprong een jaarmarkt ter gelegenheid van de wijding van de kerk of van de naamdag van de beschermheilige van een stad. Deze religieuze betekenis was in de achttiende eeuw al lang verloren gegaan. De kermis was bij uitstek de plaats waar jongens op zoek gingen naar een geschikte huwelijkskandidaat. Andere namen voor 'kermis' waren 'jaarmarkt' of 'vrijmarkt'; de eerste vanwege de jaarlijkse terugkeer, en de tweede vanwege het feit dat criminelen een vrijgeleide kregen. De kermis was voor iedereen: rijk en arm, maar ook voor jong en oud. Veel werkgevers verstrekten een kermisfooï in geld of natura en kinderen kregen vrij van school. Op de kermis waren de gekste attracties te zien, zoals hele grote of hele kleine mensen. Daarnaast behoorden wrede spelletjes met dieren tot de populaire kermisvermaken. Zo was het zogenaamde katknuppelen heel populair. Hierbij werden net zo lang knuppels tegen een houten ton aangegooid totdat deze uiteen viel en de opgesloten kat kon ontsnappen.³ Kermis en drank waren onlosmakelijk met elkaar verbonden, hetgeen veelvuldig bezongen werd in de hommages aan Bacchus. Er bestaat een lange traditie van zingen tijdens kermissen. Meer dan vijfhonderd kermisliederen van begin zeventiende eeuw tot en met nu zijn gecatalogiseerd in de Liederensbank;⁴ van Westerbaens *Boeren-Vryagie Op de Haegse Kermis*⁵ tot André Hazes' 'Met de kinderen naar de kermis' van de LP *Zo is het leven* (1977).⁶

De Haagse kermis werd in de achttiende eeuw in het voorjaar gehouden en werd ook wel Mei-kermis genoemd.

² De meeste liedboekjes werden niet voor een jaarfeest geschreven, maar stonden gewoon op zichzelf. Het drukken van een liedboekje voor een specifiek jaarfeest was veel ongebruikelijker, maar kwam wel voor. Uit de periode 1740-1755 zijn er nog een aantal boekjes te noemen zoals Praatvaars Vastenavondgift en Oranje Nieuwjaarsgift. Deze, en andere jaarfeestbundels, worden besproken in Paragraaf 1.3 Contemporaine jaarfeestbundels.

³ Ter Gouw (1871): 152

⁴ De Liederensbank is de gedigitaliseerde databank van het Nederlandse lied (zie: Paragraaf 7.2 Besluit).

⁵ Jacob Westerbaen (1599 - 1670), *Minnedichten*. Den Haag, 1624.

⁶ De LP verscheen bij Philips. In 1989 verscheen een heruitgave op CD bij Mercury 8383 402, in 1989.

Al die nu't hertje leyd in't bont
Die zinge heysa, hey
Hy springe lustig in het rond.
't Is Kermis in de Mey⁷

Eerder waren er in Den Haag twee kermissen per jaar geweest; naast de meikermis was er de najaarskermis of St. Bavo kermis, deze laatste werd echter in 1643 werd opgeheven. De kermis bevond zich op het Lange Voorhout, de Lange Vijverberg en het Buitenhof. De meikermis werd in 1886 voor het laatst gehouden.

In Amsterdam begon de kermis vóór 1655 op de eerste zondag na de feestdag van St. Lambert (16 of 17 september). De aanvang van de kermis werd echter in dat jaar verplaatst naar de eerste zondag van augustus. De kermis duurde drie weken voor kooplui uit Amsterdam, en twee weken voor overigen. In de ordonnantie van 14 maart 1755 werd de verdeling van het soort kramen over de gehele stad nauwgezet geregeld. Zo was de Botermarkt, die sinds 1876 het Rembrandtplein genoemd wordt, het centrum van vermaak.

Er bestond een bepaald gebruik dat het 'beurstrommelen' werd genoemd. Dit gebruik was ontstaan ter herinnering aan het Buskruitverraad (1622), toen de Spanjaarden Amsterdam wilden innemen (zie: Bijlagen, Afbeelding I). Bij de Beurs⁸ zou een jongetje met een bal hebben gespeeld. Toen de bal in het water rolde, ontdekte de jongen een boot vol buskruit onder de brug. Hij liet dit het stadsbestuur weten en sindsdien mochten kinderen tijdens de kermis verkleed als soldaten met trommels en trompetten door de stad marcheren. Ook in Amsterdam waren er veel dieren op de kermis, zo was in 1741 de neushoorn Clara te zien (Zie: Bijlagen, Afbeelding II).⁹ Onder invloed van een vereniging met de illustere naam 'Nederlandse Vereeniging tot Beperking van Openbare Dronkenschap en de Kerk' werd de kermis afgeschaft. Van 13 tot en met 19 september 1875 werd de laatste Amsterdamse Kermis gevierd.

⁷ ApKermisg(2): 9

⁸ Deze beurs was gebouwd door Hendrick de Keyser maar werd in 1839 gesloten wegens bouwvalligheid op de plaats waar sinds 1903 de Beurs van Berlage staat.

⁹ Zie: Glynis Ridley *Clara's Grand Tour – Travels with a rhinoceros in Eighteenth-Century Europe* (Londen: Atlantic UK, 2004). Dieren waren te zien in zogenaamde menagerieën. Deze verzamelingen gingen in de 19^e eeuw op in de eerste dierentuinen. Zo verkocht menagerie-eigenaar Cornelis van Aken in 1839 zijn dieren voor 34.000 gulden aan Artis, waar hij zelf opzichter werd.

1.1.2 NIEUWJAAR

In de Liederensbank staan meer dan duizend nieuwjaarsliederen. De traditie reikt van het eind zestiende eeuwse nieuwjaarslied ‘Bloeyende jeucht’¹⁰ tot Abba’s ‘Happy New Year’.¹¹ ApNwjg(1) en (2) waren volgens de titel een geschenk van Apollo aan de mensen. De mensen konden deze vervolgens weer aan elkaar schenken. In de zestiende eeuw werd er nog geloofd dat wat men tijdens nieuwjaar schonk, gedurende het jaar in veelvoud terug zou krijgen.¹² Wellicht was er nog iets over van dit gebruik in de achttiende eeuw? Van het middeleeuwse gebruik om nieuwjaarsliederen langs de deur te zingen en om een gift te vragen, heb ik in ieder geval niets terug kunnen vinden in ApNwjg(1) en (2). Het corpus bestaat voornamelijk uit liefdesliedjes en niet uit de door De Muij (1997) bedachte categorie ‘nieuwjaarsbedellieder’. De liefde speelde een belangrijke rol rond nieuwjaar. Volgens een oud volksgeloof, zouden minnaars vooral op Sint Stephanusdag (26 december) succesvoller zijn, omdat meisjes dan ontvankelijker zouden zijn voor de liefde van hun minnaar.¹³

1.1.3 SINTERKLAAS

De traditie van het zingen van sinterklaasliederen kent vele vormen.¹⁴ Lang niet alle sinterklaasliederen waren kinderliederen, vóór de negentiende eeuw waren het vooral volks- en kerkliederen, en in de achttiende eeuw waren het liederen voor minlustigen. Sinterklaas als de gulle gever kon dan worden aangesproken om liefde te geven:

‘k Bid niet meer om Poppegoed,
Om Razijnen, Manglen, Vijgen;
Maar dat ‘k mocht een Vryer krijgen,
Jong en kloek, die my voldoet.¹⁵

De Gooijer (2000) meldt dat er in Amsterdam in de achttiende eeuw elk jaar een koopavond voorafgaand aan Sinterklaas was. Maar, ze voegt daar aan toe: “Dit is een uniek Amsterdams

¹⁰ Uit: *Album amicorum van Aefgen Claesdochter van Gibrant*, f4r.

¹¹ Van de LP *Super Trouper* (Polar POLS 322: 1980)

¹² De Muij (1997): 29

¹³ Ibid.: 30

¹⁴ Zie: Van Benthem (1991): 9

¹⁵ Dit lied verscheen ook in Van Benthem (1991): 42, en komt uit *’t Eerste Deel van de koddige Olipodrigo* (1654), 53.

verschijnsel, in Haarlem en Leiden kwam dit niet voor.”¹⁶ ApStNieg is in Leiden gedrukt maar dat sluit niet per definitie uit dat de boekjes ook in Amsterdam verkocht werden.¹⁷

1.1.4 VASTENAVOND

Vastenavond is de laatste avond van het carnaval en vindt plaats op de dinsdag voor Aswoensdag. Op vastenavond mag nog tot middernacht het carnaval gevierd worden. Het is dus een hele feestelijke avond, waar de alcohol rijkelijk vloeit. De traditie van het zingen op vastenavond is niet zo groot als bij kermis, Nieuwjaar, en Sinterklaas, afgelezen aan het aantal vastenavondliederen in de Liederbank; circa 250. Wel is er grote variatie in ouderdom. Eén van de oudste liederen is ‘It is vur eynen vastavenent’ uit 1529.¹⁸ Een voorbeeld van nieuwere liederen is het Limburgse lied ‘Och hauwe weer mer altied vastenaovond’.¹⁹

1.2 BEKNOPT OVERZICHT VAN DE WERELDLIJKE LIEDCULTUUR IN DE ZEVENTIENDE EN ACHTTIENDE EEUW IN DE REPUBLIEK

Kenmerkend voor de Nederlandse liedcultuur sinds de boekdrukkunst is de grote hoeveelheid liedboekjes. In Engeland en Duitsland werden weliswaar veel liedjes gedrukt maar dan niet in bundels maar met name op losse blaadjes zoals in de Duitstalige gebieden de zogenaamde *Flugblätter* en in Engeland de *broadsides*. Een ander groot verschil met omringende landen is dat in de Republiek vaak de tekst het beginpunt was en niet de muziek. In de Republiek in de zeventiende eeuw werden liedteksten vooral geschreven op bestaande melodieën; er werden zo goed als geen nieuwe melodieën gecomponeerd door professionele componisten. De musicoloog Louis Grijp spreekt daarom in deze context van “gescheiden circuits”, componisten in de Republiek componeerden vaak op buitenlandse teksten en de dichters in de Republiek schreven vaak op buitenlandse melodieën.²⁰ Een ander opvallend kenmerk van de liedcultuur in het eerste kwart van de zeventiende eeuw is de literaire betrokkenheid van bekende schrijvers als Pieter Corneliszoon Hooft (1581–1647) en Gerbrand Adriaansz. Bredero (1585-1618). Bekende bundels die in deze decennia verschenen waren *Den nieuwen lusthof* (1602), *Apollo of ghesang der musen*

¹⁶ De Gooijer (2000): 11

¹⁷ Zie voetnoot 76 voor de advertentie van ApNwjg(1), die dit ondersteunt.

¹⁸ Uit *Liederbuch der Anna von Köln*, f77v. Broncode: HsBeSPK mgo280.

¹⁹ ‘Schlager 1973’, uit: B. Paulissen-Willen (red.), *Limburgse Vastelaovend-leedjes* (Geleen: onbekende drukker, 1973).

²⁰ Grijp (2001): 250

(1615) en Bredero's *Groot liedboek* (1622). Ook muzieknotatie verscheen in een aantal duurdere bundels zoals Jan Jansz. Starters (ca. 1593-1626) *Friesche Lusthof* (1621). Daarnaast verschenen goedkopere liedbundels, evenals de Apollo's Giften, vaak in handzaam octavo- of sedecimo-formaat.²¹ Toch zetten professionele componisten bijna nooit Nederlandse gedichten op muziek.²² Uitzonderingen hierop zijn onder meer *Kusjes* (1630), met muziek van Cornelis Thymenszoon Padbrué (circa 1592 – 1670) en de (vertaalde) gedichten van Jacob Westerbaen (1599-1670); *De Kruisbergh* (1640), ook met muziek van Padbrué en op gedichten van Joost van den Vondel (1587 – 1679); en de slechts ten dele overgeleverde zettingen van gedichten van Camphuysen (1586-1627) en Vondel met muziek van Cornelis de Leeuw (ca. 1613 – ca. 1661), uit respectievelijk 1639 en 1646. Het feit dat er weinig nieuwe muziek gecomponeerd werd onderstreept het belang van de contrafactuur voor het zeventiende eeuwse Nederlandse lied.²³

Rond 1700 komt er verandering in deze situatie en kan men spreken van een 'Amsterdamse Liedschool'; componisten werken veelvuldig samen met tekstschrijvers. Aan het begin van deze ontwikkeling staat het 'vredespel' *De triomferende min* (1678) van staatsman en dichter Dirck Buysero (1644 – 1708) en componist Carel Hacquart (circa 1640 – 1701?).²⁴ Dit werk werd gecomponeerd ter gelegenheid van de Vrede van Nijmegen (1678). Buysero stond niet alleen in zijn pogingen Nederlandse componisten en tekstschrijvers tot elkaar te brengen; ook het manifest *Inleiding tot de zang- en spelkunst* (1698) van Cornelis Sweerts (1669-1742), en de opera *Zonder spijs en wijn kan geen liefde zijn*, ook wel bekend als *De opera van Ceres, Bacchus en Venus* van componist Johann Schenk (Schenck) (1660 – circa 1720) en Govert Bidloo uit 1686 zijn daar voorbeelden van. Het laatstgenoemde werk wordt wel beschouwd als de eerste Nederlandse opera.²⁵ Sweerts en Abraham Alewijn (1664-1721) zochten contact met musici van de Amsterdamse Schouwburg zoals Servaas de Konink (1654-1701), Hendrik Anders (circa 1655 – 1714), Michel Ferdinand le Grand (circa 1660-1710), en David Petersen (1660-1737). Vruchten van deze samenwerking zijn de *Opera of sangspel Amarillis* van Alewijn en Petersen (1693) en *Apollo en Dafne* (1697) van Sweerts en Anders. Van beide 'opera's' werden de liederen apart gedrukt en uitgegeven. In de eerste decennia van de achttiende eeuw lijkt de samenwerking tussen componisten en dichters gestopt te zijn. Het was volgens musicoloog Pieter Dirksen mede

²¹ 'Octavo' (8vo) is ongeveer zo groot als een tweemaal dubbelgevouwen A4. Een nogmaals dubbelgevouwen papier noemt men 'sedecimo' (16mo) en een in drieën gevouwen 'quarto' (ongeveer A5) noemt men 'duodecimo' (12mo).

²² In tegenstelling tot bijvoorbeeld Engeland; het niveau van Dowlands liedteksten deed niet onder voor Nederlandse contemporaine gedichten.

²³ De voor de handliggende publicatie op dit gebied is: Louis P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw* (Amsterdam: Amsterdam UP, 1991).

²⁴ Dit werk is indertijd echter nooit uitgevoerd.

²⁵ Deze opera beleefte zijn moderne première tijdens het Holland Festival Oude Muziek 2006.

de bekende uitgever Estienne Roger die indirect de bloei van het Nederlandse lied daarna heeft tegengehouden door Nederlandse liederen slechts zeer spaarzaam in zijn fonds op te nemen; de enige bundel Nederlandse liederen die hij uitgaf waren de *Hollandsche minne- en drinkliederen* (1697) van Servaas de Konink.²⁶ Roger is vooral bekend geworden vanwege zijn uitgaven van Italiaanse muziek en heeft op dat gebied in hoge mate bijgedragen aan de verspreiding van de hoog-barokke Italiaanse stijl van Arcangelo Corelli (1653 – 1713) en Antonio Vivaldi (1678-1741).²⁷ Als reden voor het uitsterven van de Amsterdamse Liedschool voert Dirksen aan dat de hoofdrolspelers simpelweg overleden en er geen opvolgers waren. In de Apollo's Giften zijn geen sporen te vinden van een samenwerking tussen professionele componisten en dichters.

1.3 CONTEMPORAINE JAARFEESTBUNDELS

In dit hoofdstuk worden jaarfeestbundels uit de periode 1740-1750 besproken. Dit zijn Praatvaars Nieuwjaarsgift, Praatvaars Vastenavondgift, Oranje Nieuwjaarsgift (1) en (2), en Princelijke Nieuwjaarsgift.

De *Hollandszen Praat-vaars*²⁸ *Nieuwjaars-gift*²⁹ is opgedragen aan de Utrechtse schoonheden: “Gy Liederen, Utrechtse bekoorlykheden (...)!”³⁰ In de bundel wordt een aantal keer verwezen naar Apollo's Giften: “De Haagsze en Hollandsze Engelinnen hebben de eer gehad dat Apolloo's Kermis- en Nieuwjaarsgift aan haar is toegeweid, (...) Chaqu'un son tour, zeggen de Franszen (...).”³¹ Deze opmerkingen zijn interessant in het licht van de lokale liedcultuur. Blijkbaar waren de boekjes wel bekend in andere steden maar gaf een boekje opgedragen aan de

²⁶ Pieter Dirksen, ‘Zingen in een kleine taal rond 1700’, in: *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden* (Amsterdam: Amsterdam UP, 2001).

²⁷ Zie bijvoorbeeld: Rudolf A. Rasch, ‘Corelli's contract: notes on the publication history of the *concerto grossi... opera sesta [1714]*’ *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 46, 1996, pp. 81 – 136.

²⁸ Een ‘praatvaar’ is iemand die veel praat, een babbelaar.

²⁹ Voor de citaten is het exemplaar Den Haag KB: 5 D 11 gebruikt gedrukt door Abraham Cornelis. Overige exemplaren zijn bijvoorbeeld Den Haag KB: 30 G 23 en Den Haag KB: 1350 D 70:4 (vingerafdruk 00008 - a1 *3 ent : a2 *5 daa - b1 A \$: b2 L5 ram). In geen van de drukken vindt men een jaartal. Ook de Wed. Van Egmont heeft PraatvaarsNwjg uitgegeven. Er zijn nog drie overgeleverde drukken van hem: Den Haag KB: 174 C 23:2, Den Haag KB: 5 D 12:1, en Utrecht UB: 162 H 24 (vingerafdruk 000008 - b1 A2 \$de\$: b2 K2 \$by). Van Egmonts uitgave heeft grotere letters. Het valt buiten het bestek van deze studie om te onderzoeken welke van deze drukkers de eerste druk op zijn naam heeft staan.

³⁰ PraatvaarsNwjg: [(pagina 1)]

³¹ Idem: [(pagina 2)]

stedelijke schoonheden meer cachet.³² Opvallend aan dit liedboek is dat net als in ApNwjg(1) gezegd wordt dat ApStNicg een slecht liedboek is: “Beloften (zeid het Spreekwoord) maaken schuld en wel voornaamentlyk by het jufferschap. Wy hebben, in onzen Praat-Vaar, belooft, een nieuw liedboek uit te geeven; niet, zo als onze Apollo’s Sint Nicolaes Gift, vol ouwe vodden en straatdeunen, maar een Nieuw Liedboek, meest met Nieuwe Liedjes.”³³ En: “Wy willen ’t niet reekenen, zeg ik nogmaals, by Sint Nicolaas Gift; dat is niet meer waard als om, met de eerste occasie, na Portugaal gezonden te worden.”³⁴ Het exemplaar Den Haag KB: 174 C 23:2, uitgegeven door Van Egmont vermeldt dat het een ‘eerste deel’ betreft. Een tweede deel lijkt echter niet verschenen te zijn. Het voorwoord is ondertekend met ‘H. Overal’. Evenals ApStNicg bevat deze liedbundel een Olipodriego.

PraatvaarsVastenavg is de enige andere liedbundel uit de periode 1740-1750 die specifiek geschreven is voor Vastenavond. Opvallend is dat deze bundel ook in een ‘serie’ (van twee) is uitgegeven na PraatvaarsNwjg.³⁵ De bundel is uitgegeven bij de weduwe Jacobus van Egmont, te Amsterdam in 175X (volgens de STCN). Opvallend is dat bij mythologische liederen vaak de bron is vermeld (meestal Ovidius’ *Metamorphosen*).

Een ander voorbeeld van een Nieuwjaarsgift is de oranjegezinde bundel *Oranje*³⁶ *nieuwjaars gift, opgeofferd aan het jufferschap der Vereenigde Provintien*,³⁷ uitgegeven door de weduwe Jacobus van Egmont in Amsterdam.³⁸ De STCN vermeldt dat dit boekje geen jaartal bevat maar dat is onjuist; na het voorwoord staat: “Z. J. E. v. J., / Amsterdam, 1. Jan. 1748.”³⁹ Er staat in dit convoluut (Den Haag KB: 1350 D 69:3) aan de binnenkant; “Geertruyda van de Hove in september van het jaar Anno 1749” en “gegeven aan mijn nigte in ’t jaar 1776. H.H. beumer.” En ook: ‘uit de bibliotheek van wijlen Dr. Willem Kloos te ‘s-Gravenhage’.⁴⁰ Waarschijnlijk om nadruk van de echte druk te onderscheiden heeft de auteur van de OrNwjg(1) een soort echtheidscertificaat bijgeleverd waarin hij stelt dat hij geen andere drukken erkent. Dit certificaat

³² Een onderwerp dat voor de zeventiende eeuwse liedboeken behandeld wordt in: Louis P. Grijp, ‘De Rotterdamse Faem-Bazuyn. De lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw’, in: *Volkskundig bulletin* 18 (1992), pp. 23-78.

³³ PraatvaarsNwjg: [(pagina 1)]

³⁴ Idem: [(pagina 3)]

³⁵ Twee exemplaren met vingerafdruk 000008 - a1 *2 d.\$: a2 *3 . - b1 A me : b2 G3 ls,. Te vinden in: Den Haag, Gemeentearchief: Hgst 8457:6 en Den Haag KB: 5 D 12:3

³⁶ Overigens is ‘oranje’ met oranje inkt gedrukt.

³⁷ Het gebruikte exemplaar bevindt zich in het convoluut Den Haag KB: 5 D 12

³⁸ Den Haag KB: 5 D 12:2:1

Den Haag KB: 5 D 13:1

Den Haag KB: 1350 D 69:4

Den Haag KB: 5 D 15

³⁹ Het boekje is opgedragen aan “Mejuffrouw M. V.”

⁴⁰ De laatste is de bekende dichter en letterkundige Willem Kloos (1859-1938).

zegt veel over de ijver waarmee nadrukken werden gemaakt.

Dit boekje kende ook een tweede deel.⁴¹ Ook van dit deel is volgens de STCN het jaartal onbekend. Er staat echter ook hier een datering na het voorwoord, namelijk: “Amsterdam, / 28. Jan. / 1750.”⁴² De samensteller belooft nog een derde deel, waarvan verder niets bekend is.

Een andere nieuwjaarsgift is de bundel *Princelyke nieuw-jaars-gift, of Het Oranje hof in vreugde*,⁴³ uitgegeven te 'Amsteldam' bij Jacobus Wilhelmus Pruys, zonder jaartal. Er is nog een uitgave overgeleverd, namelijk van Adam Meyer.⁴⁴ Ondanks het ontbreken van een jaartal op de titelpagina, is de bundel te dateren met behulp van historische gegevens.⁴⁵ Er wordt namelijk herhaaldelijk verwezen naar gebeurtenissen als de geboorte van Willem V op 8 maart 1748 en zijn eerste verjaardag, de verjaardag van zijn vader Willem Karel Hendrik Friso (Willem IV) op 1 september 1747 en 1749. Omdat de laatste datum 1749 de jongste verwijzing is naar een jaartal en de bundel een nieuwjaarsgift is, moet de bundel mijns inziens gedateerd worden rond de jaarwisseling 1749 / 1750. ‘Nieuwjaar’ kan echter naast 1 januari ook naar een verjaardag verwijzen. In dat geval moet de bundel eind 1749 gedateerd worden, gezien de verwijzing naar de verjaardag van Willem IV op 1 september 1749.⁴⁶

⁴¹ Den Haag KB: 5 D 12:2:2

Den Haag KB: 5 D 13:2

⁴² OranjeNwvg(2): [(pagina 6)]

⁴³ Eén exemplaar met de vingerafdruk 000008 - a1 *2 U : a2 *3 o - b1 A r : *b2 H2 ont en het signatuur Den Haag KB: 5 D 13:1.

⁴⁴ Eveneens één exemplaar met de vingerafdruk 00008 - a1 *2 U : a2 *3 o - b1 A r : *b2 H2 ont en het signatuur Den Haag KB: 5 D 14.

⁴⁵ Scheurleer dateert de bundel op “c. 1747” (Scheurleer(1972): 209).

⁴⁶ Omdat het hofleven van weinig belang is voor de Apollo's Giften, is het tot nu toe niet behandeld. Niettemin was er ten tijde van de Apollo's Giften een turbulent hofbestaan. Na het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk (1702 – 1747), werd de Republiek bestuurd door Willem IV (1711-1751) die, overigens onder invloed van zijn vrouw Anna van Hannover (1709-1759), er een bescheiden hofkapel op na hield. Anna was namelijk zeer muzikaal en had les gehad van George Frederic Handel in Londen. Op 22 oktober 1751 overleed Willem IV plotseling en dat maakte Anna in 1759 regentes omdat Willem V nog maar drie jaar oud was.

HOOFDSTUK 2 DE SAMENSTELLERS

In dit hoofdstuk zal ik informatie proberen te achterhalen over de samenstellers van de Apollo's Giften. In geen van de boekjes wordt namelijk woordelijk vermeld wie de samensteller van de bundels is. De enige volledige eigennaam die voorkomt is die van 'Bokkalini' als schrijver van het nawoord in ApNwjg(1).⁴⁷ We moeten dit opvatten als een verwijzing naar de satiricus Trajano Boccalini (1556-1613) die in Nederland bekend werd door de Nederlandse vertaling van *Ragguali di Parnaso* door Nicolaas Jarichides Wieringa (zie: Bijlagen, voetnoot 133). De inhoud van het nawoord wijst in diezelfde richting. Het lijkt daarnaast onwaarschijnlijk dat er werkelijk iemand heeft ondertekend die naar de naam Bokkalini luisterde.

De opdrachten en voorberichten zijn niet of slechts met hoofdletters ondertekend, zoals 'D.', 'R.E.W.', 'K.V.I.' etc.⁴⁸ Deze hoofdletters verwijzen waarschijnlijk naar de initialen van de samenstellers, zeker is dit echter niet. We kunnen de letters als volgt systematiseren (X betekent dat de desbetreffende tekst niet aanwezig is).

	Voorbericht	Opdracht	Nawoord
ApKermisg(1)	'D.'	'R.D.N'	X
ApKermisg(2)	niet ondertekend	'R.E.W.'	X
ApKermisg(3)	X	X	X
ApNwjg(1)	niet ondertekend	'R.E.W.'	Bokkalini, secretaris
ApNwjg(2)	X	X	X
ApStNicg	niet ondertekend	'K.V.I'	X
ApVastenavg	X	Apollo	X

Als we de identiteit van de persoon achter de initialen proberen te achterhalen, komen we tot een aantal mogelijkheden. Laten we eerst naar ApKermisg(1) kijken, er is daar sprake van een voorbericht (ondertekend met 'D.') en een opdracht (ondertekend met 'R.D.N.'). De ondertekening 'D.' onder het voorbericht van ApKermisg(1) kan gezien worden als 'Dienaar' en niet als persoonsnaam. De schrijver presenteert zich namelijk ettelijke maken als 'uwen Dienaar' zoals in de zinnen: "Neem het slegts aan uwen Dienaar maar niet voor ongoed"⁴⁹ en "maar zulks

⁴⁷ Behoudens de Duitse knecht met archetypische Duitse naam 'Hans' uit de preliminaria van ApNwjg(1).

⁴⁸ Het was niet ongebruikelijk om liedboekjes slechts met hoofdletters te ondertekenen. Een voorbeeld daarvan is de ondertekening van het liedboekje *Praatvaars Vasten-avond gift, aan alle het Jufferschap der Verëenigde Provintien*, Amsterdam, 1748. De ondertekening in dit boekje is 'V.E.T.N.O.M.G.J.'. Zie bijvoorbeeld het exemplaar in het convoluut Den Haag KB: 5 D 12.

⁴⁹ ApKermisg(1): 11

geschied alleen hierom, om dat eenige van dat gespuis, hoorende, dat het oog van uwl. Dienaar.”⁵⁰ In de slotzin van het voorbericht wordt het dan:

UWL: Parate, Obediente,⁵¹ en tot alle Dienst Volveerdigen D. [Dienaar] en Allernederigsten Slaaf.

D. [Dienaar]

Als we nu de ondertekening van de opdracht bekijken, ontvouwen er zich nog meer mogelijkheden. Logischerwijs zijn er namelijk vier mogelijkheden om de beide ondertekeningen te verklaren. De eerste mogelijkheid is: ‘D. = R.D.N.’; het werk is samengesteld door één persoon. Die persoon is dan namelijk iemand wiens voornamen R. en D. zijn en wiens achternaam N. is en die het initiaal D. gebruikt in de betekenis van ‘dienaar’, zoals hierboven is uitgelegd. ‘D.’ in ‘R.D.N.’ kan ook een tussenvoegsel zijn. In dat geval zou diens achternaam ‘De R.’ zijn en diens voornaam ‘N.’; zoals in ‘Roo de, Nicolaes’. Mogelijkheid twee is: ‘D. en R.D.N.’; het werk is samengesteld door twee personen. Die twee personen zijn dan: iemand die zich ‘D.’ noemt – ofwel een voor- of achternaam, of in de betekenis van ‘dienaar’ – en iemand anders met de initialen ‘R.D.N.’, zoals bij mogelijkheid één. De derde mogelijkheid is: ‘R., D., en N.’; het werk is samengesteld door drie personen. De initialen verwijzen in dat geval waarschijnlijk naar voor- of achternamen. De persoon ‘D.’ is in dat geval één van de drie auteurs van de opdracht en de enige auteur van het voorbericht. De vierde mogelijkheid is: ‘D., R., D., en N.’; het werk is samengesteld door vier personen. Deze mogelijkheid is hetzelfde als mogelijkheid 3, behoudens de veronderstelling dat het voorbericht door een ander persoon is geschreven die zich ook D. noemt, naast de D. die de opdracht ondertekend heeft. Opvallend in deze context is dat alle bibliotheken behalve The British Library, in hun catalogus de ondertekening ‘objectief’ weergeven door bij ‘auteur’ ‘R.D.N.’ in te vullen. In de catalogus van de British Library staat echter bij auteur: ‘N., R. D.’ en zij opteren daarmee (bewust of onbewust) voor mogelijkheid één of twee.

Tot zover de kansberekening. Wanneer we naar de inhoud van de preliminaria kijken, kunnen we een aantal mogelijkheden wegstrepen. In ApNwjg(1) wordt namelijk gezegd “dat onzen Vriend, den schryver van de Opdracht der Kermis-Gift,⁵² gansch geen ondank van dat zyn doen behaelt hebbende (...).”⁵³ We leren hier dat ‘D.’ een ‘vriendschappelijke’ relatie heeft met de ondertekenaar van ApNwjg(1); ‘R.E.W.’. Aan de andere kant moeten we voorzichtig zijn dit

⁵⁰ ApKermisg(1): 12

⁵¹ ‘gehoorzame’

⁵² De opdracht van ApKermisg(1) is geschreven door ‘D’.

⁵³ ApNwjg(1): 7

soort zaken te letterlijk te interpreteren omdat ten eerste het gebruik van ‘onzen’ niet ontegenzeggelijk duidt op het bezittelijk voornaamwoord van de eerste persoon meervoud, wat zou duiden op meerdere personen (‘R.’, ‘E.’, en ‘W.’ bijvoorbeeld óf de persoon ‘R.E.W.’ en de drukker (of boekverkooper). ‘Onzen’ kan namelijk ook overdrachtelijk bedoeld zijn op dezelfde manier waarin ik ‘we’ heb gebruikt in deze alinea. Wellicht bevindt de oplossing zich in het midden en zijn er meerdere auteurs van de liedjes en was er één persoon die ze bij elkaar bracht en de preliminaria schreef. In ApNwjg(1) wordt deze hypothese bevestigd omdat er van dé ‘auteur’ (lees: ‘samensteller’) van de Kermisgift wordt gesproken. De verwarring wordt vergroot doordat de schrijvers van de preliminaria niet een onderscheid maken tussen de ‘samensteller’ en ‘auteur’.

De overige initialen die in de Apollo’s Giften voorkomen, staan in ApStNicg; ‘K.V.I.’. Ook op deze initialen zijn dezelfde logische veronderstellingen van toepassing als bij de andere initialen, ware het niet dat het dezelfde initialen zijn als die van de drukker; Kerckhem Van, Iohannes. Alleen de volgorde van de initialen ondermijnt de hypothese dat Van Kerckhem de opdracht ondertekend heeft.

Op dit moment kunnen we dan wel niet de identiteit die achter de initialen schuilt vaststellen, wél kunnen we zinnige uitspraken doen over hun sociale achtergrond, ironisch genoeg juist op basis van het feit dat het auteurschap in nevelen gehuld is. Ten eerste kan het zijn dat de samenstellers zich niet wilden associëren met een ambacht omdat zij een positie bekleedden die hun dat onwaardig was. Het volgende citaat uit de contemporaine bundel *Orangje Nieuw-Jaars gift Tweede deel* (Amsterdam, 1750) wijst in die richting:

“de (...) ontelleyke beezigheden van myn Beroep hebben my buiten staat gesteld van de ooverige Liederen, die tot het Tweede Deel behoorden, in gereedheid te brengen.”⁵⁴

In Vastenavg⁵⁵ vinden we ook belangrijke informatie over de status van het uitgeven van liederen. De schrijver is een notaris, blijktens het volgende citaat: “Nu verbeel[d]e ik my het Gespikkelde Huwelyks-Lied, niet als Notaris, maar wel als geintentioneerde Patriot, te hebben uytgegeven.”⁵⁶ Hoe de schrijver denkt over de status van het uitgeven van liederen komen we in

⁵⁴ OrangjeNwjg(2): [(pagina 2)]

⁵⁵ Vingerafdruk: 000008 - b1 A2 n\$: b2 A5 g\$. Drie exemplaren: Den Haag, Gemeentearchief: Hgst 3047, Den Haag KB: pflt 18478a, en Den Haag KB: 32 D 36:1. Dit werkje wordt niet besproken in Paragraaf 1.3 Contemporaine jaarfeestbundels omdat het niet onder de definitie ‘liedbundel’ valt. Een liedbundel is “een gedrukte verzameling van liederen” (Rasch (1977): 7, Voorwoord bij Scheurleer (1977). Het bevat namelijk één (groot) lied. Dit lied, samen met het ongeveer even lange voorbericht, is een antwoord op een reactie op een eerdere uitgave van een lied met de broncode Nwjg (zie: *Primaire bronnen*).

⁵⁶ Vastenavg: 15. ‘Gespikkeld’ betekent in deze context waarschijnlijk ‘vrolijk’ of ‘behaaglijk’.

de volgende citaten te weten: “Moet gy van de Dichtkunst leven”⁵⁷ en “dus hy al weederom hier maar rymt om te rymen, en gevolgelyk maar een rymelaar zyt.”⁵⁸

Hier kan wellicht een vergelijking gemaakt worden met de omgang met auteurschap van dichter / staatsman Constantijn Huygens (1596-1687). Hij liet in 1647 de *Pathodia sacra et profana* anoniem verschijnen. Rasch (1993) zegt daarover:

“Dat het bij Huygens heel sterk om een etiquette-kwestie ging, blijkt bij voorbeeld uit zijn brief van 7 februari 1648 aan Hendrik van Nassau aan wie hij vraagt een begeleidende brief te schrijven bij het exemplaar dat hij aan koningin Christina van Zweden wil aanbieden. Aan Hendrik van Nassau schrijft hij:

Mais sans raillerie, il faudroit donner de fortes impressions à la bonne dame, de ce que je suis nullement musicien de profession, et ne fay que me délasser là-dessus d’un peu de plus importantes affaires qui me sont à charge, afin qu’au moins on ne me prenne pas pour un faiseur de petits livrets, et qui me mesle d’en gueuser auprès les grands.

Maar zonder gekheid, het moet deze geachte dame volstrekt duidelijk worden gemaakt dat ik geen musicus van beroep ben, en dat ik me met de muziek slechts ontspan te midden van belangrijker zaken die te mijnen laste zijn, zodat men mij niet houdt voor een maker van kleine boekjes die zich mengt onder de groten om een aalmoes te verkrijgen.

Samengevat: de muziek dient geen ander doel dan ontspanning tussen de drukke bezigheden door. De muzikale vaardigheid en activiteit getuigt van een goede en brede opvoeding en opleiding, maar mag beslist niet leiden tot beroepsmatige werkzaamheden als musicus.”⁵⁹

Rasch haalt Huygens’ voorbeeld aan in een poging te achterhalen waarom Unico Wilhelm van Wassenaer zijn auteurschap verzweeeg.

Een andere mogelijkheid is dat ten tijde van de uitgave wel bekend was wie die bundel had samengesteld, net als eigenlijk wel bekend was dat Huygens de *Pathodia Sacra et profana* had geschreven (vanwege de ondertekening met zijn lijfspreuk ‘Constanter’; uiteraard een veel minder verhullende ondertekening dan slechts initialen).

In één van de voorwoorden beschrijft de ik-figuur dat er ook kritiek is op de aard van de teksten. Die zouden te schunnig en te boertig zijn. Ondanks het feit dat de auteur verdedigt dat de kwaliteit van de liedjes goed is en dat zo lang ze plezier aan de mensen geven er geen probleem

⁵⁷ Vastenavg: 4

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Rudolf A. Rasch (red.), *Unico Wilhelm van Wassenaer 1692-1766* (Haarlem / Zutphen: Walburg, 1993), pp. 82-83.

is, kan het ook zijn dat de auteur liever veilig anoniem wilde blijven om gespaard te blijven voor kritiek op zijn persoon. Kritiek was er namelijk wel degelijk:

O neen! Liever vermaken wy (gy weet het) met een ordentelyke snakery
tuintig Jonge Juffers, als dat wy door een eeuwig Silentium, hondert
waanwyze Muggezifters te vriend krygen.⁶⁰

Wanneer we de letterlijke benadering loslaten en op hermeneutisch niveau gaan interpreteren, zijn er verschillende manieren om met de teksten om te gaan. We kunnen ze op een afstandelijke manier betrekken in de studie en ze louter als pronkstukjes in gezwollen stijl zien. We kunnen ze echter ook metaforisch lezen waarmee de verhalen betrekking hebben op ware gebeurtenissen en waarin de goden voor personen staan. Op deze manier kan men bepaalde zaken aannemelijk maken en een ‘educated guess’ doen met betrekking tot de verhoudingen waarin de boekjes verschenen. We kunnen dan de volgende zaken afleiden.

De liederen uit ApKermisg(1) zijn op zijn minst door drie auteurs geschreven:

“De Min (...) kwam onlangs in een malle buy, gevallig twee drie jonge
Snaken tot Minnaars en Poëten maken.”⁶¹

Als ze bij elkaar kwamen zongen ze, en “[d]it duurde zo een twee drie jaar.” Het lijkt er dus op dat de drie jonge snaken drie jaar bezig geweest zijn de gezangen te noteren. De omstandigheden per auteur leidden tot verschillende liedjes.

“Gong Phillis [de vriendin, het meisje] eensjes uit de Stadt / Men [één van
de auteurs] song een droef Vaarwel eylasie! / Een ander[e auteur] song uyt
desperatie, / Als hy geen mooye Meyd en had. / Een derde [auteur] sag
men onderwyl / Het loopen van een paar blauw’ Scheenen, / Heel cierlyk
op de maat beweenen.”⁶²

Wanneer we op dezelfde wijze de interpretatie vervolgen, kunnen we meer conclusies trekken. Als collectief presenteren ze zichzelf bijvoorbeeld graag als liefhebbers van het lied;

“Liever vermaken wy (...) met een ordentelyke snakery tuintig Jonge
Juffers, als dat wy [de auteurs] door een eeuwig Silentium, hondert
waanwyze Muggezifters te vriend krijgen.”⁶³

⁶⁰ ApKermisg(1): 12

⁶¹ Ibid.: 15

⁶² ApKermisg(1): 15

⁶³ Ibid.: 12

De ‘Heeren Autheurs’⁶⁴ of simpelweg ‘Heeren’⁶⁵ komen in verschillende context ter sprake maar worden nooit bij naam genoemd. Opvallend is, is dat de kopers van het boekje hun eigen gezangen op kunnen sturen zodat ze in de volgende bundel gedrukt kunnen worden:

“dat zij den Drukker de zelve (mits van te voren noit gedrukt) gelieven toe te zenden, alzoo tot Completering van het aanstaande Deel zoveel Contribueren, als in hun vermogen is.”⁶⁶

De ik-figuur refereert vaak aan Apollo of Phebus, die zijn zangen ontvangt van Thalia.⁶⁷ Thalia verwijst wellicht naar een vrouw – een bekende van de ‘Rymelbaas.’⁶⁸ Hij heeft ze gezongen om ze uit te proberen en ze gecorrigeerd omdat deze vrouw blijkbaar en verklaarbaar met veel fouten schreef; ‘verklaarbaar’ omdat vrouwen vaak een lagere opleiding hadden genoten en dus met meer fouten schreven. Dat een vrouw (een deel van) de gezangen van ApNwjg(1) geschreven zou kunnen hebben, is binnen deze interpretatie dus ook nog een mogelijkheid. Ook in ApKermisg(3)⁶⁹ zegt de schrijver dat Thalia de gezangen ontvangen heeft omdat één van haar zusters zag dat haar onderrok niet van linnen maar van liedblaadjes was gemaakt. Apollo heeft de gezangen toen ‘geaprobeert’, analoog aan het verhaal in ApNwjg(1) waar Apollo de gezangen eerst moest ‘corrigeren’. Ook dit verhaal valt te rijmen met het in die context genoemde argument dat vrouwen vanwege hun lagere opleiding vaak met veel fouten schreven. De samensteller had blijkbaar een knecht – Hans, wellicht daadwerkelijk van Duitse afkomst – en stuurde hem naar de drukker in Den Haag; dat kan alleen Van den Bergh geweest zijn. De samensteller, een vrouw en zijn knecht woonden dus blijkbaar buiten Den Haag, bijvoorbeeld in Loosduinen, het dorp waar drukker Jan van den Bergh geboren zou kunnen zijn (zie: 6.1 Jan van den Bergh). Deze Hans kwam bij de drukker aan op sinterklaasavond waardoor hij wordt verward met de Goedheiligman! De liederen zijn echter voor Nieuwjaar bedoeld en dus moet het werkje snel klaar gemaakt worden; letterlijk genomen tussen sinterklaasavond 5 december en 31 december; dat is in 26 dagen.

Concluderend kunnen we een aantal zaken afleiden: één of meerdere auteurs hebben de liedjes van de ‘Heeren Autheurs’ en een vrouw bij elkaar heeft gebracht en ze door een knecht rond de sinterklaastijd naar de drukker laten brengen, die ze in de weken na 5 december gedrukt heeft.

⁶⁴ ApKermisg(1): 8

⁶⁵ Ibid.: 14

⁶⁶ Ibid.: 9/10

⁶⁷ Zie: ApNwjg(1): 14

⁶⁸ ApKermisg(3): voorwoord, ongenummerde pagina

⁶⁹ Ibid.: 4

ApNwjg(1) is een antwoord van de samensteller(s) op ApKermisg(1). In ApNwjg(1) wordt namelijk gezegd: “het zelve geschiet, om dat wy [‘R.E.W.’] gezien hebbende, dat onzen Vriend, den schryver van de Opdracht der Kermis-Gift [‘R.D.N.’], gansch geen ondank van dat zyn doen behaelt hebbende, om een diergelyk onthael trachten te genieten, door hier in zyn voetspoor te volgen; wy hoopen dat ons zulks niet zal mislukken, (...)”⁷⁰

ApKermisg(3) is niet ondertekend maar is gericht aan de ‘Amsterdamsche juffers’ en gedrukt in Amsterdam. Uit de opdracht van ApKermisg(3) kunnen we herleiden wat de samenhang tussen de Haagse en Amsterdamse kermisgift is. Apollo, de naam waarmee de persoon ‘R.D.N.’ die een Haagse Kermisgift had samengesteld werd aangeduid, was op de Amsterdamse Kermis en hoorde daar de gezangen uit zijn bundel. Dat de gezangen in Amsterdam bekend waren, wordt onderstreept door de nadrukken ApKermisg(1) en (2) van de Amsterdamse drukker Abraham Cornelis.⁷¹ Deze persoon (Apollo) zegt dat hij niet verwacht had “Minnaressen der Zangkunst” in Amsterdam te vinden. Om die reden heeft hij de Amsterdamse drukker Friesewijk een bundeltje gezangen overhandigd om die aan de Amsterdamse juffers op te dragen; ApKermisg(3). Vervolgens verhaalt Apollo van de ontstaansgeschiedenis van ApKermisg(3). Hij vertelt dat één der zusters van Thalia (dus één van de muzen) onwel werd en dat Thalia toen ontdekte dat de onderrok van die zuster met liedblaadjes bedekt was. Apollo heeft toen de gezangen nagekeken op kwaliteit en vervolgens de (Amsterdamse) zangnimfen de gezangen een jaar lang dag in dag uit laten zingen. Dit kan gebeurd zijn om te testen of de gezangen ‘lekker in het gehoor’ lagen. Wanneer ze dit zouden doen, zouden de gezangen aan hun worden opgedragen. ApKermisg(3) is uitgegeven in 1746. De samensteller van de Haagse Kermisgift kan dus ook daadwerkelijk in de jaren na de uitgave van ApKermisg(1) en (2) – dus na respectievelijk 1740 en 1743 – op de kermis in Amsterdam geweest zijn om de liedjes te horen. De nadrukken van drukker Abraham Cornelis zijn helaas niet gedateerd maar zijn vermoedelijk kort na de eerste uitgave gedrukt. Dat zou een andere aanwijzing voor de populariteit van de gezangen in Amsterdam geweest zijn.

De overgeleverde exemplaren van ApNwjg(2) bevatten geen preliminaria. Tussen ApNwjg(1) en ApNwjg(2) ligt een groot aantal jaren (1742 en 1753). Bovendien zijn ze in verschillende steden gedrukt. Het lijkt er daarmee op dat ApNwjg(2) is samengesteld door een andere (Rotterdamse) auteur die wilde voortbouwen op het succes en de naamsbekendheid van de Apollo’s Giften.

ApStNicg is ondertekend met ‘K.V.I.’. Zoals eerder gezegd duidt dat wellicht op Iohannes van Kerckhem. Er zijn alleen gedateerde drukken van ApStNicg van Van Kerckhem

⁷⁰ ApNwjg(1): 7

⁷¹ Zie: Bijlage I Systematische bibliografie van de overgeleverde exemplaren.

overgeleverd. Daarmee is duidelijk dat hij de eerste druk heeft geleverd en wanneer dat is geweest; in 1742.

ApVastenavg is niet ondertekend. In 1745 verscheen de laatst bekende druk van Jan van den Bergh en de eerste van Pieter Servaas. Omdat het werkje in Den Haag is uitgegeven kort na ApKermisg(1), (2), en ApNwjg(1), is het niet onlogisch om te veronderstellen dat deze bundel ook door ofwel 'R.D.N.' of 'R. E.W.' is samengesteld.

HOOFDSTUK 3 SAMENHANG EN CHRONOLOGIE

In dit hoofdstuk zullen verwijzingen aan de orde komen waaruit conclusies getrokken kunnen worden over de samenhang en chronologie van de bundels. Op die manier is onderscheid te maken tussen eerste drukken, herdrukken, nadrukken, en herdrukken van nadrukken. Een overzicht van de drukken met jaartal is te vinden in Bijlage III. De aantallen overgeleverde drukken zijn te vinden in Bijlage I Systematische bibliografie van de overgeleverde exemplaren en Bijlage IV Kwantitatieve verhoudingen van de Apollo's Giften per drukker.

In ApKermisg(1) zegt de samensteller: "Ik lig in 't korte met een heel Foliant" met het doel de lezer te motiveren een volgend deel te kopen.⁷² Ook in het reeds aangehaalde citaat over het toezenden van nieuwe liederen wordt een volgend deel genoemd:

"dat zij den Drukker de zelve (mits van te voren nooit gedrukt) gelieven toe te zenden, alzoo tot Completering van het aanstaande Deel zoveel Contribueren, als in hun vermogen is."⁷³

Op pagina 10 van ApKermisg(1) wordt verwezen naar ApNwjg(1): "dat hy [Apollo] aan Uwl: een Nieuwjaars-Gift zal schaffen."⁷⁴ De vele verwijzingen doen vermoeden dat de bundel reeds in voorbereiding was: "In Hoop, dat op een ander reys / Hy uw een *Nieuwe-Jaars Gift* schenken / Die gaan sal op een hooger Wys."⁷⁵ Een ander citaat dat de positie van één uitgever voor ApKermisg(1), (2), en ApNwjg(1) versterkt is het feit dat de schrijver van de preliminaria in ApNwjg(1) zich opwindt over het feit dat "die Liederer, die al aen 't gemeen zyn meegedeelt (...)" uit baatzucht zullen worden nagedrukt." Als de liederen door een andere drukker "aen 't gemeen" zouden zijn "meegedeelt", zou de samensteller zich hier niet zo over opwinden! In een advertentie in de Leidsche Courant adverteert Van den Bergh met de woorden "Zynde dit Werkje het egte Vervolg van *Apollo's Kermist-Gift*".⁷⁶ Het lijkt er dus op dat de drie genoemde bundels in ieder geval bij één drukker verschenen.⁷⁷

⁷² ApKermisg(1): 9

⁷³ Ibid.: pp. 9-10

⁷⁴ Ibid.: 10

⁷⁵ ApKermisg(1): 16

⁷⁶ De volledige advertentie in de *Leidsche Courant* van maandag 1 januari 1742 luidde als volgt: "In 's Hage by Jan van den Bergh, Boekverkoper in de Wagestraat, is gedrukt, en in de meeste Steden by de Boekverkopers te bekomen: *Apollo's Nieuwe-Jaars-Gift* aan het Bekoorlyke Hollandsche Jufferschap, 8vo., ingenaait a f-16-: Zynde dit Werkje het egte Vervolg van *Apollo's Kermist-Gift* aan de Haagsche vermaaks-gezinde Jeucht, 8vo., mede a f-16- ingenaait." Met dank aan Rudolf Rasch.

⁷⁷ Dit zou in ieder geval de mysterieuze "Meester J..." op pagina 11 in ApKermisg(1) verklaren. Het lijkt dan te verwijzen naar 'meester Jan', die inderdaad waarschijnlijk slechts een paar jaar voor de druk meester

In ApNwjg(1) vinden we de volgende verwijzingen naar andere Apollo's Giften die een licht werpen op de chronologie en samenhang van de uitgaven. De schrijver van de opdracht zegt dat de drukker van ApKermisg(1) grote winst behaald heeft en dat hem dat “heeft doen besluiten, dat voorbeeld na te volgen.”⁷⁸ Er is de schrijver van ApNwjg(1) ter ore gekomen dat “die Liederen, die al aen 't gemeen zyn meegedeelt (...) uit baatzucht zullen worden nagedrukt.”⁷⁹ De enige liederen die in deze context “al aen 't gemeen zyn meegedeelt” zijn de liederen uit ApKermisg(1). De angst voor nadrukken was niet onterecht. Er zijn inderdaad meerdere drukken overgeleverd: Van den Bergh (Den Haag, 1740 en 1743), Walpot (Dordrecht, 17XX) en Abraham Cornelis (Amsterdam, 17XX), en Van Ophem (Hoorn, 1745). Van Ophems uitgave valt meteen al af als mogelijkheid voor de eerste druk omdat het de druk met het laatste jaartal is. Cornelis' uitgave valt af omdat het onwaarschijnlijk is dat hij als Amsterdamse drukker boekjes aan het ‘Haagsche Jufferschap’ zou opdragen en omdat hij niet de hele serie ApKermisg(1), (2), en ApNwjg(1) heeft uitgegeven. Zoals eerder gezegd, wordt naar deze drie uitgaven reeds in de vroegste Apollo's Gift verwezen; ApKermisg(1). De enige twee uitgevers die dan overblijven zijn Walpot en Van den Bergh omdat zij beide de serie ApKermisg(1), (2), en ApNwjg(1) hebben uitgegeven. Wanneer we de argumenten afwegen, lijkt het ten eerste waarschijnlijker dat een Haagse drukker boekjes aan het Haagse Jufferschap zou opdragen dan een Dordtse drukker. Het ontbreken van een jaartal bij een groot deel van de boekjes van Walpot houdt echter de mogelijkheid open dat ze eerder gepubliceerd zouden kunnen zijn dan die van Van den Bergh. Echter, van ApNwjg(1) zijn geen ongedateerde drukken overgeleverd van Walpot, maar drukken mét jaartal waaruit blijkt dat ApNwjg(1) sowieso na de uitgave van Van den Bergh moet zijn verschenen; Walpots vroegst bekende uitgave is uit 1745 en die van Van den Bergh uit 1742. Als we daarmee vaststellen dat Van den Bergh de eerste drukker van ApNwjg(1) is, betekent dat eveneens dat hij ook de eerste drukker van ApKermisg(1) en (2) is. De argumentatie die ondersteunt dat ApKermisg(1), (2), en ApNwjg(1) bij dezelfde drukker zijn uitgegeven, is aan het begin van deze alinea uit de doeken gedaan. De ongedateerde nadrukken van Hendrik Walpot kunnen dus met zekerheid in de jaren na de gedateerde eerste drukken van Jan van den Bergh geplaatst worden. In Bijlage V zijn deze mogelijke jaren van verschijning vet en cursief weergegeven, met daarachter de vroegst mogelijke datering.

in het gilde geworden was. Gezien zijn vroegst bekend druk uit 1739 (Den Haag KB: 2201 G 6). Zie ook de biografische informatie over Jan van den Bergh in paragraaf 5.1.

⁷⁸ ApNwjg(1): 6

⁷⁹ ApNwjg(1): 10

ApKermisg(3) is in Amsterdam uitgegeven en aan het Amsterdamse Jufferschap opgedragen. Er zijn geen citaten gevonden die een connectie met de Haagse uitgaven suggereren. Bovendien zijn de drukken allen gedateerd.

Van ApStNicg is de vraag naar de *Urtext* ook eenvoudig te beantwoorden omdat de bundel maar bij één drukker verschenen is; bij Johannes van Kerckhem in Leiden. De datering van deze bundel is gecompliceerder. Op het exemplaar in het Meertens Instituut staat met een potlood geschreven ‘±1730’. Ook in de STCN staat ‘1730’, overgenomen van bijv. de UB-catalogus van de UU. Alle genoemde dateringen zijn waarschijnlijk gebaseerd op de datering van de Haagse musicoloog / historicus Daniël François Scheurleer (1855-1927), die ApStNicg op “c. 1730” dateert.⁸⁰ Ik heb echter een belangrijke aanwijzing gevonden waardoor we de bundel zeker op 1742 of later moeten dateren en dat is het volgende citaat uit ApNwjg(1):

“dat ’er eerstdaags te Leyden ook eenige gezangen stonden uit te komen, onder naam van Apollo’s St. Nicolaes-Gift, waer voor een Voorreden zou komen, in welke aengetoont zou werden, dat het grootste gedeelte der gezangen in onze Kermis-Gift geplaeft, uit oude Liedboekjes genomen waren.”⁸¹

Afhankelijk van wat men onder ‘eerstdaags’ (eerdaags, binnenkort) verstaat is ApStNicg waarschijnlijk nog in hetzelfde net begonnen jaar gedrukt. In het Nawoord van ApNwjg(1) wordt vermeld dat het geschreven is ter gelegenheid van Nieuwjaarsdag 1742. Het lijkt daarom redelijk om te veronderstellen dat ApStNicg in de weken voor 5 december 1742 is verschenen en zeker niet rond 1730, zoals onder meer Scheurleer vermeldt.⁸²

De datering en de eerste druk van ApVastenavg stel ik met groot voorbehoud vast. Gebaseerd op de conclusie dat Walpot drie boekjes van Van den Bergh heeft nagedrukt, lijkt het me onwaarschijnlijk dat er bij hem een liedbundel verschenen zou zijn die meerdere wijsaanduidingen per liedje bevat, waarvoor men – blijkens de preliminaria – grote ‘moeite’ voor heeft moeten doen. Als Servaas de eerste druk geleverd heeft, zou dat betekenen dat ApVastenavg op 1745 gedateerd moet worden omdat dat de oudst overgeleverde druk is. Uit een advertentie blijkt echter dat hij de bundel reeds in november 1744 te koop aanbood.⁸³

⁸⁰ Scheurleer (1912, 1977): 204.

⁸¹ ApNwjg(1): 11

⁸² Uiteraard van de vooronderstelling uitgaande dat ApStNicg tijdens Sinterklaas cadeau werd gedaan. Boekjes verschenen wellicht ook ruim voor het betreffende jaarfeest. Advertenties met betrekking tot ApVastenavg laten zien, dat de drukker niet alleen voor vastenavond adverteerde.

⁸³ De advertentie verscheen op 25 november 1744 in de *’s-Gravenhaagse Courant* en luidt: “Bij P. Servaes te koop: Apollo’s Vasten-Avond Gift, zijnde een verzameling Herder-, Minne-, en Bruyloftszangen, die ieder op `2, 3, 4, en 5de hande Airtjes’ gezongen kunnen worden. Tevens de Lyres d’Apollon & le Fal[sic!]geolet de Pan.” Met dank aan Rudolf Rasch.

Vastenavond viel in 1744 op 17 februari.⁸⁴ Wat het samenstellerschap van ApVastenavg betreft, is het niet onwaarschijnlijk te veronderstellen dat ófwel de samensteller(s) van ApKermisg(1) en (2), ófwel de samensteller(s) van ApNwjg(1) de bundel heeft / hebben samengesteld. Zij waren beide waarschijnlijk woonachtig in Den Haag vanwege hun keuze voor de opdracht aan het ‘Haagsche Jufferschap’ in hun bundels. De aantrekkelijke gedachte dat Servaas het pand van Van den Bergh heeft overgenomen, moet verworpen worden. Servaas’ drukkerij bevond zich namelijk in ieder geval van 1745 tot 1748 in de Sint Jacobstraet (“agter de Nieuwe Kerk”). Van den Berghs drukkerij bevond zich rond 1744 in de Schoolstraet.⁸⁵

Tussen de eerste druk van ApNwjg(1) en ApNwjg(2) bevindt zich een periode van elf jaar (1742 en respectievelijk 1753). ApNwjg(2) bevat geen preliminaria die ons informatie zouden kunnen verschaffen over de omstandigheden waaronder het verschenen is. Een connectie wat betreft het samenstellerschap van ApNwjg(1) of een andere Apollo’s Gift is daardoor niet te bewijzen. Bovendien zijn ApNwjg(1) en (2) in twee verschillende steden uitgegeven; respectievelijk in Den Haag en in Rotterdam. Een schematische weergave van de conclusies uit de voorafgaande hoofdstukken staat in de hieronder weergegeven tabel.

	<i>Samensteller</i>	<i>Eerste Druk</i>	<i>Drukker</i>	<i>Plaats</i>
ApKermisg(1)	‘R.D.N.’	Mei 1740	Van den Bergh	Den Haag
ApKermisg(2)	‘R.D.N.’	Mei 1743	Van den Bergh	Den Haag
ApKermisg(3)	Waarschijnlijk ‘R.D.N.’	Begin augustus 1746	Friesewijck	Amsterdam
ApNwjg(1)	‘R.E.W.’	Jaarwisseling 1741/1742	Van den Bergh	Den Haag
ApNwjg(2)	Onbekende Rotterdamse? Samensteller	Jaarwisseling 1753/1754	Maronier	Rotterdam
ApStNicg	‘K.V.I.’ = wellicht Kerckhem van, Iohannes	Waarschijnlijk in de dagen vóór 5 december 1742	Van Kerckhem	Leiden
ApVastenavg	Onbekend. Wellicht: ‘R.D.N.’ of ‘R.E.W.’	In de dagen vóór 17 februari 1744	Servaas	Den Haag

⁸⁴ De paasdatum is, in tegenstelling tot de datum voor Kerst, een variabele feestdag. Paasdag viel, volgens de formule van Gauss (nieuwe stijl), in 1744 op 5 april. Vastenavond is de avond vóór Aswoensdag. Aswoensdag is zes weken en vier dagen voor de paasdatum en viel dus in 1744 op woensdag 18 februari. Vastenavond viel dus op dinsdag 17 februari 1744.

⁸⁵ E.F. Kossmann, *De Boekhandel te 's-Gravenhage tot het eind van de 18de eeuw* (Den Haag: Nijhoff, 1937), lemma: *Van den Bergh*. Zie voor meer informatie: Hoofdstuk 5 Drukkers en graveurs.

HOOFDSTUK 4 DOELGROEP

Uit de preliminaria kunnen we achterhalen welke doelgroep werd beoogd. In ApNwjg(1) wordt letterlijk gezegd dat ‘Jonge Heertjes’ de boekjes kochten: “De meeste Jonge Heertjes, zich (...) verplicht gevonden hebben een tamelyke voorraet daer van op te doen.”⁸⁶ Ook: “’t is zo mannenbroeders.”⁸⁷ En: “Myn Heeren, die misschien met leed nog Jaar en Dagen suld gaan steunen; dat gy aan ons bedroefde deunen uw schoone geldje hebt besteed.”⁸⁸ Een ander voorbeeld is het volgende citaat waarin één van de grootste merites van muziek uit de doeken wordt gedaan: “(...) de Zangkonst geeft / Ons middel, om het hart te dwingen. / Wanneer een minnaar ’t voordeel heeft / Van met fraye stem te zingen, / In ’t byzyn van zyn Zielvorstin / En haar een deuntje voor mag kwelen, / (...) / Gebeurd [het] dikwils, dat haar hert / (Verzagt door die verliefde toonen) / Geraakt en aangedreven werd, / Om hem met wedermin te loonen.”⁸⁹

Uit verschillende opmerkingen kunnen we opmaken dat ook vrouwen de liedjes zongen. Of ze de bundels ook kochten wordt niet duidelijk. De mannen kunnen de boekjes cadeau hebben gedaan zodat de vrouwen er uit konden zingen; “Wy (...), verzoeken, (...) als wy ’t geluk hebben U lieder gezelschap te mogen genieten, ons met een Airtje uyt het zelve te vermaken: Want niets is ‘er dat meer vermogen heeft op ’t hert van Jonge Heeren als de Zielverrukkende stem eener Schoone Jonge Juffer.”⁹⁰ Opvallend aan ApVastenavg is dat de liedjes meerdere wijsaanduidingen hebben en dat dat gegeven, volgens de schrijver, vooral de vrouwen [sic!] zou helpen beter te zingen: “’t geen wy vermeene dat veel gemaklykheid aan de meesten, voor al aan de Zangnimphjes zal geven, (...).”⁹¹ Wat het opleidingsniveau van de doelgroep betreft, kunnen we stellen dat geschoolden toch op zijn minst bekend waren met een groot deel van het klassieke gedachtengoed. Dat wordt beaamd door de neerlandicus Kalff: “Allerlei mythologische en andere klassieke opsierselen zijn reeds lang gemeen goed geworden, waarvan ook het volk in zijne liederen rijkelyk gebruik maakt.”⁹² De gelegenheden waarbij werd gezongen kunnen we afleiden uit een contemporain liedboekje; *Praatvaars Vasten-avond gift, aan alle het Jufferschap der Verëenigde Provintien*: “Tot vermaak van alle Gezelschappen der Lugthartige, het verdryven van Melancholie, Zwaarmoedigheid en lange Wintersze Avonden.”⁹³

⁸⁶ ApNwjg(1): 6

⁸⁷ ApKermisg(3): 5

⁸⁸ ApKermisg(1): 14

⁸⁹ ApKermisg(2): 7

⁹⁰ Ibid.: 12

⁹¹ ApVastenavg: 8

⁹² Kalff (1884, 1972): 719

⁹³ PraatvVastenavg: (ongenummerde) laatste pagina

Er zijn geen aanwijzingen die er op duiden dat de liedjes door een ‘kermiszanger’ gezongen zijn. Een kermiszanger was een (rondtrekkend) artiest die vaak op een kistje stond om liederen te zingen. Deze liederen kon men daarna op losse blaadjes kopen. Vanwege het feit dat het om een liedbundel van enige omvang ging, moeten we er vanuit gaan dat de liedbundels niet door kermiszangers verkocht werden. Ook de aard van de liedjes – over het algemeen te typeren als ‘arcadische liefdesliedjes’ – onderscheidt ze duidelijk van de liedjes met ‘nieuwsfunctie’, die de actualiteit bezongen; de laatste moorden en ongelukken. In de preliminaria is geen bewijs te vinden dat de Apollo’s Giften ook op de kermis werden verkocht. De geleerdheid, de prijs, en de kwaliteit van de druk doet vermoeden dat de ze gericht waren op de middenstand en hoger. De jonge mannen uit lagere klassen konden zich waarschijnlijk eerder een liedblaadje of een kermiskoek veroorloven dan een dergelijke bundel.

ApStNic is gedrukt door een drukker die veelal academische (Latijnse) werken in zijn fonds had. Blijkbaar kon hij deze ‘lichte’ stof ook verkopen aan zijn academisch clientèle. Omdat opleidingsniveau en financiële situatie onlosmakelijk met elkaar verbonden waren, is dit een argument dat de hypothese versterkt dat de liedbundels niet voor de lagere klasse bedoeld waren.

Vastenavond, het bijbehorende vasten en het carnaval, zijn uitgesproken katholieke gebruiken. Het is niet gezegd dat protestantse liefhebbers van het lied de bundel niet kochten, maar omdat zij het feest niet vierden, zullen ze zeker tot een kleiner deel van de afnemers behoord hebben. Dit vernauwt het mogelijke profiel van de afnemers van ApVastenavg tot: veelal manlijke jonge katholieke studenten.

Om één of meerdere Apollo’s Giften aan te schaffen, hoefde men niet rijk te zijn maar ook zeker niet arm. De boekjes kostten zo’n veertien tot zestien stuivers per stuk.⁹⁴ Ongeschoold dagloon was ongeveer één gulden of twintig stuivers.⁹⁵ Omgerekend naar het huidige betalingsniveau varieerde de prijs dus ruwweg tussen de 45 en 50 euro.⁹⁶ Een nadruk door een andere drukker was zo’n drie à vier stuivers goedkoper.⁹⁷ Uit een advertentie weten we dat

⁹⁴ ApNwjg(1): 6

⁹⁵ De cent bestond nog niet.

⁹⁶ Het minimumloon bij een volledige werkweek per maand voor een werknemer van 23 jaar of ouder is vanaf 1 januari 2006 een bedrag van 1272,60 euro (Bron: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, geldig tot de halfjaarlijkse aanpassing van 1 juli). Een volledige werkweek is in 2006 tussen de 36 en 40 uur per week. Uitgaande van een veertigurige werkweek moeten we het maandbedrag dus delen door het aantal werkdagen per maand. We gaan uit van vier weken van vijf dagen = twintig dagen. Het dagloon wordt dan: $1272,60 / 20 = 63,63$ euro per dag. De liedbundels kostten veertien tot zestien stuivers. Dat was destijds 70-80% van het dagloon. Berekend naar vandaag kostten de boekjes dus tussen 70 en 80% van het dagloon ($63,63$ euro) = 44,55 en 50,90 euro.

⁹⁷ ApNwjg(1): 10; “(...) om geen stuiver drie a vier, die zulken schraepzuchtigen nadrukker, somtyds het zelve zou kunnen beter koop geven, (wyl hun nadruk, de helft minder waerdig zal moeten zyn).”

ApVastenavg in 1745 slechts acht stuivers kostte.⁹⁸ Een ingenaaide bundel van ApNwjg(1) kostte in 1742 zestien stuivers.⁹⁹ De welgestelden hadden de mogelijkheid een aantal bundels in een mooie band cadeau doen. Een voorbeeld hiervan is de bundel Den Haag KB: 30 A 40. Dit is een convoluut van vier boekjes gebonden in een schitterend rood verhard koft met gouden stiksel en met goudgekleurde paginaranden.¹⁰⁰ Op de koft staat ‘D’estiné pour une bauté’ (bestemd voor een schoonheid). ‘D’estiné pour’ is wellicht een woordspeling; letterlijk betekent het ‘van Estiné¹⁰¹ voor’ maar zonder apostrof betekend het ‘bestemd voor’.¹⁰²

⁹⁸ Op 26 februari 1745 stond de volgende advertentie in de *'s-Gravenhaagse Courant*:

“Heeden is by P. SERVAES gedrukt en werd uytgegeeven: APOLLO’S VASTEN-AVOND-GIFT, voorzien met de nieuwste en aegemaemste Minne-, Harders-, en Bruylofts-Gezangen, zynde een ieder van dezelve, met veel moeyte, op verscheyde Muzik- en Zangwyzen gesteld. De prys 8 stuyv.” In dezelfde krant op 4 mei 1749 werd het boekje ook nog aangeboden voor dezelfde prijs:

“Nog werd uytgegeeven: Het VASTEN-AVONDS-GIFTJE, Minne- en Harders-Gezangen, à 8 stuyv.”

Met dank aan Rudolf Rasch.

⁹⁹ Zie voetnoot 76 voor de advertentie.

¹⁰⁰ Onder ‘convoluut’ wordt verstaan: ‘een verzameling afzonderlijke drukken die bijeengebonden zijn’. Drukken in een convoluut worden onderscheiden door de katenering en niet (per definitie) door paginanummers. Deze katenering is van belang bij het opstellen van de zogenaamde ‘vingerafdruk’, op basis waarvan een uitspraak kan worden gedaan over de overeenkomsten tussen verschillende drukken. Zie: Bijlage I, Systematische bibliografie van de overgeleverde exemplaren.

¹⁰¹ ‘Estiné’ als eigenaam zou kunnen verwijzen naar de eigenaam ‘Estienne’, als in de Amsterdamse drukker Estienne Roger.

¹⁰² ‘bauté’ is waarschijnlijk een alternatieve spelling van het hedendaagse ‘beauté’.

HOOFDSTUK 5 DE DRUKKERS

Al te uitgebreide biografische informatie zou buiten het bestek van deze studie vallen. Daarom is gekozen voor een beknopte opzet. In Bijlage V is te zien welke Apollo's Giften door welke drukkers gedrukt zijn. De drukkers droegen het financiële risico en kregen dus ook de eventuele winst. “[E]n weest verzekert dat indien ik [de samensteller] bemerk, dat deze verzameling na Uwl: genoeg is (’t welk ik zal afmeten, na mate van het Debit dat den Drukker van dezelve zal hebben) ik ligt in ’t korte met een heel Foliant Uwl: zal komen begroeten.”¹⁰³ Er is geen enkel bewijs voor het bestaan van een externe financier. Er zijn bijvoorbeeld geen wapens of opdrachten die daarop wijzen. Als er al een afbeelding wordt weergegeven dan is dat die van de drukker. Walpot gebruikte bijvoorbeeld een vis in zijn drukken. Voor een overzicht van de boekjes die de drukkers gedrukt hebben, wordt verwezen naar Bijlage I Bibliografie van de overgeleverde exemplaren en naar Bijlage IV Kwantitatieve verhoudingen van de Apollo's Giften per drukker.

De namen van de meeste graveurs zijn niet bekend omdat de gravures in de boekjes meestal niet gesigneerd zijn. De graveur van de gravure uit ApNwjg(1) is ene D.J. Martini. Waller (1974) geeft onder Martini twee mogelijkheden waarvan er een werkzaam was in de periode dat de boekjes vervaardigd zijn en die identieke initialen voor de voornamen heeft.¹⁰⁴ Het gaat hier om David Johannes Martini, werkzaam in Leiden van 1744 tot 1748, in Hamburg van 1751 tot 1757, en in Den Haag in 1760. De gravures uit Apollo's Giften gesigneerd met de initialen ‘I.D.M.’ moeten ook aan hem worden toegeschreven.

5.1 JAN VAN DEN BERGH (DEN HAAG)

Vanwege de gangbare naam is de herkomst van de drukker Jan van den Bergh onzeker. Er werd in ieder geval in 1697 te Loosduinen iemand geboren die de naam Jan van den Bergh werd gegeven. Het was het zesde kind van Teunisz van de Bergh (circa 1664 – overleden na 1668) en Magdalena van der Groen van Minne.¹⁰⁵ Er is dus een kleine mogelijkheid dat we hier te maken

¹⁰³ ApKermisg(1): 9

¹⁰⁴ F.G. Waller, *Biographisch woordenboek van Noord Nederlandsche Graveurs* (Den Haag, Nijhoff, 1938), Lemma: *Martini*. Waller bezat zelf overigens ook een bundel uit de serie Apollo's Giften, te weten een uitgave van ApNwjg(1) van Jan van den Bergh uit 1743, die nu bewaard wordt onder het signatuur Den Haag KB: 32 M 63:1a. Aan de binnenzijde van de kaft staat ‘EX BIBLIOTHECA / F.G. WALLER / 1933’. Het exemplaar wordt beschreven in Bijlage I Systematische bibliografie van de overgeleverde exemplaren.

¹⁰⁵ Deze informatie is gebaseerd op genealogisch onderzoek van Loes Peters en Patrick van Griethuysen naar de oorsprong van de familienaam Van den Bergh.

hebben met de drukker Jan van den Bergh, gevestigd in de Schoolstraat.¹⁰⁶ Hij zou ten tijde van de overgeleverde drukken (tussen 1739 en 1748) in de veertig geweest zijn. Ook het sterfjaar is niet met zekerheid vast te stellen. De archieven van het Noorderkerkhof in Den Haag vermelden dat er op 28 februari 1772 een Jan van den Berg op tachtigjarige leeftijd is gestorven “bij vorst.”¹⁰⁷ Dit zou de drukker Jan van den Bergh kunnen zijn. Echter, de archieven van de Nieuwe Kerk in Den Haag vermelden dat er ene Johannes van den Berg is gestorven op 13 juli 1785.¹⁰⁸ Ook hier kan het de drukker Jan van den Bergh betreffen. Overigens moet de Haagse drukker Jan van den Bergh niet verward worden met de zeventiende eeuwse Amsterdamse drukker Johannes (Jan) van den Bergh; uitgever van onder meer het werk van Willem Godschalk van Focquenbroch (circa 1640 – 1670).

Kossmann (1937)¹⁰⁹ vermeldt dat de drukker Jan van den Bergh in 1728 leerling in het gilde werd. In 1740 trouwde hij met Elisabeth Bos. Volgens Kossmann was zij een dochter van ‘boekverkooper’ Nicolaes Bos te Rotterdam en Gerardina Kersseboom, en kreeg zij bij haar huwelijk van haar voogd en haar zuster een heel fonds boeken mede, vermoedelijk het fonds van haar overleden ouders.¹¹⁰ Zij woonden van 1739 tot 1742 in de Wagestraat en vanaf 9 oktober 1742 in de Schoolstraat.¹¹¹ Deze straat had haar naam te danken aan de Latijnse School die er zich in 1530 vestigde.¹¹² De drukken van de Apollo’s Giften van Van den Bergh vermelden gedrukt te zijn in ‘Hippocrates’.¹¹³ Hiermee wordt volgens de STCN het uithangbord bedoeld. We zien een dergelijk gebruik ook bij de uitgave van de instrumentale collectie *Der Fluyten Lusthof* waar de drukker vermeldt: ‘t Amsterdam, bij Paulus Matthysz, in de Stoof-steegh, in ‘t Muzykboek.’¹¹⁴ Wellicht was het huis gebouwd met medische doeleinden of stond het zo bekend. De STCN vermeldt in totaal zeventien drukken van Jan van den Bergh.

¹⁰⁶ Patrick van Griethuysen meent dat de drukker Jan van den Bergh uit een andere (joodse) tak van de familie komt omdat de Jan van den Bergh geboren in 1697 uit een familie van apothekers kwam. Ik zie echter geen bezwaar in het verbinden van het omgaan chemische stoffen voor medicinaal gebruik, en de omgang met inkt als drukker.

¹⁰⁷ Bnr. 410

¹⁰⁸ Bron 293

¹⁰⁹ E.F. Kossmann, *De Boekhandel te 's-Gravenhage tot het eind van de 18de eeuw* (Den Haag: Nijhoff, 1937), lemma: *Van den Bergh*.

¹¹⁰ De bronnen die Kossmann daarvoor aangeeft zijn: “notaris Wijnants, 1741 12 April, testament 1743 15 december.”

¹¹¹ Kossmann's bron is: “notaris D. Boot”

¹¹² In het Gemeente Archief van Den Haag vinden we de volgende informatie over de straat: “Deze “Groote Schole”, in een huis naast de in 1970 afgebroken Visbanken, was toen de enige officiële school. Voordat de school er was, werd de straat tot 1465 Kerkstraat genoemd, naar de Grote of St. Jacobskerk. In 1648 kende men hier het gebruik om tijdens marktdagen palen in de grond te plaatsen.”

¹¹³ Het is wel toevallig dat als Van den Bergh uit een familie van apothekers kwam, zijn uithangbord ‘Hippocrates’ vermeldde.

¹¹⁴ Zie ook: Rudolf A. Rasch, ‘Musica dīs curae est: The life and work of the Amsterdam music printer Paulus Matthysz (1613/4-1684)’, *Quaerendo* 4 (1974), pp. 86-99.

5.2 ABRAHAM CORNELIS (AMSTERDAM)

Abraham Cornelis was werkzaam in Amsterdam van 1756 tot 1769 en in 1752 actief in Durgerdam (ten noorden van Amsterdam) blijkens de uitgave: Abraham a Santa Clara (kloosternaam van Johann Ulrich Megerle) *De geleerde nar, of natuurlyke afbeelding van zulke geleerden, die menen datze alle geleertheit en wetenschappen hebben ingezogen, en zich verbeelden dat 'er hunnes gelyken in de waereldt niet te vinden is ... / door Abraham van St. Clara*, te vinden in de UB van de UU.¹¹⁵ Abraham Cornelis heeft een groot aantal publicaties gedrukt waaronder een aantal liedboeken, zoals *Het Nieuwe Ternaerder Bloemendal of Friesche Lusthof*,¹¹⁶ *Het amoureuze lusthof Of vervolg van Thirzis minne-wit*,¹¹⁷ *Apollo's Prullekraam*,¹¹⁸ *Het hernhutsche Nachtegaaltje*,¹¹⁹ *De vrolijke zanggodin*,¹²⁰ en het *Groot Hoorns, Enkhuyser, Alkmaarder, Edammer en Purmerender liede-boek*.¹²¹

5.3 JACOBUS FRISEWYCK (AMSTERDAM)

FrieseWyck heeft drie publicaties op zijn naam staan die in Amsterdam gedrukt zijn en ze stammen alle uit 1746 en zijn gedrukt op het adres: Jonge Roelofsteeg, by de Pypemarkt. Overige publicaties van Jacobus FrieseWyck stammen uit Deventer uit de periode 1750 – 1773.

5.4 JOHANNES VAN KERCKHEM (LEIDEN)

De Leidse drukker Johannes van Kerckhem was werkzaam van 1724 tot 1751.¹²² Van Kerckhem was ook de uitgever van *Quaestiones juris publici* uit 1737 van Cornelius Bynkershoek. Dit is een bekend werk op het gebied van internationaal recht en diplomatie. Bynkershoek is het bekendst geworden met de *De dominio maris* waarin hij de drie-mijls-limiet buiten de kust bepleit als

¹¹⁵ <http://drukkers.uu.nl>

¹¹⁶ Den Haag KB: 2 J 44

¹¹⁷ Den Haag KB: 6 G 56

¹¹⁸ Den Haag KB: 8 E 52

¹¹⁹ Den Haag KB: 174 D 26 en Den Haag KB: 8 C 42 (ontbrekende titelpagina deel 2)

¹²⁰ Den Haag KB: 3 C 1:2

¹²¹ Den Haag KB: 3 D 30:2, Den Haag KB: 26 D 47:2 en Utrecht UB: LB-MUZ: RAR GW 1:2

¹²² Bron: STCN en <http://drukkers.uu.nl>

staatsgrens. Daarnaast is Van Kerckhem ook bekend als uitgever van de *Fransche Leidsche Courant*.¹²³

5.5 HENDRIK MARONIER (ROTTERDAM)

Hendrik Maronier was een belangrijk drukker die meer dan honderd publicaties op zijn naam heeft staan. Er stammen publicaties uit de periode 1738 tot 1792. Dat is een periode van vierenvijftig jaar! Het lijkt mede daardoor aannemelijk dat de naam Hendrik Maronier gebruikt is als ‘merknaam’ door zijn zoon Elardus. Op de publicaties tussen 1747 en 1775 wordt het adres Westnieuwlandt, ‘tegenover de Koornbeurs’ gebruikt.¹²⁴ In 1758 verscheen er een wiskundig werk bij Hendrik Maronier, geschreven door een zekere Jan Maronier. Anderen die de naam Maronier droegen en actief waren in het literaire leven, waren de Rotterdamse schrijvers Hendrik Maronier (1792-1872) en Jan Hendrik Maronier (1827 – 1920). Dit doet vermoeden dat we te maken hebben met een Rotterdamse schrijvers- en drukkersfamilie die in een periode van 150 jaar actief was en waarvan de drukker van de ApNwjg(2) de stamvader was.

5.6 EGIDIUS VAN OPHEM (HOORN)

De geboortedatum van Egidius van Ophem is niet bekend. Hij overleed in 1757 en werd op 23 juli van dat jaar begraven in de Noorderkerk te Hoorn.¹²⁵ Hij trouwde op 11 november 1736 met Marie Aaltje Baseijk (geboren op 29 augustus 1704 in Wijk bij Duurstede als dochter van Petrus Baseijk en Stijntje Aersse van Bentum en gestorven op 19 januari 1769). Egidius en Marie kregen vier kinderen: Anna, Franciscus Xaverius (als baby gestorven), Franciscus, en Johannes (Jan). In de huwelijksakte uit 1736 wordt vermeld dat Egidius uit Brussel afkomstig was. In 1745 wordt vermeld dat zijn drukkerij gevestigd was op de Zee-Dyk. Het uithangbord vermeldde ‘Nieuwe Drukkery’.¹²⁶ Zijn zoon, Jan (doopnaam Johannes) van Ophem (geboren op 21 november 1742 in Hoorn en gestorven op 26 juli 1815), zette de drukkerij voort en was werkzaam van 1764 tot 1786.¹²⁷ Aanvankelijk deed hij dit met zijn moeder onder de naam “Wed. Ophem en zoon” en later zelfstandig. Om onenigheid met zijn broer Frans (doopnaam

¹²³ E.J. Brill, *Handelingen der algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden aldaar den 16den Juni 1870, in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (Leiden: Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1870).

¹²⁴ Bron: STCN

¹²⁵ Ik baseer me op genealogische informatie van Miriam Klaassen, afkomstig van de site: <http://home.hccnet.nl/mwk/vanophem.html>

¹²⁶ Bron: STCN

¹²⁷ <http://drukkers.uu.nl>

Franciscus) te voorkomen, sloten Jan en zijn moeder in 1767 een contract waarin geregeld werd dat Jan na haar dood de boek- en papierwinkel over zou nemen.

5.7 PIETER SERVAAS (DEN HAAG)

In de STCN staan 31 publicaties op naam van Pieter Servaas die stammen uit de periode 1745-1781. Zijn drukkerij bevond zich eerst in de Sint Jacob straat, “agter de Nieuwe Kerk” (1745-1748) en vervolgens aan de Beestemarkt, “over het Hamerslop” (1759-1760, 1766-1767). Er is een druk uit 1785 bekend die gedrukt is onder de naam Erven P. Servaas. De drukker is Daniel Servaas, een zoon van Pieter Servaas.¹²⁸ Pieter Servaas heeft nog een rol van betekenis gespeeld in de geschiedenis van kinderboeken met de druk van de oudst bekende ‘kinderalmanak’: *De Nieuwe Lorre Kinder Almanach, Voor het Schrikkeljaar 1760*.¹²⁹

5.8 HENDRICK WALPOT (DORDRECHT)

Hendrick Waelpot (gedoopt op 28 mei 1698 te Dordrecht en begraven op 5 augustus 1768 te Dordrecht) staat aan het hoofd van een drukkersfamilie.¹³⁰ Deze Hendrick Waelpot was werkzaam als drukker in de periode 1727 tot 1759.¹³¹ Hij woonde “Over ’t Stadhuys by de beurs In de gekroonden Bijbel.”¹³² Hij had een zoon, Adriaan Walpot (gedoopt 7 februari 1734 te Dordrecht, en begraven op 7 dec 1793), die de drukkerij voortzette en daarnaast ook kunstverkoper was.¹³³ Deze Adriaan Walpot had ook weer een zoon, die hij vernoemde naar zijn vader. Om verwarring te voorkomen zullen we hem Hendrik Walpot junior noemen (gedoopt 5 september 1760 te Dordrecht, overleden op 17 december 1830).¹³⁴ Vanaf 1782 werkte Adriaan Walpot met zijn zoon verder in de drukkerij onder de naam A. Walpot en Zoon.¹³⁵ Tussen 1621

¹²⁸ *De nieuwe princelyke Haagse almanach, voor het jaar M. DCC.LXXXV*, Gemeentearchief Den Haag: Hgst 8561

¹²⁹ Nettie Heimeriks (red.) *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden* (Amsterdam: Querido, 1989).

¹³⁰ Deze informatie is afkomstig van de in Canada woonachtige amateur-genealoog Bill Walpot. Onder het signatuur 2082 is in het gemeentearchief van Dordrecht het volgende werk te vinden over de familie Walpot. Dit werk valt echter buiten het bestek van deze verhandeling omdat het geslacht tot 1734 behandelt. F.L. Hartong, *Genealogische aantekeningen betreffende het geslacht Walpot (Waalpot), afkomstig uit Maastricht, 1656-1734*.

¹³¹ Bron: www.drukkers.library.uu.nl

¹³² Anoniem, *Catalogus van de tentoonstelling Gedrukt in Dordrecht*. Dordrecht, 1976.

¹³³ Informatie afkomstig van de in Canada woonachtige amateur-genealoog Bill Walpot.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Bron: www.drukkers.library.uu.nl

en 1658 is er een drukker werkzaam in Delft onder de naam Waelpot.¹³⁶ Of er een connectie is met de Dordtse drukkersfamilie, is niet bekend. Walpot was niet alleen uitgever van liedboekjes. In de UB van de UU wordt een theologisch werk bewaard dat door Walpot senior in 1759 gedrukt is, namelijk de vertaling van John Bunyans (1628-1688) *The pilgrim's process*.¹³⁷

¹³⁶ Bron: www.drukkers.library.uu.nl

¹³⁷ De Nederlandse titel luidt: *Eens christens reyse na de eeuwigheyt vertoonende onder verscheyde aardige sinnebeelden, de gantsche staet van een boetveerdige en godsoekende ziele / in 't Engels beschreven door Joannes Bunjan ... ; in het Nederduytsch vert. ; verciert met verscheyde figuren en versen.*

HOOFDSTUK 6 DE LIEDEREN

Vanwege het grote aantal liedjes (635), is een getalsmatige uitspraak over de bijbehorende genres van het totaal aantal liedjes onbegonnen werk. Om die reden is er voor gekozen genres toe te voegen bij wijze van steekproef. Daarmee is er, naar mijn mening, genoeg materiaal om een uitspraak te doen over de verhouding waarin verschillende genres vertegenwoordigd zijn.¹³⁸ Het liefdeslied is veruit het meest vertegenwoordigd (28 keer toegekend), en op de tweede plaats staat de liefdesklacht (elf keer toegekend). Ver achter deze twee genres staan het loflied en het mythologisch lied (zeven keer toegekend), het drinklied (zes keer toegekend), en het dialooglied (vijf keer toegekend). De uitgebreide resultaten van deze steekproef alsmede de werkwijze staan in Bijlage VI. In Bijlage VII staat een opsomming van de meest voorkomende eigennamen uit de Apollo's Giften. Op basis van deze steekproef is vervolgens een representatieve selectie gemaakt. De criteria hiervoor waren:

1. Er moest tenminste één liedje van elk van de vijf meest voorkomende genres, en er moesten tenminste twee liedjes van het meest voorkomende genre uitgewerkt worden.
2. Uit elke bundel moesten tenminste twee liedjes uitgewerkt worden.
3. De melodie van het lied moest mij aanspreken.

De genres die ik uiteindelijk gekozen heb, zijn: liefdeslied,¹³⁹ liefdesklacht,¹⁴⁰ mythologisch lied,¹⁴¹ loflied,¹⁴² drinklied,¹⁴³ herderslied,¹⁴⁴ dialooglied,¹⁴⁵ bruiloftslied,¹⁴⁶ dialectlied¹⁴⁷ en wiegelied.¹⁴⁸ Bij elk lied is de volledig geannoteerde tekst weergegeven, voorafgegaan door een korte samenvatting van de inhoud. Ook wordt het strofeschema weergegeven. Bij het weergegeven van de strofeschema's is de werkwijze van de Liederencbank gebruikt. Deze is methodisch onderbouwd door Grijp (1991).¹⁴⁹ Zo geeft het getal het aantal accenten per zin weer; in onderstaand voorbeeld vet gedrukt. Onderstreepte woorddelen geven elisie aan. Letters geven

¹³⁸ De genres zijn toegekend op basis van de handleiding 'Genres' van Meertens Instituut.

¹³⁹ Zie: 6.1, 6.4, 6.5, 6.8, 6.9, 6.11, 6.12, 6.13b en 6.13c

¹⁴⁰ Zie: 6.6, 6.9, en 6.13a

¹⁴¹ Zie: 6.6, 6.6, en 6.12

¹⁴² Zie: 6.1, 6.4, en 6.6

¹⁴³ Zie: 6.9

¹⁴⁴ Zie: 6.6, 6.8, 6.12, en 6.13

¹⁴⁵ Zie: 6.2

¹⁴⁶ Zie: 6.5

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Zie: 6.3

¹⁴⁹ Louis P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur*. (Amsterdam: P.J. Meertens Instituut, 1991).

rijm weer. Een kapitale letter is manlijk rijm ('zang' en 'slang'). Een normale letter geeft vrouwelijk rijm weer ('hooren' en 'ooren'). Een punt boven de cijfers geeft een zin beginnend met een opmaat weer. Symbolen boven de letters geven herhaling van zinnen weer. Plusjes geven aan dat er sprake is van binnenrijm.

O **Phillis!** **'k** offer u myn **Zang**:
Want **Phebus wil** niet **langer hooren**,
Hy **stopt** (gelyk een vaele **Slang**,)
Voor **myn** gebed, zyn **Midas-ooren**.

· · · ·
4A 4b 4A 4b

De zetting van de tekst op de melodie is bij elk liedje verantwoord, met name wanneer er wijzigingen zijn aangebracht in de transcriptie van de gebruikte melodie. Elke melodie is weergegeven in vioolsleutel ongeacht de sleutel uit de bron. Wanneer er versieringstekens in de bron staan, zijn die overgenomen. Wanneer er keuze was tussen meerdere bronnen waarin muziek vermeld was, is in de meeste gevallen die bron genomen die in tijd het dichtst vóór de uitgave van de betreffende Apollo's Gift lag. Wanneer dit niet gedaan is, is dat vermeld in de muzikale verantwoording bij het lied. De teksten zijn inclusief anomalieën overgenomen (onregelmatige uitlijning, spaties, ontbrekende komma's, hoofdletters, cursiveringen).

6.1 'MINNE-SANG'

Minne-sang Stem: *Wanneer de Son in 't Morgen-rood* Muziek: *Tuinman1725*

The musical score is written on five staves in a single system. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The melody is written in a treble clef. The lyrics are written below the notes, with some words underlined to indicate phrasing. The score is divided into measures by bar lines, with measure numbers 6, 11, 15, and 19 indicated at the start of their respective staves.

Als ik aan — schouw het lief ge sigt Van Clo re ní as Oo gen:
6 Hoe heer lyk — straald dat Zon ne - licht; Hoe groot is — dat ver moo gen, Waar
11 mee dat zy myn Hert be koord, En met zoo'n Lonk myn Ziel door boord, Waar
15 voor het al — moet swig ten. Myn Vry heyd, die ver liest haar kragt, Moet
19 aan stonds buy gen voor de Magt Van die ver goe de — Lig ten.

BRON: ApKermisg(1): 29

Dit liefdeslied is een een lofzang op Clorenia.

Stem: *Wanneer de Son in 't Morgen-rood*.

1.

Als ik aanschouw het lief gesigt
Van Cloreniás Oogen:
Hoe heerlijk straald dat Zonne-licht;
Hoe groot is het vermoogen,
Waar mee dat zy myn Hert bekoord,
En met zoo'n Lonk myn Ziel doorboord,
Waar voor het al moet swigten.
Myn Vryheyd, die verliest haar kragt,
Moet aanstonds buygen voor de Magt
Van die vergoede Ligten.

2.

Maar kus ik eens die Lieve Mond
En sagte Roose Lippen,

Waar van zy ook (van Min doorwond)
 Zoo meenig Kus liet glippen.
 Die my verschaffen zoo veel Zoet
 En Ziels-Vermaak in overvloed,
 Zoo roem ik nog myn Banden;
 En denk met Vreugden aan dien Dag,
 Toen ik myn vryheyd door een Lach
 Sag op de Klippen stranden.

3.

Bezie ik eens het Lely-wit
 En lieffelyke Roosen,
 Die hare malsche kaak besit;
 Die Lely schynd te bloosen:
 De Roos schynd heel verbleekt van spyt,
 Wyl 't root dat op haar kaakjes leyd
 Haar luyster komt verdooven.
 Wie zouw dog niet door sulk een Schoont
 Wanner zy Weeder-Min betoond,
 Zyn vryheyd laten rooven.

4.

Syg ik dan eens vervuld door 't zoet
 Van Duysend lieve Lusjes,
 Daar zy gestaag myn min mee voed
 En dartelende Kusjes,
 Een weynig lager als haar hals
 Tot op haar Boezem neer en als
 Ik daar de Minzaamheeden
 Dan smaak, dunkt my dat ik ten deel
 In Cytherea's Lust-Priëel
 Vol Vreugde ben getreeden.

5.

Maar sagt, myn Ziel! eer gy verdwaald
 In al dees' zoetigheden:
 't is best, dat gy uw hier bepaald,
 En wild niet verder treden.
 Myn Clorenie, myn Engelin
 Is dan myn eenigste Afgodin,
 Die ik altyd zal minnen:
 Die ik trots ramp en ongeval,
 De nyd ten spyt, erkennen sal.

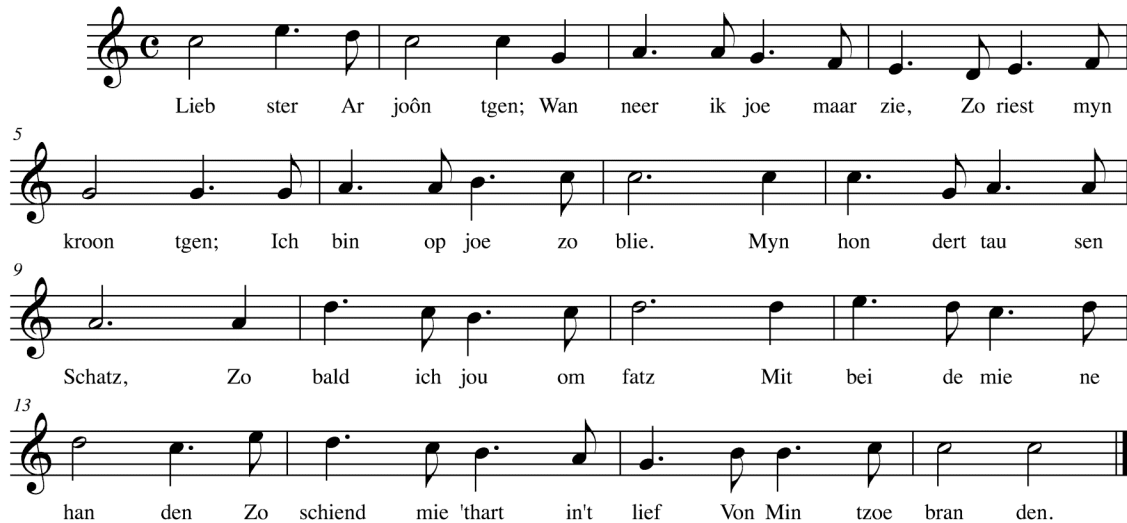
STROFESCHEMA

· · · · · · · · ·
 4A 3b 4A 3b 4C 4C 3d 4D 4D 3d

De componist van deze melodie is Jan Harmenszoon Krul (1601/02-1646), te vinden in Krul MD1640, nr. 13, 2p6. De gekozen melodie is genomen uit Tuinman1725: 146. De melodie van Tuinman verschilt op een aantal punten van die van Krul. Het belangrijkste verschil is dat Krul aanvangt met een karakteristiek dactylus-figuur, in de musicologie bekend als 'canzona-figuur', en Tuinman niet. De karakteristieke sequens in de maten 11-14 en 16-20 vinden we wel in beide melodieën. Tuinman noteert een halve noot op 'Magt' (maat 19) en niet een kwartnoot. De tekst verschijnt voor het eerst in ApKermisg(1) en zal dus rond 1740 geschreven zijn. De auteur van de tekst is onbekend. Er zijn meer dan vijftig contrafacten op Kruls melodie bekend waaronder een aantal in de Apollo's Giften.¹⁵⁰ Er zijn geen andere zettingen van de tekst bekend. Dezelfde tekst met dezelfde wijsaanduiding vinden we in Gaarkeuken1746/1 005: 7.

¹⁵⁰ ApKermisg(1): 69, 91; ApKermisg(2): 72, 81; ApStNicg(2): 12 en 28. Onder de overige contrafacten bevinden zich onder andere: NThMinnewit(1)1730: 134 en NiUtMinstroom1767: 11.

T'zamensprach twisschen Jan, en Arjoon
Stem: *Wel Kees myn Vryer.*
Muziek: Zweerts1695

Lieb ster Ar joôn tgen; Wan neer ik joe maar zie, Zo riest myn
 5 kroon tgen; Ich bin op joe zo blie. Myn hon dert tau sen
 9 Schatz, Zo bald ich jou om fatz Mit bei de mie ne
 13 han den Zo schiend mie 'thart in't lief Von Min tzoe bran den.

BRON: ApKermisg(1): 112

Dit is een boertig lied waarin vermoedelijk het Westfaals wordt geïmiteerd.¹⁵¹ Het is ook dialooglied; een gesprek tussen een man (Jan) en een vrouw (Arjoon). Jan is verliefd op Arjoon. Ook Arjoon ziet wel iets in Jan en wil, net als zijn echte vrouw, het bed met hem delen. Ondanks het feit dat Jan getrouwd is, wil ook hij met Arjoon trouwen en hij beloofd haar geld ('thalers') en spek als huwelijksgift. Arjoon geeft niets om het geld van Jan; ze heeft genoeg geld. Arjoon stelt voor snel naar de predikant / pastoor te gaan ('Pfarherr').¹⁵²

Stem: *Wel Kees myn Vryer.*

Jan,

Liebster Arjoontgen,
 Wanneer ich joe maar zie,
 Zo riest myn kroontgen;

¹⁵¹ Westfaals is een dialect dat gesproken werd in het huidige Westfalen. Er waren destijds zeer veel immigranten uit die regio. Het was niet ongebruikelijk hier de draak mee te steken. Zie ook: Praatvaars Vastenavg, Air: 91 (Westfaals dialectlied in *Fraktur* lettertype gezet), Buitenleven 1716 en Pieter Langendijks (1683-1756) blijspel 'De Zwetser' (1712).

¹⁵² In het geluidsarchief 'Onder Groene Linde' is een opname van een boerenliedje in dialect waarin sprake is van een 'Arjoneke'. Op zoekmachine *Google* vind ik twee personen die de naam 'Arjoneke' dragen. 'Arjon' is in ieder geval niet een archetypische Duitse naam zoals Hans.

Ich bin op joe zo blie.
Myn hondert thausen Schatz,
Zo bald ich jou omfatz
Mit beide miene handen,
Zo schiend mie 't hart in 't lief
Von Min tzoe branden.

Arjoôn.

Joa Jan wild wetten,
Zuns ich joe eyrstmalh sag,¹⁵³
Kan ich nicht fretten,
Het goat mie thag an thag
Zo euvel in mien lief,
'k Verlang nar joe zo stief
Om eens bie joe toe slaopen,
Ond als joe eghte Wief
Wet Freud te roapen.

Jan.

Doe bist mien leben,
Zo bald joe biest mien Frouw,
Zo sold ich geben
Viel dikke Thalers jouw,
Ond Spek oet meinen land,
Zo dik wie einen hand,
Von igenmeste zwinen;
Das smagt zo abundant,
Als Pot-Rosienen.

Arjoôn

Da kan nicht machen
Al had joe keinen Duit,
'k Hab goeter Sachen
Ons Moeters guet voor uyt,
Das bring ich tan tot joe
Ond sollen tan doar tzoe
Was Foesel trank verkauffen,
Ond leggen fremder luy
Gar hupsch toe slauffen.

Jan

Ich schol joe Kinder,
Die ich bald machen sol,
Afwisschen 't hinderst,
't Zoewen zie dreyten sal.

¹⁵³ 'Vanaf het moment dat ik je voor de eerste keer zag'.

In hoes ond op ther stroat
Aufpassen frug ond spoad;
Pas jy moar auf joe winkel,
Ond loat de rest vor mie,
Ich ben kein Kinkel.

Arjoôn

Mien frommer Thybel,
Ich wold ich das sag;
Nicht das ich Twybel,
Moar wunsche noar die thag.
Ich wagt, mit joe gepoard,
Ein Hemel op ther Aerd
Bi thagen ond bi nachten.
Keum nach den Pfarherr tzoe.
Was gibt das wachten

Der Schreiber

Viel Heyl ond zegen
Wunsch ich das greune paar
Von aller wegen;
Ein Jungsken binnent Jaar.¹⁵⁴
Ond das ond hy ond zy
Von hertzen immer bly,
So lange meugen leben,
Bis dans sie old ond gries
Den geiste geben.¹⁵⁵

STROFESCHEMA

· · · · · · · · ·
2a 3B 2a 3B 3C 3C 3d 3C 2d

De eerste regel van de eerste strofe is niet opmatig. De laatste C is in sommige strofen een onbeantwoorde rijmklank (E).

BEKNOPT LIEDGESCHIEDENIS

De componist van de melodie is onbekend, de vroegste verschijning als wijsaanduiding met muziek is in Zweerts BEM1695: 182. De wijs is ook bekend als 'Van de Kwezel',¹⁵⁶ 't Witte laken',¹⁵⁷ en 'Hoor Kees, myn Vryer'.¹⁵⁸ De melodie 'Kees mijn Vrijer' uit HsMijTK VJ8¹⁵⁹ wordt

¹⁵⁴ 'Een kind binnen het jaar'

¹⁵⁵ 'Bis ... geben': totdat ze – oud en grijs – de geest geven.

¹⁵⁶ HBoerenl(4): 16

¹⁵⁷ Ibid.: 5

¹⁵⁸ Onder meer: PraatvaarsNwjg: 51 en 83 en Begijnhof1710: 33 en 39.

verworpen omdat die niet goed op de tekst past. Zweerts vermeldt als wijsaanduiding Q Kees en niet Wel Kees. Dit is echter een te verwaarlozen verschil.¹⁶⁰ In ZweertsBEM1695 wordt maat één tot en met acht herhaald. Omdat deze herhaling in de tekst niet aanwezig is, is deze weggelaten in de transcriptie. Er bestaan van deze melodie rond de vijftig contrafacten tot en met Theeboom1800, waaronder ApKermisg(3): 51. De tekst komt voor het eerst voor in ApKermisg(1) dus is de tekst vermoedelijk rond 1740 geschreven door een onbekende auteur.

¹⁵⁹ *Hs. Zangwijzen van Oud-Nederlandse volksliederen*. Plaats onbekend, circa 1720.

¹⁶⁰ Opvallend is dat het incipit bij ZweertsBEM1695 wél met ‘wel’ begint (‘Wel goelyk maisje’).

6.3 'WIEGDEUN'

Sujo, sujo, Kintje slaap
Stem: Robin Turelure Lure
Muziek: Foire1737

Su jo, Su jo, Kin tje slaap, Leg uw kop jes ras jes ne

5
der Schrey zo niet, myn tee re schaap Al ___ we

8
der Want de boog jes Van uw oog jes Zyn noch veel te ___ te der.

BRON: ApKermisg(2): 34

In dit wiegelied uit de moeder haar liefde voor haar kind.

Stem: *Je voudrai qu'il me coutat.*
Robyn Turelure Lure.

1.
Sujo, Sujo, Kintje slaap,
Leg uw kopjes rasjes neder;
Schrey zo niet, myn teere schaap, Alweder
Want de boogjes Van uw oogjes
Zyn noch veel te teder.

2.
Lieve petjes, slaap toch ras,
Sluit toch vaardig toe uw oogen:
Gy hebt immers wel te pas Gezoogen!
En geen speltje, Liefje, queltje,
Of ik ben bedrogen.

3.
'k Zie dat zy haar oogjes sluyt,
Mogt zy nu wat ruste rapen!
Maak in 't minste geen geluyt Laat slapen
't Lieve Zoetje, Myn teer bloetje,
Tot myn vreugd geschapen.

4.

'k Dagt eerst, *dat zo vast geen bant*
In natuure wiert gevonden,
Als van 't Paar, dat hand aan hand Verbonden,
Eens van zinnen, In haar Minnen
Alles wellust vonden.

5.

Maar, een Moeder ondervind
In den grooten kinder zeegen
Noch een band, die nau verbind, Gelegen
Die verbint'nis, Die aan 't Kint is,
Is niet op te wegen.

6.

Geeft de Hemel die genâ,
Dat ik u leer goede Zeden.
Zo vergeet ik ras de schâ Geleden.
'k Zal myn rust en Al myn lusten
Tot uw heil besteden.

STROFESCHEMA

 +. +
4A 4b 4A 1b 2c 2c 3b

BEKNOPT LIEDGESCHIEDENIS

De componist van de melodie is onbekend. Een 'turelure' is een doedelzak en een 'Robin turelure' is een bedrogen echtgenoot.¹⁶¹ De melodie is vermoedelijk van Franse oorsprong. De vroegste en enige bron met muziek is de Franse bron Foire(1968)1737: 117. Als wijsaanduiding komt de melodie reeds voor in een toneelstuk dat werd opgevoerd op de 'Foire saint Laurent' (een 'foire' is een foor, kermis, of jaarmarkt) vóór 1711.¹⁶² Dit toneelstuk heette *Arlequin a la Guinguette* en op pagina 18 en 19 vinden we het onderstaande lied:

Aux Guinguettes de Paris
Que de filles on voiture !
On y vend à juste prix
Turelure,
Bon vin & grande mesure
Robin turelure.

Jusque aux gens à cheveux gris
Chacun y trouve avanture,
Sur la teste des maris

¹⁶¹ Met dank aan Ellen van der Grijn, die mij hierop wees en de vertaling van het Franse lied bezorgde.

¹⁶² <http://foires.net/play10.shtml>

Turelure,
On y met mainte coëffure
Robin ture lure lure.

*Naar de danslokalen van Parijs
Wat brengt men daar veel meisjes naartoe!
Men verkoopt er tegen een goede prijs
Turelure
Wijn; goed van kwaliteit en rijkelijk
Robin turelure.*

*Tot de grijsaards aan toe
Vindt ieder er zijn avontuurtje
Op de hoofden van de echtgenoten
Turelure,
Maakt men allerlei kapsels¹⁶³
Robin turelure*

‘Sujo, Sujo, Kintje slaap’ is een contrafact van het drinklied ApNwjg(1): 97 ‘Laat ons lustig vrolijk zijn’. Dat wordt duidelijk wanneer de we de verschijningsjaren naast elkaar leggen: ApNwjg(1) verscheen rond de jaarwisseling 1741 / 1742 en ApKermisg(2) rond 1743. In de jaren daarna komt ‘Laat ons lustig vrolijk zijn’ nog twee keer voor; in GrHEAPLb(2)1762: 308 en in VrSpeelman uit 1769: 000.

Het wiegelied ApKermisg(2): 65 begint ook met 'Sujo, sujo, kintje' maar daar houdt de overeenkomst op. ‘Sujo’ of ‘suja’ zijn typische woordjes voor een slaapliedje. Dat wordt ook zo vermeld in het Woordenboek (1882-1998): ‘Nabootsing van het geluid waarmee een kind in slaap gesust wordt’. Er zijn in totaal meer dan zeventig liedjes in de Liederenbank die het woord 'suja' bevatten, tot in de twintigste eeuw.

¹⁶³ Een uitdrukking die hier op lijkt betekent ‘verleiden’.

Gaf 't lot
Stem: *Would fate to me Belinda give*
Muziek: John Wilford

Gaf 'tlot u eens aan mij Climeen Ik leef de steeds met

7
u al leen Ik wens te nooit ver an de ring Nog geen

14
groo ter Nog geen groo ter Nog geen groo ter Ze ge ning.

BRON: ApKermisg(2): 95

In dit lied bezingt de manlijke hoofdpersoon zijn verliefdheid.

Stem: *Would fate to me Bellinde give*

1.

Gaf 't lot u eens aan my, Climeen,
Ik leefde steeds met u alleen:
Ik wenste noit verandering,
Nog geen grooter „ Nog geen grooter
Nog geen grooter Zegening.

2.

Myn Lief, zoo gy een Minnaar vind
Die u met grooter drift bemind.
Zo wensch ik dat ik 't leven derf:
'k Geef my over „ 'k Geef my over
'k Geef my over dat ik sterf.

3.

Sta doe dat ik my zelf Climeen,
Verzaad met uw bekoorlikheen.¹⁶⁴
Van d'Eer, van kroon, en gouden staf
Trek ik bey myn „ Trek ik bey myn
Trek ik bey myn oogen af.¹⁶⁵

¹⁶⁴ 'Sta toe Climeen, dat ik, tot ik verzadigd ben, mij vul met uw schoonheid'

STROFESCHEMA

. . . =+ =
4A 4A 4B 2c 2c 4B

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

Het lied met de titel *Would fate to me Belinda give* komt voor als Air 50 uit de tweede acte uit de *The Beggar's Opera* (1728) van librettist John Gay en componist Johann Christoph Pepusch (1667-1752). Pepusch gebruikte bestaande melodieën en arrangeerde die voor een bepaalde bezetting. Over het algemeen is echter alleen de bas overgeleverd. In de moderne uitgave wordt het lied toegeschreven aan componist John Wilford (rond 1710) van wie ook een versie met baslijn bewaard is gebleven.¹⁶⁶ Als wijsaanduiding (maar zonder muzieknotatie) is het lied te vinden in de liedbundel *The Hive*, deel 2: 268 (1724).¹⁶⁷ Met muzieknotatie is het onder andere te vinden in *The British Musical Miscellany*, deel 5: 24, uitgegeven bij Walsh rond 1736.¹⁶⁸ Het lied is ook te vinden op een cassette met oude Amerikaanse muziek.¹⁶⁹ Hieronder is de tekst weergegeven uit *The Beggar's Opera*.¹⁷⁰

Among the men, Coquets we find,
Who court by turns all Womankind;
And we grant all their hearts desir'd,
When they are flatter'd (3x),
And admir'd.

*Onder mannen vinden we rokkenjagers,
Die de ene na de andere vrouw het hof maken;
En wij [vrouwen] geven hun de begeerde harten,
Als ze [=wij, vrouwen] gecompimenteerd (3x),
En aanbeden worden.*

¹⁶⁵ 'Trek ik mijn beide ogen eraf'

¹⁶⁶ Jeremy Barlow (ed.), *The Music of John Gay's The Beggar's Opera* (Oxford: Oxford UP, 1990), p. iii.

¹⁶⁷ Library of Congress: LC Control Number 20014416

¹⁶⁸ Ibid.: LC Control Number: 62029086

¹⁶⁹ *A Green Hill Instrumental Classic / Early American Melodies*, Greenhill Music, Nashville: MU150.

¹⁷⁰ *The Beggar's Opera* kent een lange nageschiedenis. Het werk diende onder meer als inspiratiebron voor Kurt Weill (1900-1950) en Bertolt Brechts (1898-1956) *Dreigroschenoper* (1928). In 1948 is er een versie gemaakt door Benjamin Britten voor een uitvoering van The English Opera Group.

6.5 'BRUYLOFTS-ZANG'

Bruylofts-Zang
Wyze: *Reveilje vous.*
Muziek: Tuinman1725

Nu heeft den Bruy gom het ge nie ten

Het wen schen is ge heel ge daan,

Geen wag ten zal hem meer ver drie ten,

Hy kan met haar ver bon den gaan.

Bruylofts-Zang
Wyze: *Reveilje vous.*
Muziek: Foire1737

Nu heeft den Bruy gom het ge nie ten

Het wen schen is ge heel ge daan,

Geen wag ten zal hem meer ver drie ten,

Hy kan met haar ver bon den gaan.

BRON: ApKermisg(3): 97

Dit bruiloftslied gaat over een pas getrouwd stel. Volgens de schrijver moet de vrouw zich ‘voor de plicht klaarmaken’; en wel gelijk in de huwelijksnacht. Pas als ze zwanger is, zal zij een vrouw zijn en hij een man.

Wyze: *Reveilje vous*

1.

Nu heeft den Bruygom het genieten
Het wenschen is geheel gedaan,
Geen wagten zal hem meer verdrieten,
Hy kan met haar verbonden gaan.

2.

Hy rust in zyn Bemindes armen
En lost zyn zugtjes in haar schoot
Hy zal hem nu by haar verwarmen
Voor schigjes¹⁷¹ die zy eertyds schoot.

3.

‘Za speelnoots¹⁷² wilt de Bruyd genaken,
En leyd haar voort na ’t Bruylofs bed;
Laat zy haar tot de pligt klaar maken
Daar Liefde maken een schakel net!

4.

Laat zy maar t’zamen trekkenbekken¹⁷³
Als Duyfjes door de reyne trouw,
Want als gy Morgen haar zult wekken
Zal hy zyn Man, zal zy zyn Vrouw.

5.

Nu Bruydegom de baan staat open
Maakt dat zy het na wenschen heeft,
Eer negen Maanden zyn verlopen
Men haar de naam van Moeder geeft

STROFESHEMA

. . . .
4a 4B 4a 4B

BEKNOPT LIEDGESCHIEDENIS

Er zijn twee liederen met het incipit ‘Reveilje vous’. De ene -‘Réveilles vous belle Catin’ - verschijnt echter louter tot 1635 in bronnen. De andere – ‘Réveillez vous belle endormie’ verschijnt als wijsaanduiding voor het eerst in de Antwerpse bron Omazur LC1663 en daarna regelmatig tot aan WolffDeken EL1791: 285. Het strofeschema komt overeen met de

¹⁷¹ ‘pijlen’ (van Cupido).

¹⁷² ‘bruidsmeisje’ of ‘bruidsjonker’

¹⁷³ ‘elkaar herhaaldelijk kussen’. Het woord wordt vaak gebruikt in de context van de duiven; ‘In het liefdesspel der duiven: elkaar zachtjes rukkend bij den snavel trekken’.

laatstgenoemde melodie en niet met de andere. Op basis van deze argumenten wordt voor de melodie ‘Réveillez vous belle endormie’ gekozen. De vroegste verwijzing naar deze melodie met muzieknotatie is Lodenstein US1676: 65. Omdat de melodie als wijsaanduiding reeds eerder verscheen, kunnen we Lodenstein niet aanwijzen als componist van de melodie. De melodie is vermoedelijk van Franse oorsprong.¹⁷⁴ De melodie is opgenomen door de Frans-Canadese zanger Claude Méthé.¹⁷⁵ De melodie is nog te herkennen en lijkt vooral op de muziek uit Foire(1)1968(1737): 115. Er zijn meer dan vijftig contrafacten op de melodie bekend waaronder ApKermisg(1): 36, 40 en ApKermisg(2): 10, 19, 21, en 23. De tekst van het lied komt alleen voor in ApKermisg(3) en is dus waarschijnlijk geschreven rond 1746. Om vergelijkingsmateriaal te hebben, heb ik de tekst ook op Tuinman1725: 34 gezet. De melodie staat ook in HsMusicqboek1740: 94, maar die melodie past niet goed op de tekst.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Volgens Claude Rassat (www.musicus.com) komt de melodie uit de omgeving van Rouergue en Vivarais.

¹⁷⁵ *Mademoiselle, Voulez-Vous Dansez?* Franco-American Music from the New England Borderlands, Smithsonian Folkways Recordings - SFW40116 1999.

¹⁷⁶ *Hs. Musicq boek, begonnen den 8sten october anno 1740*, plaats onbekend, 1740.

6.6 'DORILEAAS KLAGT'

Dorileaas Klagt **Wyze: 't Vinnig stralen** **Muziek: Tuinman1725**

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 3/4 time. The first staff contains the melody for the first line of the song, with lyrics underneath. The second staff starts with a '6' above the first measure, indicating a sixteenth note, and continues the melody for the second line of the song, also with lyrics underneath. The notation includes various note values (quarter, eighth, sixteenth notes) and rests.

Hoe koel gaat Dai fi lo daar heen Ach He mel kan't ge schie den? Keer

Dai fi — lo! 'tis te gens reen Dus Klak ke loos te vlie den.

BRON: ApKermisg(3): 98

Dit lied verwijst naar het eerste lied uit het pastorale spel *Granida* van Pieter Corneliszoon Hooft (1581–1647). 'Dorileaas Klagt' is een soort vervolg op dit lied met de titel 't Vinnich stralen'. Dit lied zingt de herderin Dorilea als de herder Daifilo haar versmaadt en voor prinses Granida kiest. Aanvankelijk had Dorilea Daifilo afgewezen, in de veronderstelling dat hij slechts een geile herder is. Wanneer Daifilo vervolgens de afgedwaalde prinses Granida ziet, heeft hij alleen nog aandacht voor haar. Dorilea klaagt in dit lied dat Daifilo slechts op het uiterlijk vertoon van de prinses afgaat. Dit lied geeft aan dat Hoofts werk ook in het midden van de achttiende eeuw nog in het collectieve bewustzijn aanwezig was.

Wyze: 't Vinnig stralen

1.
Hoe koel gaat Daifilo daar heen
Ach Hemel kan 't geschieden?
Keer Daifilo! 't is tegens reen
Dus Klakkeloos te vlieden.
2.
Is Daifilo dus los, dus ligt,
Dus wulps en ongebonden
Dus geyl, dat hy op trouw nog pligt
Zyn Harssen-Kluys wil gronden?
3.
Gedenkt gy Daifilo niet meer
Wat trouwt gy hebt gezworen
In d'Elzen? Zeggende: veel eer
Wenste ik my ongebooren.
- 4.

Eer ik myn Trouwe Liefd' verschop
Myn herte zal u Minnen
Tot Atrop's¹⁷⁷ alverslinb're¹⁷⁸ rop,
Ons zieltjes zal verslinden.

5.

Nimpf Dorilea was uw hart
Het doelwit van uw' Zinnen
De Heelster van uw pyn en smart
De Bronaar¹⁷⁹ van uw Minnen.

6.

De Schepter¹⁸⁰ Zwaayster van u ziel
Uw Hoogste vreugd ter werelt
Maar ach! Fortuna's wankel wiel
Draait om; nu 't blank gepeerelt.

7.

Van d'Hoofsche staat hem speelt in 't hooft
't Is Granida, wiens hulsel
De glans van zyn beloft verdooft
Doort 't opgetooyt Vergulzel.

8.

Ach Daifilo! Kan d'Hoofsche pragt
U zin zo ligt verov'ren?
Zie toe, zie toe, van 't Hof u wagt
En laat u niet betov'ren.

9.

Door opgepronkte schoone schyn
Want eenmaal ondervonden,
Gevoelt men eerst het scharp fenyn
't Geen schuilt in d'Hoofsche gronden.

10.

Dewyl 't u nogtans zo behaagd
Gaet heen ô Jongen Hov'ling!
Maar ziet, dat gy daar na niet klaagt
Te zyn een oud verschov'ling.

STROFESCHEMA

· · · ·
4A 3b 4A 3b

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De oudste bron met muzieknotatie is de als 'Het vinnige stralen van de zon' geïdentificeerde wijsaanduiding 'Den ridderom fa, fa, la, la' uit LenaertsvanderGoes1602: 153. Van der Goes zou

¹⁷⁷ Atropos was één van de zogenaamde 'schikgodinnen' (of Moirae). Zij sponnen de 'levensdraden' van de aardbewoners en bepaalden hiermee de levensloop. Atropos was degene die de 'levensdraad' doorsneed. Haar bijnaam was de 'onafwendbare'.

¹⁷⁸ 'alles verslindende'

¹⁷⁹ 'bronader'

¹⁸⁰ 'scepter'

daarmee als componist aangegeven kunnen worden, ware het niet dat hij geen componist was maar een contrafactdichtende rederijker. Vooralsnog blijft het auteurschap dus in nevelen gehuld. De melodie is ook bekend als ‘De mei die ons de groente geeft’¹⁸¹ en ‘Van Coridon en Silvia’.¹⁸² Er zijn meer dan honderd contrafacten van de melodie waaronder ApVastenavg: 78. De auteur van de tekst is Pieter Dubbels (1625-?). Er zijn vier toneelstukken bekend van Dubbels.¹⁸³ In 1643 verschijnt de tekst van Dubbels voor het eerst in de bundel AMinnez1643: 143 maar zonder notenschrift. In DubbelsHe1645: 40¹⁸⁴ verschijnt het lied wederom met een gewijzigde tekst én met notenschrift. Het is deze tekst die letterlijk is overgenomen door de samensteller van ApKermisg(3). Voor de hier weergegeven zetting is muzieknotatie gebruikt uit Tuinman1725: 380. Voor een mogelijke versie uit de tijd van Hooft zie: P.C. Hooft, *Granida* (ed. Lia van Gemert & Louis Peter Grijp): Amsterdam, 1998, p. 32. De daar afgedrukte melodie komt uit de *Amsterdamsche Pegasus*, Amsterdam, 1627, p. 137.

¹⁸¹ NLusthof1602: 1p10, 1p18 en AmPegasus1627: 137

¹⁸² Breughel CupidoLh1613: 26, 29

¹⁸³ *Kroning van Darius* (1651), *De Hoogmoedige Prins* (1655), *De Veraderyen van Arbiran*, (1658 en 1668), en *Tooneelspel zonder tooneelspel* (1671).

¹⁸⁴ Den Haag KB: 8 E 62

Aen Philis
Stem: *Als ik mijn Filis kussen mag*
Muziek: Pels1717

BRON: ApNwjg(1): 17

De ‘ik-figuur’ draagt zijn zang op aan ‘Phillis’. ‘Phebus’ (Apollo) wil de ik-figuur geen nieuwe gezangen meer geven. De negen muzen voorzien hem er ook niet van. De muze van de tragedie ‘balkt’ – hoe passend – de laatste woorden. De dichter sluit af met een chute door te zeggen: “Als Phillis pryst het geen ik zing, / Dan lach ik eens met al die Muizen.” Kortom: zolang zijn liefje zijn liedjes prijst, dan laat hem de achteruitgang van Apollo en de muzen koud; Phillis is nu zijn ‘muze’ geworden.

Stem: *Als ik myn Phillis kussen mag, &c.*

1.
 O Phillis!¹⁸⁵ ‘k offer u myn Zang:
 Want Phebus wil niet langer hooren,
 Hy stopt (gelyk een vaele Slang,) Voor myn gebed, zyn Midas-ooren.¹⁸⁶
2.
 Die Vendt¹⁸⁷ wil niet meer aen den dans,
 Reets afgeslooft¹⁸⁸ door hooge jaeren:
 Hy draegt, in plaets van Lauwerkrans,
 Nu slegs een bos Vergieni blaeren.

¹⁸⁵ Phillis (Phyllis, Phyllida, Fillis) was de dochter van de Thracische koning Sithon, geliefde van Demophon. Ze wordt vaak gebruikt als metafoor voor de ‘eenvoudige’ liefde. De naam betekent ‘tak met bladeren’ en staat symbool voor de jeugd.

¹⁸⁶ Midas was een mythische koning die van Apollo ezelsoren kreeg, omdat hij de muziek van Pan boven die van Apollo stelde. Een Midas is iemand die over kunst oordeelt, maar er eigenlijk niets van afweet.

¹⁸⁷ ‘vent’, Phebus

¹⁸⁸ ‘uitgeput’

3.

Men ziet geen strael-kroon om zyn kruin,
Meer (als voorheen) met luister brallen,
Pegazus¹⁸⁹ wordt een ouwe Ruin,
Die Dempig is, vol spatte en gallen.

4.

De bron van Hippokrene,¹⁹⁰ is
Niet¹⁹¹ als een sloot vol groene kikkers,
Die zwemmen in de paerdepis,
En quakken puur als halve nikkers.¹⁹²

5.

De Zang-godinnen,¹⁹³ zyn niet meer
Als eertyds, tot de konst genegen:
Maer bennen¹⁹⁴ (op myn woord van Eer)
Een hoop Canaeljes¹⁹⁵ alle Negen.¹⁹⁶

6.

Maar zo me in de Een of d'andre stée,
Een Schurk, of Dief straft met de koorde,
Is Melpomene¹⁹⁷ daedelyk ree:
En balkt op Rym de laeste woorden.

7.

Euterpe,¹⁹⁸ was een soete Meyd:
Maer loopt tans langs de straeten lollen,
Met Lietjes op de slegten tyd:

¹⁸⁹ Gevleugeld mythisch paard en rijdier van de dichters.

¹⁹⁰ Hippokrene betekent letterlijk 'hengstebron' en bracht de dichters in vervoering en wordt in deze context gebruikt als 'bron van inspiratie'. De bron van inspiratie is dus 'uitgedroogd'. Zie ook Vondels gebruik in het gedicht 'De Nachtgael van Amisfort'. De 'hippokrene' is "ontsprongen op de hoefslag van het gevleugelde paard Pegasus en aan de Muzen gewijd." Uit: Sterck, J.F.M (edd.) *De werken van Vondel. Achtste deel 1656-1660*, Amsterdam, 1935, p. 608.

¹⁹¹ 'niets anders dan'

¹⁹² Dit is een interessante beeldspraak vanuit historisch perspectief. De dichter vergelijkt hier het spreken van negers met kwaken. Mensen met een donkere huidskleur waren wel bekend in de achttiende eeuw. Men kon ze echter niet verstaan! Of deze zinsnede ook racistisch kan worden geïnterpreteerd valt te bezien. Bij het beoordelen van dergelijke zaken ligt het gevaar van anachronisme op de loer. Tegenwoordig is het woord 'nikker' een scheldwoord. Of dat rond 1750 ook zo was is mij niet bekend. Ook valt bezien of de dichter met 'kwaken' refereert aan de beroemde passage over de Lycische boeren die veranderd worden in kwakende kikkers: "*Quámvis sint sub aquá, sub aquá maledícere téptant*" (Ovidius, *Metamorphosen* 6, vers 376). Zie: voetnoot 51 in de bijlage.

¹⁹³ Hiermee worden de negen muzen van kunst en wetenschap bedoeld, dochters van Zeus en Mnemosyne. Dit zijn: Kleio (geschiedenis), Euterpe (fluitspel), Thalia (komedie), Melpomene (tragische dichtkunst), Terpsichore (dans), Erato (liefdespoëzie), Polyhymnia (lyrische poëzie, hymne), Urania (sterrenkunde) en Calliope (epos, filosofie, retoriek).

¹⁹⁴ 'zijn'

¹⁹⁵ 'gespuis' (van het Franse 'canaille')

¹⁹⁶ 'alle negen muzen'

¹⁹⁷ muze van de tragedie

¹⁹⁸ muze van het fluitspel

En Terpsichore,¹⁹⁹ gaet uyt krollen.

8.

Erato,²⁰⁰ vloekt als een Soldaet,
Als zy haer Helden digten Dondert:
En van wat vuile hoeren praet,
Is Clio²⁰¹ ook niet uytgezondert.

9.

De dronke Poly-hymnia,²⁰²
Had lest gezmoord in de Aganippe:²⁰³
Indien de malle Talia,²⁰⁴
Haer niet gevadt had by de slippen.

10.

Uranie,²⁰⁵ is een koppig ding,
En Calliope,²⁰⁶ die heeft luizen.
Als Phillis pryst het geen ik zing,
Dan lach ik eens met al die Muizen.

STROFESHEMA

. . . .
4A 4b 4A 4b

BEKNOPT LIEDGESCHIEDENIS

De melodie verschijnt voor het eerst met muzieknootatie in Ringers1686: 165,²⁰⁷ met de wijsaanduiding ‘Te Vlissingen leit een Jagt bereid’. Wiete Ringers (1660-1725) kan echter niet als componist aangemerkt worden omdat hij aan een reeds bestaande melodie refereert. Die melodie is ook bekend als ‘Ook liep de zee tot aan Parijs’²⁰⁸ en als ‘Als ik mijn Phyllis kussen mag’.²⁰⁹ De componist van ‘Te Vlissingen’ is dus ook de componist van ‘Als ik mijn Phyllis’. Ringers is echter de vroegste referentie aan deze melodie waardoor de auteur onbekend blijft. Er zijn meer dan vijftig contrafacten bekend waaronder een groot aantal in de Apollo’s Giften: ApKermisg(1): 24, 27, 52; ApKermisg(2): 16, 117; ApStNicg(2): 5, 7; ApVastenavg: 60, 65; en

¹⁹⁹ muze van de poëzie en beschermvrouwe van het koor

²⁰⁰ muze van de hymne, het lied en de lyriek

²⁰¹ muze van de geschiedschrijving

²⁰² muze van de mimische kunst, de retoriek en gewijde liederen

²⁰³ Een bron aan waaraan dezelfde eigenschappen werden toegeschreven als aan de *Hippokrene* en zou ook op de zelfde manier gevormd zijn (door de hoof van *Pegasus*). Evenals de *Hippokrene* deze bron gewijd aan de muzen. In deze context wordt bedoeld dat Polyhymnia bijna verdronken was in de Hippokrene ware het niet dat Thalia haar van de dood gered had.

²⁰⁴ muze van de komedie

²⁰⁵ muze van de sterrenkunde. De sterrenkunde werd in de Oudheid nog al eens geassocieerd met vrouwen.

²⁰⁶ muze van het heroïsch epos, de filosofie en de retoriek.

²⁰⁷ Den Haag KB: 6 A 16

Leiden UB: 1106 H 26

²⁰⁸ Coll Nijhoff: 289

²⁰⁹ Zweerts BEM1695: 77

PraatvaarsNwjg: 58, 100. Er zijn geen vroegere bronnen bekend waarin de tekst verschijnt dan ApKermisg(3), dus is de tekst vermoedelijk geschreven rond 1746. Voor de zetting van de tekst is de melodie genomen uit PelsMz1717: 56.

Onlangs myn Amarillis liep

Stem: *Geswinde bode*

Muziek: HsMijTK VJ8

On langs myn A ma ril lis liep, 'sMor gens door den douw,
 Wat dat ik bad, wat dat ik riep, A ma ril lis wouw,
 Ho ren niet na myn klagt, Myn ver driet had geen magt, by haer, Voort vlugt zy
 weer van daer, In de vlugt haer vlegt Aen een Boom pjen hegt,
 Mist zoo staet zy stil, Ik om hels myn — A ma ril.

BRON: Ap Nwjj(1): 159

Dit lied verhaalt over Amaryllis die met haar lange haar in een tak blijft hangen. Ze vraagt aan de geile herder Titer om haar los te maken. Ze geeft hem een kusje, dat is echter niet genoeg voor Titer. Er zijn talrijke liedjes uit de Nederlandse liedcultuur waarin Amarillis speelt.²¹⁰ Veelal zijn het liedjes waarin de herderin haar kuisheid probeert te bewaren tegenover herders als Coridon, Thyrsis of Titer.

Stem: *Geswinde Bode van de Min*

1.
 Onlangs myn Amarillis liep
 's Morgens door den douw,
 Wat dat ik bad, wat dat ik riep,
 Amarillis wouw,
 Horen niet na myn klagt,
 Myn verdriet had geen magt, by haer,
 Voort vlugt zy weer van daer,
 In de vlugt haer vlegt
 Aen een Boompjen hegt,

²¹⁰ De Liederenbank vermeldt meer dan honderd liedjes waarin Amarillis voorkomt.

Mist zoo staet zy stil,
Ik omhels myn Amaril.

2.

Zy (met haer hair verwert in 't groen)
Kreeg van schaemt een blos,
En riep wilt gy myn dienste doen
Titer ! maekt my los.
Amaril ! het geschied,
't Geen u wil myn gebied, te doen
Hier in het lieve groen,
Dog eer ik het doe,
Laet uw Titer toe,
Dat hy na zyn lust
Amarillis Lipjes kust:

3.

Want, eer zal ik u niet ontslaen.
Titer wel hoe dus !
Waer in heb ik u dog misdaen?
Ken ik met een kus
Met een zoen zeide zy,
Uw voldoen kust me vry, wel aen,
En laet my daer mee gaen.
Met een kusje ? Neen,
Ben ik niet te vreen;
Gy raekt niet van myn
Of daer moet 'er hondert zyn.

STROFESCHEMA

. . + .
4A 3B 4A 3B 3C 3C 1D 3D 3E 3E 3F 4F

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De vroegste referentie van 'Geswinde bode' vinden we in Wesbusch HDV1636, waar het lied zonder muzieknootatie is genoteerd. De vroegste bron met muzieknootatie van 'Geswinde bode' is Pers BLW1640. Van Baak Griffioen (1991) wijst op het feit dat Laurierkrans1643: 54 met het incipit 'Gezwinde Bode', als wijsaanduiding 'Très bienheureuse fleur de amour' bevat. De melodie zou daarmee van Franse oorsprong kunnen zijn maar "The melody, however, does not sound particularly French (...)." ²¹¹ Wat ze daarmee bedoelt, wordt niet duidelijk. In ieder geval hebben zowel zij als ondergetekende niet de oorsprong kunnen achterhalen van deze Franse melodie die wellicht de oorsprong is van de melodie van 'Geswinde Bode'. Overigens is de melodie tegenwoordig vooral bekend door de opnamen van de variaties van Jacob van Eyck uit

²¹¹ Van Baak Griffioen (1991): 182

Der Fluyten Lusthof.²¹² Ook in de Republiek was melodie populair blijkens een vijftigtal contrafacten, waaronder ApVastenavg: 92. De auteur van tekst van het lied is Jan Harmenszoon Krul (1601/2-1646). Hij en anderen waren blijkbaar zeer ingenomen met het resultaat want het verscheen in grote aantallen: Krul MD1640: 2p8, KrulMWD1640: 44, Krul PW1644: 44, AmMinnebeekje(7)1645: 171, AmMinnebeekje1645: 1, UtZangprieeltje1649: 141, AmRommelz1651 en in HsTerBorchP1652: f48r. In de achttiende eeuw verscheen het onder andere in: NThMinnewit(1)1730: 147, NThMinnewit(4)1731: 37, en GrHEAPLb(2)1762: 311. Het contrafact van Krul werd in bepaalde gevallen net zo populair als de oorspronkelijke wijsaanduiding bij Krul. Zo komt het naast ‘Onlangs’ als wijsaanduiding voor in SpeelhofLG1666: 60 en VermakOpd1677: 159. Voor de zetting van de tekst is de melodie uit HsMijTK VJ8: 15 genomen. In maat 3 vermeldt de bron een halve noot en niet een kwartnoot.

²¹² Eyck FL(1)1649: f19v

6.9 'GERUSTE BEZITTING'

Geruste Bezitting Vois: *Folie d'Espagne* Muziek: Foire1737

Wat zoet ge - weld be heerst myn hart en zin nen,
5 Myn ziel ver smelt in zui vre te der heen,
9 nu ik ge rust myn Fil lis mag be min nen,
13 En in haar schoot my koes tren wel te vreen.

BRON: ApNwjg(2): 7

De 'geruste bezitting' duidt op een meisje dat hij nu 'bezit'. Anderen mogen zeggen dat het vrijgezellenbestaan beter is, maar de hoofdpersoon vindt van niet. Zijn ziel komt tot rust als hij bij zijn liefje is, net als de zeeman na zwaar weer met een gerust hart weer voet aan wal kan zetten.

Vois: *Folie d'Espagné*

1.

Wat zoet geweld beheerst myn hart en zinnen,
Myn ziel versmelt in zuivre tederheen,
Nu ik gerust myn Fillis mag beminnen,
En in haar schoot my koestren weltevreen.

2.

Een ander mag vry rust in liefde wraaken,
En noemen de onrust prikkels van die vreugd,
'k Wil met myn ziel, vernoegd, in stilheid blaken,
En smaken 't zoet der liefde in onze jeugd.

3.

Zoo juigt een Zeeman 't onweer pas ontkomen,
Gedreigd door storm met een gewissen dood.
Dat hy op 't land gerust zit, buiten schroomen,
En denkt met vreugt om d'uitgestane nood.

4.

Myn ziel zal dus aen de oude smert en 't lyden,
Met meer vermaak herdenken, nu gerust,
En laten 't volk ons teedre min benyden,
Terwyl ze in u alleen vind vreugde en lust.

STROFESCHEMA

· · · ·
5a 5B 5a 5B

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De folia heeft, in tegenstelling tot veel andere wijsaanduidingen, een instrumentale oorsprong. Men onderscheidt twee soorten folia's; een type dat ruwweg tussen 1577 en 1674 voorkwam in Spanje en Italië, en een later type dat voorkwam tussen ruwweg 1672 en 1750. Het is dit tweede type dat in veel bronnen voorkomt onder de naam 'Folies d'Espagne', dat gebruikt is voor dit lied. Dit tweede type werd geïntroduceerd door Francesco Corbetta (1615-1681) en kenmerkt zich door de gepuncteerde noten.²¹³ Er zijn meer dan twintig liederen bekend die dezelfde wijsaanduiding hebben. Opvallend is dat daarvan maar drie liederen uit de zeventiende eeuw bij horen, en drie ongedateerde bronnen. In de achttiende eeuw verschijnt de wijsaanduiding in ApKermisg(1): 84; ApNwjg(1): 82, 119; ApVastenavg: 67, 80; en ThMinnewit(1)1745: 52, 148. De tekst komt ook voor in PraatvaarsNwjg: 59. Deze bundel wordt door Scheurleer op 1745 gedateerd.²¹⁴ In dat geval zou dit lied zijn overgenomen door de samensteller van ApNwjg(2) – dat in 1753 verscheen – en zou de tekst geschreven zijn rond 1745. Voor de zetting van de tekst is de melodie genomen uit Foire(1)1968(1737): 115.

²¹³ Grove (1980): 690-692. De website www.folias.nl bevat veel informatie over de folia.

²¹⁴ Scheurleer (1977): 208

Verzoek aan Bachus
Vois: Belle Brune.
Muziek: HsMijTK VJ8

Ba chus! al les loopt my te gen, Kom, ver troost my in myn staat,
 'kZie myn eer prys stout ver kre gen Door een laf fen me de maat.

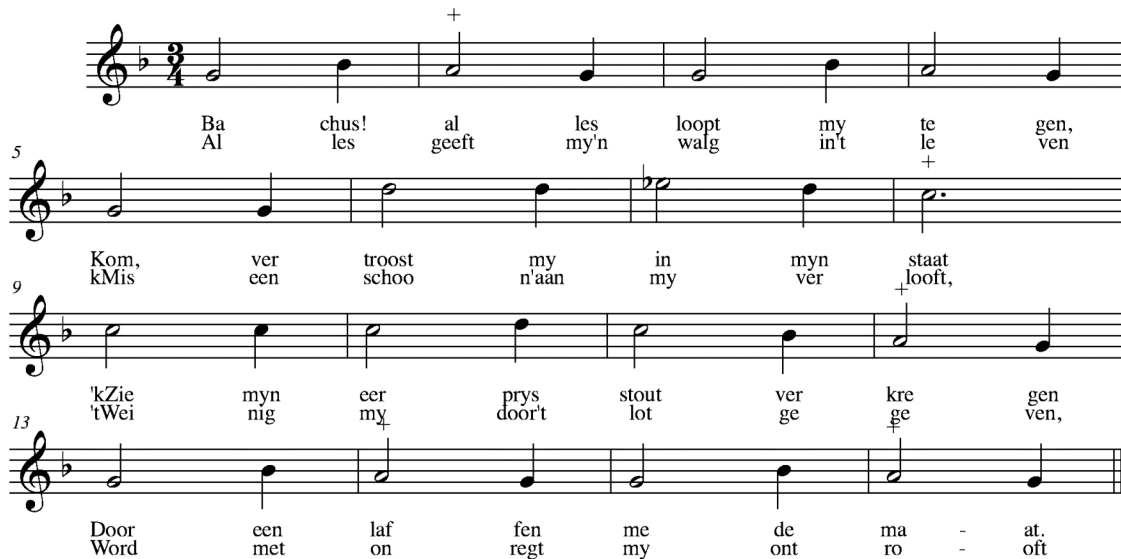
5

Al les geeft myeen walg in't le ven 'kMis een schoo n'aan my ver looft, 'tWei nig,

10

my door 'tlot ge ge ven, Word met on regt my ont rooft.

Verzoek aan Bachus
Vois: Belle Brune.
Muziek: Foire1737

Ba Al chus! al geeft les my'n loopt walg my in't te le gen, ven

5

Kom, ver een troost schoo my n'aan in my myn ver staat looft,

9

'kZie myn eer prys stout lot ver ge kre ge ven,

13

Door Word een met laf on fen regt me my de ont ma ro - at. oft

BRON: ApNwjg(2): 86

Dit lied is tegelijk een drinklied en een liefdesklacht. Het gaat over een man die om vertroosting door Bacchus vraagt.²¹⁵ Het zit hem namelijk tegen; zijn liefje is afgepakt door een vriend van hem. Daarmee verliest hij niet alleen zijn geliefde maar kan hij ook niet meer vertrouwen op zijn beste vriend.

Vois: *Belle Brune*

1.

Bachus! alles loopt my tegen,
Kom, vertroost my in myn staat,
'k Zie myn eerprys²¹⁶ stout verkregen
Door een laffen medemaat.
Alles geeft my een walg in 't leven
'k Mis een schoone, aan my verlooft,
't Weinig, my door 't lot gegeven,
Word met onregt my ontroof.

2.

Van myn liefsten vriend verlaten,
'k Zoek vergeefs zyn hulp in nood,
Valsche tongen, die my haten,
Doen my wenschen om myn dood.
Bachus! kom, schenk me eens te drinken,
Nog eens. Wel. Ik word verligt,
'k Voel te met myn smart verzinken
Die voor 't gulle glaasje zwigt.

STROFESHEMA

4a 4B 4a 4B 4c 4D 4c 4D

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De wijsaanduiding vermeldt 'Belle Brune'. Er zijn twee melodieën bekend die met deze twee woorden beginnen: respectievelijk 'Belle Brune que j'adore' en 'Belle Brune, Belle Brune'. Beide melodieën passen op de tekst en beide komen ze met muzieknotatie voor in de decennia vóór ApNwjg(2). Om die redenen is de tekst op beide melodieën gezet. Toch is de kans is groter dat het lied op de melodie 'Belle Brune que j'adore' gezongen werd gezien het grote aantal wijsaanduidingen, met name in andere Apollo's Giften; ApNwjg(1): 27, 47, 140, 154, 173 en ApKermisg(2): 112.

²¹⁵ Bacchus: Romeinse god van de wijn, vruchtbaarheid, en seksuele vrijheid (bij de Grieken *Dionysos*)

²¹⁶ Letterlijk: 'hoogste onderscheiding', in dit geval waarschijnlijk zijn (mogelijke) liefde.

Van ‘Belle Brune que j'adore’ zijn ongeveer twintig contrafacten bekend.²¹⁷ De melodie komt voor in HsMijTK VJ8: f73v onder de titel ‘Toen ik laat mijn geitjes weide’. HsVolksmelodieën (niet gedateerd maar achttiende eeuws)²¹⁸ vormt het bewijs dat ‘Toen ik laat’ en ‘Belle Brune que j'adore’ dezelfde melodie zijn. Sorteernummer 90 bevat namelijk de twee wijsaanduidingen ‘Toen ik laat’ en ‘Belle Brune’ (en één muzieknotatie). Deze muzieknotatie komt overeen met de melodie van ‘Belle Brune que j'adore’. De melodie is waarschijnlijk van Franse oorsprong.²¹⁹

De melodie ‘Belle Brune, Belle Brune’ is waarschijnlijk ook van Franse oorsprong en komt voor in de ‘comédie’ *Arlequin Énée ou La Prise de Troyes* die op 25 juli 1711 in première ging. De tekst luidde:

Quelle audace! quelle audace!
Romain tu veux corriger
Le Correcteur du Parnasse,
Quelle audace! quelle audace!

Wat een lef! Wat een lef!
Romein dat jij wil corrigeren
De Corrector (hoogste / superieur) van de Parnassus
Wat een lef! Wat een lef!

²¹⁷ Naast de bovengenoemde contrafacten in de Apollo's Giften ook PraatvaarsNwjg: 71 en 99.

²¹⁸ Amsterdam Openbare Bibliotheek: Kluis 205-F-38 en 205-F-39

²¹⁹ Als wijsaanduiding in Frankrijk komt ‘Belle Brune, que j'adore’ bijvoorbeeld voor in Scene IX van het libretto ‘Petrine, parodie de Proserpine’ (1759). Dit libretto was een parodie van Charles-Simon Favart (1710-1792) op het origineel van Philippe Quinault en Jean-Baptiste Lully. De tekst luidt: ‘Moi qui fus toujours si sage, / J'ai trouvé, pour mon malheur, Une fille de village / Qui m'a dérobé mon coeur. (bis) / Tout d'abord qu'on envisage, / On se sent comme un tison / Sie mon coeur, est son partage, / Le sien m'en fera raison (bis). Vertaling: ‘Ik die altijd zo braaf was, / Heb, tot mijn ongeluk, een dorpsmeisje gevonden / Dat mijn hart heeft gestolen. (bis) / Allereerst moet men (=ik) onder ogen zien / Dat men (=ik) zich voelt als een smeulend houtblok / Als mijn hart haar ten deel valt, / Zal het hare me voldoening geven.’ Favart heeft een niet onbelangrijke rol in de muziekgeschiedenis gespeeld. Veel van zijn libretti zijn door componisten (in al dan niet gereviseerde vorm) gebruikt. Een beroemd voorbeeld hiervan is Mozarts opera *Bastien et Bastienne* uit 1768 die gebaseerd is op *Les Amours de Bastien et Bastienne*, een parodie van Harny de Guerville en Favart op *Le Devin du Village*.

**Lof der Vrouwen,
En aanraading tot den Huuwelyken Staat.**

Stem: *Het best op Aard, enz.*

Muziek: ZweertsSGZ1725

Wat leeft een Minnaar vol gerustigheyd,
5 Als hy die geen daar hy zyn tyt om sleyd, Eens tot
9 zyn Lieve Huysvrouw heeft vercregen,
13 Een goe de Vrouw, dat is een grote Zegen,
17 Die die, ver krygt,, Die die, ver krygt ey! hoort
21 na myn vermaan, Trouwt dan by tyds,,
25 Trouwt dan by tyds ey! Jonkmans laat u raan.

BRON: ApStNicg(1): 8

Dit lied gaat over de deugd van het trouwen.

Stem: *Het best op Aard, enz.*

1.

Wat leeft een Minnaar vol gerustigheyd,
Als hy die geen daar hy zyn tyt om sleyd,
Eens tot zyn Lieve Huysvrouw heeft verkregen,
Een goede Vrouw, dat is een grote Zegen,
Die die, verkrijgt „ey! Hoort na myn vermaan,
Trouwt dan by tyds „ey! Jonkmans laat u raan.

2.

Een Eerbare Vrouw zal met haar Ziel en Hert,
U trouw bystaan in Droefheyd Pyn en Smert,
En zal u noyt in Euwigheyd verlaten,
Wie zouw het Vrouw geslagt dan kunne haten,
Die Gront-Pylaar „daar ’t Huys op werd gebouwd,
Is hy niet Dwaas „die dan niet haast en Trouwd.

3.

Wie toond dan zo zyn Beestig onverstand,
Dat hy het geen God met zyn eyge hand,
Geschapen heeft, en voor een Gruwel houwen,
Dat Lieffelyk geslagt der Vrouwen,
Dat Pronk-Juweel „ dat çierelyk-çieraat,
Dat Peerl en Goud „ zeer ver te boven gaat.

4.

Schep God den Man niet na zyn evenbeeld,
En uyt een Man heeft hy een Vrouw geteeld,
Om dat hy niet en zouw alleenig Leven,
Heeft hy hem een tot zynen deel gegeven,
Dat dierbaar Pand „ van hem zelfs toegeleyd,
Is hy niet dwaas „ die dan niet haastig vreyd.

5.

Syrach²²⁰ schryft in zyn Boek veel van de Lof
De Vrouwen, en hy maalt haar deugden of,
Men leest dat Sara hare man noemt Heren,
Abygaël deê ’t opzet van David keren,
En Hester heeft,, Hamans boosheyd belet,
ô Mannen op „ de Vrouwe deugden let.

6.

Zy zal geduurig door haar zoet beleyd,
U Vriendschap tonen door haar Vriendelykheyd,
En u alleen haar Hert en Ziel toe dragen,
En alles doen wat u maar kan behagen,
En u haar Man „ bystaan in Druk en Pyn,
Wel wie wenst „ dan niet zo getrouwt te zyn.

7.

Dan zal men voorts van Pokken en Fenyn,
En al zyn Aanhang vry en zeker zyn,
En ook bevryd van veele zware plagen,
Die gy allenig zynde moeste dragen,
Daarom Trouwd vry,, niet om te zyn gepaard,
Maar om dat gy,, het Beste daar na jaard.

²²⁰ *De wijsheid van Jezus Sirach* is één van de zogenaamde deuterocanonieke boeken. Het is een moralistisch werk dat door de vroeg-christelijke kerk als leerboek werd gebruikt en ook onder de naam *Liber Ecclesiasticus* bekend is. De schrijver doelt hier op de deugdzame eigenschappen van vrouwen.

STROFESCHEMA

. = = . = = .
5A 5A 5b 5b 2C+2C+3D 2E+2E+3D .

In de derde strofe is de vierde regel: 4b en in de zesde strofe is de laatste regel 4D.

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De componist van deze melodie is onbekend. De vroegst bekende bron met dit gezang én muzieknootatie is ZweertsBEM1695: 42 met het incipit ‘Het beste op aarde is een gerust gemoed’. Het lied komt echter al eerder voor, namelijk bij Croix KM1674. In deze bron staat echter geen muzieknootatie zodat we zowel Zweerts als De la Croix niet kunnen aanwijzen als componist. Er zijn ongeveer zestig contrafacten bekend op de melodie waaronder: ApKermisg(1): 49; ApKermisg(2): 13, 21, 49; ApNwlg(1): 132; ApStNicg(1): 5, 39; en ApStNicg(2): 9. De tekst komt voor het eerst voor in ApStNicg(1) en is daarna ook niet meer gebruikt zodat we het ontstaan rond 1742 moeten dateren. GrHEAPLb(2)1762: 31 lijkt wel sterk op dit lied. Het heeft dezelfde wijsaanduiding en de tekst wijkt in het verloop van het lied af maar het incipit doet vermoeden dat het lied uit ApStNicg(1) wellicht als inspiratie gediend heeft: ‘Wat leeft een minnaar vol onrustigheid’. Voor de melodie is ZweertsSGZ1725: 186 geraadpleegd. De wijsaanduiding ‘Het best op aard’ is in identieke vorm ook op pagina 188 en 378 te vinden. In ZweertsSGZ1725 wordt maat één tot en met vier herhaald. In ‘Lof der Vrouwen’ komt dit niet voor. Deze muzikale herhaling is derhalve bij de transcriptie achterwege gelaten.

Daphnis en Phoebus
Op een aangename wys.
Muziek: Tuinman 1725

Doen Daph ne d'o ver scho ne Maagt, Van

5 A pol lo haar Vlugt nam ten Bosch waart in, En van hem

10 snel wierd Na ge jaagt, Toe liep hy, en riep hy, o

15 scho ne Go din! Toeft wat Toeft wat, weest niet Ver

20 bol gen, Ey waa rom Loo pje? uw zel ve be zind,

25 Leeu wen nog Be ren, nog Ty gers u vol gen, Maar 'tis A

30 pol lo, die u zo Be mind, Wit u Er ber

35 men iet, Agt gy myn ker men niet, Laat

40 gy myn God heyd dan in de Ly, Heb Deer nis, o

45 Daph ne heb Deer nis met my.

BRON: ApStNicg(2): 36

In dit lied wordt verhaald over de schone maagd Daphne die op de vlucht was voor Apollo. Hij roept haar na dat zij niet bang hoeft te zijn. Hij is tenslotte een god en niet een onbetrouwbare geile herder. Toch is Daphne bang en ze zegt nog liever dood te gaan. Daarop wordt ze veranderd in een boom. Het lied eindigt met de moralistische boodschap dat vrouwen nooit moeten buigen voor manlijke geilheid. Dit lied is gebaseerd op de tekst van Ovidius' *Metamorphosen*. Dit werk is (onder meer) vertaald door Joost van den Vondel.²²¹

Op een Aangename Wys.

1.

Doen Daphne d'overschone Maagt,
Van Apollo haar Vlucht nam ten Boschwaart in,
En van hem snel wiert Nagejaagt,
Toe liep hy, en riep hy, ô schone Godin!
Toeft wat, toeft wat, weest niet Verbolgen,
Ey waarom Loopje? Uw zelve bezind,
Leeuwen nog Beren, nog Tygers u volgen,
Maar 't is Apollo, die u zo Bemind,
Wit u Erbermen iet, Agt gy myn kermen niet,
Laat gy myn Godheyd dan in de Ly,
Heb Deernis, ô Daphne heb Deernis met my.

2.

De geen daar hy zo schuw voor Vlucht,
Is Harder nog Kinkel die 't Vee hoed of weyt,
Maar 't is een God die door de Lugt,
De Gulde Glans van zyn Stralen uytspryt,
Den Opperste Jupiter is myn Heer Vader,
Klaros,²²² Dephos en Tenedos staan,
Tot myn Gebied en Bevel allegader,
Ik ben de Zon, myn Zuster de Maan,
Kruyden en Bloemen, die ik na u te noemen zie,
Lokken myn Stralen alleen uyt d'Aard,
Mag dit u niet lokken! ô schone bedaard.

3.

Noyt word ik Oud, staag blyf ik Jong,
Myn Hayr Vergryst noyt maar blyft even Geel,
En dat myn Negen Muzen, en 't Spel van myn Veel,
U (ô myn Daphne!) mogt komen ter oren,
Dat gy zo lang u Lopen eens liet,
'k Zou buyten twyffel uw Hartje bekoren.

²²¹ J.F.M. Sterck (red.), *De werken van Vondel, Zevende deel: Vertalingen uit het Latijn van Vergilius, Horatius en Ovidius* (Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkope lectuur, 1927).

²²² Claros is een stad in Ionië, Delphos is een stad in Griekenland en Tenedos is een eiland tegenover Troje.

Om myn te helpen uyt myn verdriet,
 Og! hoe gerusjes wou
 Ik dan met kusjes jou,
 Liefjes onthalen als een Godin,
 Nu Daphne staat, Daphne luystert na myn Min.

4.

Maar 't was om niet wat Phoebus riep,
 Want Daphne Vlood hem zo snel als zy kon,
 Waarom hy ook zo Schigtig liep,
 Dat hy haar in 't Lopen op 't laatste verwon,
 Penenus! Penenus!²²³ Phoebus bestormt my,
 Helpt my, ô Vader! riep Daphne verzaagt,
 Kuysche Diana²²⁴ kom bid ik vervormt gy,
 Straks deze Schoonheyd, verhoort dog uw Maagt,
 Want ik wil Sterven eer,
 Hy zou verwerven meer,
 Dood! gy zyt myn zeer wellekoom,
 Daar mede wierd Daphne vervormt in een Boom.

5.

De droeve Phoebus Bleek van Rouw,
 Omhelsde met Tranen de Lieve Lauwrier,
 En zy, ô Boom! Beeld van myn Vrouw!
 Blyft altyd Groen en een Vyandin van Vier,
 Spartelt en Klatert, wanneer men u Bladeren
 Werpt in het Vyer, doet als Daphne deed,
 Doen haar het Vyer van Min kwam nad'ren,
 Stryd dan, als Daphne my wederstreed,
 Leerd hier ô Maagden door!
 Als men u Jaagt, het oor
 Nimmermeer te buygen naar Geyle lust:
 En daar op heeft Phoebus den Boom eens gekust.

STROFESHEMA

. + .
 4A 4B 4A 4B 4C 4D 4C 4D 3E 3E 4F 4F

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

Hoewel het lied geen letterlijke wijsaanduiding heeft ('*op een Aangename Wys*'), verwijst het incipit ontegenzeggelijk naar de beroemde melodie 'Doen Daphne'. Van Baak Griffioen (1991)²²⁵ noemt de vroegste verschijning van dit lied de *broadside ballad* 'When Daphne from faire Phoebus did flie' waarbij vermeld staat 'To a new Tune'.²²⁶ De melodie was in het begin van de

²²³ Hier wordt vermoedelijk 'Peneus' bedoeld, stroomgod van de rivier Peneus in Thessalië.

²²⁴ Diana was de beschermster van de kuisheid.

²²⁵ Van Baak Griffioen (1991): 162

²²⁶ P. Warlock (ed.) *Manuscript Songbook of Giles Earle, c.1615-1626*. (London: Houghton, 1932). Origineel: London British Museum Add 24664. Het bevat overigens geen muzieknotatie.

zeventiende eeuw in Engeland dus net bekend. Volgens Curtis (1961) echter worden de eerste vier maten geciteerd in een Duitse collectie uit 1611.²²⁷ Ook is het te vinden in een Engels toneelstuk dat uitgevoerd werd in 1621. In 1622 heeft Jan Janszoon Starter (circa 1594-1626) de tekst vertaald naar het Nederlands als ‘Doen Daphne d'over schoone maeght’.²²⁸ Het is deze tekst die letterlijk is weergegeven in ApStNicg. Ook de melodie wijkt weinig af van Starters weergave. Het *Nachleben* van Starters vertaling was erg groot. Het lied verschijnt in meer dan tien drukken tot en met OpZvSpeelwagen1780: 79. Ook de melodie alleen was erg populair blijkens de meer dan tachtig contrafacten waaronder AmMinnebeekjeIII1638: 10 en 68. Voor de zetting is de melodie uit Tuinman1725: 364 genomen. Ten opzichte van de melodie volgens Tuinman, zijn de volgende wijzigingen doorgevoerd:

Maat 8: In Tuinman is de eerste ‘d’ in maat 8 vijf kwartnoten lang, in de transcriptie twee kwartnoten. De maten 34 & 35 en 37 & 38 moeten als een hemiool gezien worden (dus in 3 / 2 maat).

²²⁷ In Valerius Otto's *Neue Paduanen* uit 1611, zoals vermeld in Van Baak Griffioen (1991): 162. De vraag is alleen of de eerste vier maten voldoende karakteristiek zijn om van een ‘citaat’ te kunnen spreken.

²²⁸ Starter FL1627: 155

Air in Muziek
Van Diana aan Sirenus
Stem: *Amarilli mia bella*
Muziek: Tuinman1725

Ach droe vi ge ge dach ten! Die myn be druk te ziel Door hee te py
 7 nen Als ne vel doet ver dwy nen: Die my ver strikt in dul le ra zer ny en,
 13 Laat ik my nu be ___ vry en Voor kor ten tyd met ___ zag ter vaar ___ zen ___ zug ten, Ach Si re
 19 nus, ach Si re nus, ach Si re nus om uw' vlug ten.

BRON: ApVastenavg: 89

Diana lijkt de herder Sirenus te hebben afgewezen omdat zij niet naar Cupido (de zoon van Venus) wilde luisteren; “Want als hy [Sirenus] zig ootmoedig kwam vertoonen / Wild’ik hem nooit beloonen” (tweede couplet) en “Als gy [Sirenus] my plagt aan te zoeken, / Keerd’ ik myn oogen af” (derde couplet). Diana wees de herder Sirenus wellicht af vanuit dezelfde redenatie als Dorilea (zie: 6.6). Van herders dacht men namelijk dat ze geil en niet te vertrouwen waren. In dit lied betuigt zij spijt van haar afwijzing van Sirenus, omdat hij haar nu niet meer wil: “Ja g’hebt myn Min voor eeuwig afgesworen” (vierde couplet).

In de Tegenzang verhaalt Sirenus van de liefde. Het lijkt er op dat in elk couplet een generatie van de mythologische stamboom de lof wordt toegezongen. In couplet één lijkt het te gaan over Cupido (zoon van Venus en Mars; “d’Oorlogs-God”). In couplet twee gaat het waarschijnlijk over Venus; de “groote Koningin der Aarde.” Zij was een kind van Jupiter en Diana. Diana wordt de lof toegezongen in couplet drie. Ze wordt niet bij naam genoemd maar zij is degene die op een zilveren strijdswagen “de Aard en Lugt doorbrande” en voor bliksem zorgde met haar pijlen van zilver licht. Sirenus verheerlijkt Diana en is - in tegenstelling tot wat Diana denkt - nog verliefd op Diana.

In de Slotzang komt de ‘buitenstaander’ Aurelius aan het woord. Aurelius is vermoedelijk ook een herder en zijn verhaal is meer beschouwelijk van aard. Hij is niet een speler in de liefde tussen Diana en Sirenus maar een beschouwer. In couplet twee zegt hij dat het krankzinnig is te geloven dat niemand de liefde kan doven. Iemand kan namelijk wel degelijk het liefdevuur doven, bijvoorbeeld wanneer die persoon je afwijst. Dat is namelijk gebeurd toen Diana Sirenus afwees. Sirenus wilde haar toen niet meer, waarop Diana verteed werd door liefdesverdriet. Omdat deze slotzang gericht is aan Sirenus, lijkt het erop dat Aurelius Sirenus een liefdesverklaring tegenover Diana wil laten afleggen.

Dit verhaal lijkt een mythologische oorsprong te hebben. In 1542 verscheen *Diana enamorada* (onvoltooid) van de Spaanse schrijver Jorge de Montemayor (circa 1520-1561). In 1653 verscheen een Nederlandse vertaling van dit stuk dat echter bij nader inzien een vertaling van de voortzetting van De Montemayors onvoltooide werk blijkt te zijn.²²⁹ Deze voortzetting werd geschreven door Gaspar Gil Polo (circa 1530-1591).²³⁰ Het werk is van grote betekenis voor de verspreiding van de idee van arcadia in Europa.

De overeenkomsten tussen Gil Polo's werk en het lied zijn als volgt samen te vatten: Sirenus heeft eerder in *Diana enamorada* een sonnet voorgedragen. Alcida, een herderin, antwoordt hierop met een sonnet dat ze van Aurelius gekregen heeft. In dit sonnet laat Aurelius zien hoe zwak mensen zijn tegen de werkingen van de liefde. Het Nederlandse lied vertoont naast de thematiek – de liefde is heel machtig, maar dat is alleen omdat mensen niet sterk genoeg zijn om zich tegen de werkingen van liefde te verzetten - veel letterlijke kenmerken van het Spaanse lied (zie onderstaande vertaling). Net zoals in *Diana enamorada* Alcida een sonnet van Aurelius heeft gekregen om dat voor te dragen aan Sirenus, krijgt ook Diana in ApVastenavg een lied van Aurelius om dat voor te dragen aan Sirenus. Aurelius speelt dus in beide verhalen de rol van de wijze herder.

No es ciego amor, mas yo lo soy, que guío
mi voluntad camino del tormento;
no es niño amor, mas yo que en un momento
espero y tengo miedo, lloro y río.

Nombrar llamas de amor es desvarío,
su fuego es el ardiente y vivo intento,
sus alas son mi altivo pensamiento

²²⁹ J. de Monte Mayor, *De Spaansche Diana van George de Montemayor en de Standvastige Rodanthe van Theodorus Prodormus*, vert. door Adriaen van Nispen, (Dordrecht: Abraham Andriesz., 1653), bewaard in Amsterdam UB: OK 73-613. Met dank aan Louis Grijp die me op de Spaanse connectie wees en María Martínez Ayerza voor de vertaling.

²³⁰ G. Gil Polo, *Diana enamorada*, Valencia, 1564.

y la esperanza vana en que me fio.

No tiene amor cadenas ni saetas
para prender y herir libres y sanos,
que en él no hay más poder del que le damos.

Porque es amor mentira de poetas,
sueño de locos, ídolo de vanos;
mirad qué negro Dios el que adoramos.

*Liefde is niet blind, maar ik wel, omdat ik
mijn eigen wilskracht naar de smart stuur.
Liefde is geen kind, maar ik wel, omdat ik tegelijkertijd
hoop en vrees, huil en lach.*

*Het spreken over brandende liefde is een delirium:
Haar vuur is een brandende en levende wens,
dier vleugels zijn mijn hoogmoedige gedachten
en de ijdele hoop waarin ik nog geloof.*

*Liefde kent geen kettingen of pijlen
om vrije en gezonde mannen gevangen te nemen of te verwonden:
ze [=de liefde] heeft alleen de kracht die wij aan haar geven.*

*Omdat het liefde is, leugen van dichters,
droom van gekken, idool van ijdelers;
Kijk dan welke zwarte God we aanbidden.*

Air in Muziek
Van Diana aan Sirenus
Stem: *Amarilli mia bella*

Ach droevige gedagten!
Die myn bedrukte ziel
Door heete pynen, „ Als nevel doet verdwynen:
Die my verstrikt in dulle razernyen,
Laat ik my nu bevryen
Voor korten tyd met zagter vaarzen zugten,
Ach Sirenus, ach Sirenus, ach Sirenus om uw' vlugten.
2. Nu gy my, ô groote Venus,
met uwen Zoon vergeet,
Leyd ik de slagen,
Die ik behoorlyk dragen,
Want als hy zig ootmoedig kwam vertoonen
Wild' ik hem nooit beloonen,
Nu leyde ik, voor zyn, wel duizend pynen,
Bitze straffen, bitze straffen, bitze straffen 'k moet verdwijnen.
3. Zoo my dees te droeve plagen,
Van een rampzalig lot
Waren beschoren.

‘k Zou dit verdriet met klagen wel verzagten:
 Nu helpen my geen klagten,
 Als ik bedenck, ‘t is om myn bitze wreetheid,
 Ach verwoede, ach verwoede, ach verwoede pylen noemt hy’t!
 4. Als gy my plagt aan te zoeken,
 Keerd’ ik myn oogen af.
 Nu moet ik blaken,
 Ik laat ooit af u innerlyk te minnen
 Gy laat u nooit verwinnen,
 Ja g’hebt myn Min voor eeuwig afgesworen
 Ach Sirenius, ach Sirenius, ach Sirenius kond gy hooren.
 5. Al ons nyd’ge Harders zeggen,
 Dat gy my, g’lyk ik u
 Veel deed verdragen,
 Ook zoud met bitsheid plagen,
 Doe vry uw wil: zie maar hoe ‘k in rouw smoore,
 En laat uw wraaklust hoore,
 Wat ‘k om uw ley, aanschouw my tranenbeken
 Die wel rotzen, die rotzen, die wel rotzen zouden breken.

STROFESCHEMA

Het strofeschema is zeer onregelmatig. In het schema hieronder zijn de verschillende tussen de verschillende strofes duidelijk zichtbaar. In de onderste kolom staat het gemiddelde. De materie is echter weerbarstiger dan het lijkt. Zo is in regel zeven ‘5e’ sterker vertegenwoordigd dan ‘5d’ en in de laatste regel ‘2d’ sterker dan ‘2e’. Om nu voor voor de zevende regel ‘e’ te kiezen en voor de laatste regel ‘d’, is in strijd met het feit dat de zevende en laatste regel altijd rijmen! Er moet om die reden een keus worden gemaakt.

	1	2	3	4	5	6	7	8			
1.	. 3a	. 3B	. + 2c	. 3c	. 5c	. 3c	. 5d	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2d
2.	. 4a/3a	. 3B	. 2c	. 3c	. 5d	. 3d	. 5e	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2d
3.	. 4a	. 3B	. 2c	. + 3a	. 2d	. 3d	. 5e	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2d
4.	. 4a	. 3B	. 2c	. + 2B	. 3d	. 3d	. 5e	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2e
5.	. 4a	. 3B	. 2c	. 3c	. 5d	. 3d	. 5e	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2e
Gem.	. 4a	. 3B	. 2c	. 3c	. 5d	. 3d	. 5e	=+ 2f	=+ 2f	=+ 2f	2e

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De componist van deze melodie is de beroemde Italiaanse componist Giulio Caccini (circa 1545-1618) en komt uit zijn bundel *Le Nuove Musiche* (Florence, 1601): 12. Er zijn ontelbare contrafacten van deze melodie gemaakt door heel Europa. In de Liederbank alleen al staan bijna honderdvijftig contrafacten, vooral uit de zeventiende eeuw. Opvallend genoeg staan er geen contrafacten in de *Apollo's Giften* afgezien van het onderhavige lied.²³¹ Er zijn geen andere verschijningen van de zetting uit ApVastenavg bekend, wat inhoudt dat de tekst waarschijnlijk rond 1745 geschreven moet zijn. De melodie is genomen uit Tuinman1725: 38. In maat 19 staat in Tuinman een bes en geen b.

²³¹ Voorbeelden van contrafacten in contemporaine bundels zijn: AmPegasus1627: 6 en NThMinnewit(4)1731: 120.

6.13B TEGENZANG VAN SYRENUS AAN DIANA

Tegenzang van Syrenus aan Diana
Stem: *O Kersnagt, schoonder dan de dagen!*
Muziek: AmMinnebeekje(7)1645

The musical score is written on five staves in treble clef with a common time signature (C). The melody is simple and folk-like. The lyrics are written below the notes, with some words followed by blank lines for the singer to fill in. The score is divided into four measures, each starting with a measure number (1, 2, 3, 4) in the left margin. The first measure ends with a double bar line, and the second measure ends with a repeat sign. The third measure ends with a double bar line, and the fourth measure ends with a double bar line.

De lief _____ d'is blind, maar weet haar py _____ len

2
Op d'al ler sterk ste borst te vy _____ len,

3
Die _____ zy door vin _____ nig vuur ver slind:

4
Zy's een kind, en roofd den de gen Van d'Oor logs-God tot ha ren ze _____ gen,

6
Als _____ zy m'in _____ loo ze net _____ ten bind.

BRON: ApVastenavg: 90

Stem: *Rozemontje troeteldiertje.*
O Kersnagt, schoonder dan de dagen!
Daar was een Meisje &c.
't Loos gevleugelt Minnewigtje.

De liefd'is blind, maar weet haar pylen
Op d'allersterkste borst te vylen,
Die zy door vinnig vier verslind:
Zy is een kind, en roofd den degen
Van d'Oorlogs-God tot haren zegen,
Als zy m'in looze netten bind.

2.
O groote Koningin der Aarde,
Die alle Goôn in magt en waarde
Verwind, en zoo veel zegens torst,

O schrik'lyk kind, dat alle palen
Aan uw vergoden thronen doet pralen,
Gy zeit der Goden grootste Vorst!

3.
Gy, die de Aard en Lugt doorbrande,
Den Hemel, en de Zee vermande,
Wy loven uw verhoogden thronen,
Al ons vermaak leid in 't verwond'ren
Van uw magt: u past het dond'ren,
Tot uwen lof strekt aller toon.

STROFESHEMA

· · · · · ·
4a 4a 4B 4c 4c 4B

BEKNOPTE LIEDGESCHIEDENIS

De wijsaanduiding 'Rozemontje' komt vijf keer voor in de Liederenbank, waarvan in de Apollo's Giften in ApKermisg(2): 15 en ApVastenavg: 63, maar heeft in geen van de gevallen muzieknootatie. 'Daar was een meisje' komt als wijsaanduiding ook een aantal keer voor maar heeft eveneens in geen van de gevallen muzieknootatie. 'Het loos gevleugeld' komt alleen voor in ApVastenavg: 63 en als incipit in ApKermisg(2): 15.²³² De auteur van 'O Kerstnacht' is Joost van den Vondel (1587-1679). Het lied is ook bekend als de *Rey van Klaerissen* uit het toneelstuk Gijsbreght van Aemstel (1637).²³³ Dit toneelstuk werd geschreven ter gelegenheid van de opening van de Amsterdamse schouwburg en wordt nog tot op de dag van vandaag uitgevoerd. Het is ook rond het midden van de achttiende eeuw uitgevoerd, in combinatie met 'De bruiloft van Kloris en Roosje'. Dit laatste gebruik was ingevoerd vanaf het seizoen 1717/18.²³⁴ De oorsprong van de melodie is onduidelijk, het is wellicht gecomponeerd door Vondel zelf of van Duitse oorsprong (Vondel werd geboren in Keulen).²³⁵ Het lied is in de oorspronkelijke vorm met de tekst van Vondel bijna twintig keer overgenomen waaronder in ThMinnewit(3)1745: 78. De melodie die gekozen is, komt uit AmMinnebeekje(7)1645: 234.

²³² De meervoudige wijsaanduidingen in ApVastenavg konden alleen bestaan bij teksten met een in grote mate typisch rijmschema zoals bovenstaand. Bij het vinden van de melodie met behulp van de strofische heuristiek, bemoeilijkt een veel voorkomend rijmschema het vinden van de juiste melodie. Het strofischema van het betreffende lied komt bijvoorbeeld meer dan 250 keer voor in de Liederenbank.

²³³ VondelGA: 565

²³⁴ Voor de gegevens rond de uitvoering van dit werk zie: Anna S. de Haas, *Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg 1700-1772* (Maastricht: Shaker, 2001), p. 208.

²³⁵ Het lied komt weliswaar met muzieknootatie voor het eerst voor in Pers BLW1640: 159, maar verscheen in 1637 bij Vondel al als wijsaanduiding.

Slot-zang van Aurelius, aan Sirenus voor Diana
Stem: *O Kersnagt, schoonder dan de dagen!*
Muziek: AmMinnebeekje(7)1645

De lief _____ d'is niet blind, maar myn oo _____ gen:

2
Ik wer de zon der reën be woo _____ gen,

3
Om _____ my te war _____ ren in een strik,

4
My o ver mand geen kind, deez pla gen Kan ik ver win nen en ver ja _____ gen,

6
Maar'k ly de _____ ze ge wil _____ lig lik.

BRON: ApVastenavg: 89

Stem: *O Kersnagt schoonder dan de Dagen.*

1.
De liefd' is niet blind, maar myn oogen:
Ik werde zonder reën bewogen,
Om my te warren in een strik,
My overmand geen kind, deez' plagen
Kan ik verwinnen en verjagen,
Maar 'k lydeze gewilliglik.

2.
't Is dulligheid, dat way geloven,
Dat niemant 't liefdevier kan dooven;
De geur verrukt ons heete zin,
Als hy in lust is opgetogen,
Kupido heeft nooit hoog gevlogen:
Wy vliegen zellefs in de Min.

3.

Hy heeft geen wapens, noch geen kragten,
Om wyze zinnen te vernagten,
Maar enkel voor het Minnaars hart.
O zotte en zinneloose zinnen
Die u zoo ligt laat overwinnen!
Ei zie, wat schepsel u dus tart!

STROFESCHEMA

Als het voorgaande:

• • • • • •
4a 4a 4B 4c 4c 4B

HOOFDSTUK 7 CONCLUSIE EN BESLUIT

In dit hoofdstuk zullen de deelvragen gesteld in de inleiding met behulp van de resultaten van het onderzoek beantwoord worden. De resultaten van dit onderzoek zullen vervolgens in de context geplaatst worden van de studie van de liedgeschiedenis in het algemeen.

7.1 CONCLUSIE

De uniciteit van de bundels wordt gevormd door het feit dat ze ten eerste weliswaar niet alle als serie geconcipieerd zijn, maar wel ongeveer dezelfde titel hebben. Daaruit kunnen we concluderen dat de ‘merknaam’ ‘Apollo’s Gift’ in het midden van de achttiende eeuw populair was. Dit blijkt ook uit de vele nadrukken door andere drukkers. Ten tweede hebben alle Apollo’s Giften een jaarfeest in hun titel. Dat onderscheidt ze van veel andere liedbundels.

De samenstellers van de bundels waren vermoedelijk jonge mannen wier identiteit verscholen bleef achter initialen. Voor hen was het samenstellen van de bundel een luchtig tijdverdrijf en geen professionele bezigheid. In de preliminaria wordt daarnaast gesuggereerd dat er ook een vrouw bij betrokken was (Thalia).

Met behulp van een systematische bibliografie van de overgeleverde exemplaren is het mogelijk gebleken steekhoudende uitspraken te doen over de samenhang en chronologie van de Apollo’s Giften. Zo zijn ApKermisg(1), (2), en ApNwjpg(1) vermoedelijk voor het eerst door Jan van den Bergh gedrukt. ApKermisg(1) en (2) verschenen rond de periode waarin de Haagse kermis in respectievelijk 1740 en 1743 werden gehouden. ApNwjpg(1) verscheen rond de jaarwisseling 1741/1742. ApKermisg(3) heeft vermoedelijk dezelfde samensteller als ApKermisg(1) en (2) maar is opgedragen aan de Amsterdamse juffers. Deze bundel verscheen vermoedelijk rond de periode waarin de Amsterdamse kermis werd gehouden, namelijk begin augustus 1746. ApNwjpg(2) is gedrukt in Rotterdam en verscheen rond jaarwisseling 1753/1754. Een connectie wat samenstellerschap betreft is niet aangetroffen. De bundel ApStNicg wordt veelvuldig genoemd in preliminaria van verschillende bundels en is vermoedelijk in de dagen voor 5 december 1742 voor het eerst verschenen, en niet rond 1730 zoals onder andere Scheurleer vermeldde. ApVastenavg is waarschijnlijk verschenen in de dagen voor 17 februari 1744, en was vermoedelijk op een katholiek publiek gericht.

Het afnemerspubliek bestond voornamelijk uit jonge mannen met een gemiddeld tot rijkelijk gevulde beurs. De liedjes werden door zowel mannen als vrouwen gezongen en gaan voornamelijk over de liefde, veelal in arcadische context, waarbij vaak mythologische figuren worden aangehaald. Een aantal teksten is speciaal geschreven voor de Apollo’s Giften maar er

zijn ook liederen die letterlijk zijn overgenomen uit andere liedbundels. Door melodieën bij de teksten te zoeken is een beeld ontstaan van hoe de liederen in de tijd van verschijning geklonken kunnen hebben.

7.2 BESLUIT

Samen met de scriptie van mede-student Marga Kuipers over de liedbundels ‘Thirsis Minnewit’ vormt dit werk een bescheiden poging de kennis over het achttiende eeuwse wereldlijke lied te vergroten. Een korte blik op de *status quaestionis* van de studie van het achttiende eeuwse lied laat zien dat er (nog) zeer weinig monografieën op dat gebied zijn.²³⁶ De relevantie van het bestuderen van het achttiende eeuwse lied blijkt daarnaast uit de mate waarin het in de Liederensbank, digitale databank van het Nederlandse lied, vertegenwoordigd is.²³⁷ Het invoeren van strofeschema’s in de Liederensbank is van cruciaal belang voor de slagkracht van strofische heuristiek, waarmee wijsaanduidingen in melodieën kunnen worden veranderd. Op 16 januari 2006 waren er circa 127.000 records in de Liederensbank. Van de circa 63.000 records in het digitaliseerde Nederlands Volkslied Archief is van circa 1.628 het strofeschema ingevoerd.²³⁸ Voor de zeventiende eeuw zijn er in totaal 9.348 records ingevoerd (waarvan circa 240 records met strofeschema). Voor de achttiende eeuw zijn dat er 13.556. Van circa 1.388 records is het strofeschema ingevoerd.²³⁹ Van de circa 37.500 records in de Bank 16^e / 17^e eeuw zijn er voor de zeventiende eeuw 17.529 records ingevoerd en voor de achttiende eeuw slechts 529. Al deze records bevatten strofeschema’s. Er zijn dus in totaal $240 + 17.529 =$ circa 17.769 strofeschema’s voor de zeventiende eeuw ingevoerd en slechts circa 1.917 strofeschema’s voor de achttiende eeuw.²⁴⁰ In onderstaand schema worden de verhoudingen schematisch weergegeven.

²³⁶ Zie: Anna S. de Haas, *Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg 1700-1772* (Maastricht: Shaker, 2001) en C.T.M. Visseren – van Heck, *Betje Wolff en Aagje Dekens Economische Liedjes* (Eerbeek: 1988). Het wereldlijke lied in de achttiende eeuw is wel in artikelen en overzichtswerken aan bod gekomen maar in verhouding veel minder dan bijvoorbeeld het zeventiende eeuwse lied.

²³⁷ De Liederensbank bevat gegevens over Nederlandse liederen en strofeschema’s. Overigens is het lied vóór 1600 is behandeld in Martine de Bruin (e.a.), *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600* (Gent / Amsterdam: Meertens Instituut e.a., 2001).

²³⁸ De gegevens in het NVA-bestand (Nederlands Volkslied Archief) zijn vaak overgenomen van een kaartenbestand en niet vanuit de bron. Ook zijn velden vaak zijn minder uitgebreid ingevoerd.

²³⁹ Waarvan er overigens meer dan duizend tijdens de Werkgroep Contrafactuur (2005) zijn ingevoerd.

²⁴⁰ Bovenstaand geldt alleen voor liedboeken en niet voor liedbladen. Niet gedateerde bronnen zijn buiten beschouwing gelaten.

Liederenbank (circa 127.000 records op 16 januari 2006)			
<i>Nederlands Volkslied Archief</i> (circa 63.000 rec.)		<i>Bank 16e / 17e eeuw</i> (circa 37.500 records)	
zeventiende eeuw	achttiende eeuw	zeventiende eeuw	achttiende eeuw
9348 records	13556 records	17529 records	529 records
240 strofeschema's	1388 strofeschema's	17529 strofeschema's	529 strofeschema's

Naast het vullen van wetenschappelijke lacunes, is de popularisering van het achttiende eeuwse wereldlijke lied van essentieel belang voor de bekendheid van het achttiende eeuwse Nederlandse wereldlijke lied. Ik hoop in de toekomst hier aan bij te kunnen dragen door de uitvoering van liederen in concertprogramma's en het opnemen van CD's.

BIBLIOGRAFIE

PRIMAIRE BRONNEN

AmMinnebeekjeIII1638 - *Amsterdams minne-beekje, op nieuws verm. en verb. met verscheyden minne-deuntjes*. 3 dln. (3e deel). Amsterdam, 1638.

AmMinnebeekje1645 - *Amsteldams Minne beekje*. Amsterdam, 1645.

AMinnez1643 - *Het Eerste Deel VAN d'Amsteldamsche MINNE-ZUCHJENS*. Amsterdam, 1643.

AmPegasus1627 - *Amsterdamsche Pegasus*. Amsterdam, 1627.

AmRommelz1651 - *'t Amsterdamse Rommel-Zootje, Met verscheyde Minne-Deuntjens, Lief-lockende Vrijagie, en treffelijcke Harders-Sangen, door verscheyde Gentile Geesten gecomponeert. Met de Antwoort op 't Menniste Susjen*. Amsterdam, circa 1651.

Begijnhof1710 - *Het Vermakelyk Bagyn-Hof, Of den Hollandschen Edelman. Verciert met Nieuwe Brabantse, Hollantse Oorlogs Liedtjes, Vragie [!], en Minne-Liederen, Soldate en Matroose Gesangen. Alle op de nieuwste Voyse, en nieuwste Melodie, die in geen Liede-boeken te vinden zyn als in dese. Den Tweeden Druck*. Amsterdam, 1710.

ApKermisg(1) - *Apollo's Kermis-Gift Aan De Haagsche Vermaaks-Gesinde Jeugd. Eerste Deel*. Dordrecht, zonder jaartal.

ApKermisg(2) - *Apollo's Kermis-Gift Aan De Haagsche Vermaaksgesinde Jeugd. Tweede Deel*. Dordrecht, zonder jaartal.

ApKermisg(3) - *Apollo's Kermis-Gift aan de Amsterdamsche Juffers. Derde Deel*. Amsterdam, 1746.

ApNwjg(1) - *Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift. Aen Het Bekoorlyke Hollandsche Jufferschap*. Den Haag, 1745.

ApNwjg(2) - *Apollo's Nieuwe-Jaers-Gift. Aen het bekoorlyke Nederlandsche Jufferschap. Tweede Deel*. Rotterdam, 1753.

ApStNigc - *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva*. (voor de drie delen samen). Leiden, zonder jaartal.

ApStNigc(1) - *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva. Minne-zangen*.

ApStNigc(2) - *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva. Herder-zangen*.

ApStNigc(3) - *Apollo's Sint-Nicolaes-gift aan Minerva. Mengel-zangen*.

ApVastenav - *Apollo's Vastenavondgift*. Den Haag, 1745.

Breughel CupidoLh1613 - *CUPIDO'S LUSTHOF Ende Der Amoureuken Boogaert*. Amsterdam, circa 1613.

Buitenleven1716 - *Het vermaaklyk buitenleven, of De Zingende en Speelende boerenvreugd*. Haarlem, 1716.

Croix KM1685 - *Krispyn Muzikant*. Amsterdam, 1685.

DEPB1539 - *Een devoot ende profitelijck boeckken, inhoudende veel ghestelijcke Liedekens ende Leysenen, diemen tot deser tijt toe heeft connen ghe vinden in prente oft in gheschrifte: uut diversche steden ende plaetsen bi een vergadert ende bi malcanderen ghevoecht. Ende elck lieteken heeft sinen bisonderen toon, wise, oft voys, op noten ghestelt, ghelijc die Tafel hier na volghende breed' uut wijst ende verclaert*. Antwerpen, 1539.

DubbelsHe1645 - *Helikon, Bestaande in Zangen, Kusjes en Mengel-rijm*. Amsterdam, 1645.

Eyck FL(1)1649 - *Der FLUYTEN LUST-HOF .. EERSTE DEEL*. Amsterdam, 1649.

Foire(1968)1737 - *Le Théâtre de la Foire ou l'Opéra Comique. Contenant les meilleurs pièces qui ont été représentés au foires de S. Germain et de S. Laurent. Tome I comprenant les volumes 1-5*. Parijs, 1737. Facsimile-ed. Genève 1968.

Gaarkeuken1746 - *De nieuwe vermaaklyke gaare-keuken van de gekroonde A. Zingende en kwelende verscheyde aardige en boertige liederen en ernstige gezangen. Noyt in deze order zo gedrukt*. Amsterdam, 1646/47.

GrHEAPLb1762 - *'t Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder, Edammer en Purmerender Liede-Boek, Zijnde een vervolg op 't voorgaande Vercierd met verscheyde Nieuwe en aangename Bruylofts-Liedekens en snaakze Gezangen.* Amsterdam, circa 1762.

HBoerenl - *Oude en nieuwe Hollandse Boeren Lietjes en Contredansen.* Amsterdam, 1700-1716.

HernhNachtegaaltje1764 - *Het Hernhutsche Nachtegaaltje, In Eene Vrolyke Luim; Zingende weder honderd nieuwe en nooit te voeren bekende Airtjes, Geschikt naar den hedendaagschen smaak der Zangwyzen, zo van menuëtten, contredanssen, marssen, toneelfeesten &c.* Amsterdam, 1764.

HsBeSPK mgo280 - *Liederbuch der Anna von Köln.* Rijnland, rond 1500.

HsBsKB 2879 - *Hadewijchhandschrift A.* Waarschijnlijk Brabant, 1325-1350.

HsMijTK VJ8 - *Hs. Zangwijzen van Oud-Nederlandse volksliederen / Maatschappij tot bevordering der Toonkunst.* Plaats onbekend, rond 1720.

HsMusicqboek1740 - *Hs. Musicq boek, begonnen den 8sten october anno 1740.* Plaats onbekend, rond 1740.

HsTerBorchP1652 - *Geesken ter Borch Anno 1652 Den 18. November.* Deventer, 1652-1660.

Krul MD1640 - *Minne-Spiegel Ter Deughden.* Amsterdam, 1640.

KrulMWD1640 - *Minne-spiegel ende weg wyser ter deugden.] 2 dln.* Amsterdam, 1640.

Laurierkrans1643 - *Nieu dubbelt Haerlems-Lietboek Ghe-naemt den Laurier-Krans, der Amoureuken.* Haarlem, 1643.

Lenaerts-vanderGoes1602 - *Druyven-Tros der Amoureuken.* Plaats onbekend, 1602.

Lodenstein US1676 - *UYT-SPANNINGEN, behelsende Eenige Stigtelyke Lieder en andere Gedigten. Verdeeld in vier Deelen: I. Bybelstoff... II. Aandagten.... III. Stigtelycke Invallen... IV. Boetdichten.* Utrecht, 1676.

NiUtMinstroom1767 - *De nieuwe vermakelyke Utrechtse min-stroom zynde verciert met de aldernieuwste en vermakelykste minnezangen ... Op de nieuwste en aangenaamste vooyzen. Nooit zoo voor deeze gedrukt.* Amsterdam, 1767.

NLusthof1602 - *Den nieuwen Lust-Hof Gheplant vol uytghelesene, welgherijmde, eerelijcke, Amoreuse ende vrolijcke ghesanghen [...] Item is noch hier [...] een Bruylofts Bancket [...] ende voysen gestelt van verscheyden experte Componisten.* Amsterdam, rond 1602.

NThMinnewit(1)1730 - *Het nieuwe vermakelyke Thirsis Minnewit. Waar mede men tot vier Deelen zal vervolgen. Nooit voor dezen gedrukt. Eerste deel.* Amsterdam, 1730.

NThMinnewit(4)1731 - *Het nieuwe vermakelyke Thirsis Minnewit. Vierde deel.* Amsterdam, 1731.

NwjNJ - *Nieuwejaars gift aan de Nederlandsche [...] juffers, zynde Een nieuw lied tegens de gespikkelde huwelyken.* Den Haag, 1755.

Omazur LC1663 - *Labyrinthus Cupidinis. Dat is den doolhof der liefde ... Verciert met roose-tuynen van rymen ghestelt op de nieuwste dans-wijzen van desen tijt.* Antwerpen, 1663.

OpZvSpeelwagen1780 - *De oprechte Santvoorder speel-wagen.* Plaats onbekend, rond 1780.

OrNwjg(1) - *Oranje nieuw-jaars gift, opgeofferd aan het jufferschap der Vereenigde Provintien.* Amsterdam, circa 1748.

OrNwjg(2) - *Oranje nieuw-jaars gift, opgeofferd aan het jufferschap der Vereenigde Provintien. : Deel 2.* Amsterdam, 1750.

OtMarktschipperT1761 - *Het Tweede Deel van de Nieuwe Overtoompsze Markt-Schipper, of Vermaakelyke Leidsze Kaag, Zynde Verciert met de allernieuwste en aangenaamste Melodyen en Gezangen. Op nieuws Verbeeterd.* Amsterdam, rond 1761.

Overtoompje1731 - *Het Wydberoemde Overtoompje, Of de Playzierige en Vermakelyke Amsterveensche Boomgaard. Zynde Beplant met allerhande Snakeryen, Minne-klagen, Vryagies, Oorlogs-Deunen, etc. Alle op de Nieuwste en Aangenaamste Voyzen die hedendaags Gezongen werden.* Amsterdam, 1731.

PelsMz1717 - *A. Péls Méngelzangen, eerste deel. De tweede druk verbéterd.* Amsterdam, 1717.

Pers BLW1640 - *Bellerophon of Lust tot Wijsheit.* Amsterdam, 1640-1648.

PraatvaarsNwjg - *Den Hollandszen Praat-Vaars Nieuwjaars-Gift, aan het bevalligen Stichtsze Jufferschap.* Amsterdam, rond 1745.

PraatvaarsVastenavg - *Praatvaars vasten-avondsgift, aan alle het jufferschap der Verëenigde provincien.* Amsterdam, zonder jaartal.

PrincNwjg - *Princelyke nieuw-jaars-gift, of Het Oranje hof in vreugde.* Amsterdam, rond 1750.

Ringers1686 - *Stichtelijk sang-prieel, belommerd met het Hooge lied Salomons, ende andere heilige gesangen.* Plaats onbekend, 1686.

SpeelhofLG1666 - *Het II. deel vanden speel-hof der liefde Godts. Ghemaect door eene religieuse der derde orden vanden heylighen vader Franciscus.* Gent, 1666.

Starter FL1627 - *Friesche Lust-Hof, Beplant met verscheyden stichtelijcke Minne-Liedekens, Gedichten, ende Boertighe Kluchten.* Amsterdam, 1627.

Theeboom1800 - *De Oost-Indische theeboom.* Plaats onbekend, rond 1800

ThMinnewit1750 - *Thirsis Minnewit. Bestaande in een verzameling der moyste en aangenaamste Minne-Zangen En Voysen.* Amsterdam, 1750.

Tuinman1725 - *Mengel-Stoffe van Veelerlei stichtelijke Gezangen; Op Verscheide, zo Oude als Nieuwe, Toonen en Psalm-wijzen. Door Carolus Tuinman, Predikant tot Middelburg, in Zeeland. Deze derden druk is met verscheide Liederen merkelyk vermeerdert, en op groote Musijk-Noten gestelt.* Utrecht, 1725.

UtZangprieeltje1649 - *Utrechts Zang-Prieeltjen. Daerinne de aerdighste Liedekens, uyt 't Amsterdams Minne-Beeckje, 't Haerlems Mey- Somer- ende Winter-Bloemtje [...] met verscheyde Coopere Plaetjes.* Utrecht, 1649.

Vastenavg - *Vasten-avond gift, zynde een zeedige en boertige beantwoording op het antwoord tegens het nieuwejaarsgift op de gespikkelde huwelyken.* Den Haag, 1755.

VermakOpd1677 - *DEN VERMAKELYKEN OPDISSER.* Hoorn, 1677.

VondelGA - *Gijsbreght van Aemstel.* Amsterdam, 1637.

VrSpeelman - *Den vrolyken speelman, dansende en zingende verscheyde aardige, zoo menuetten, contredansen als andere liederen.* Plaats onbekend, rond 1800.

Wesbusch HDV1636 - *Haerlemsche Duyn-Vreucht.* Haarlem, 1636.

Westerbaen MD1624 - *Minnedichten.* Den Haag, 1624.

WolffDeken EL1791 - *Economische Liedjes uitgegeven door E. Bekker weduwe A. Wolff en A. Deken. Tweede Druk.* Den Haag, 1791.

Zweerts BEM1695 - *Boertige en Ernstige Minnezangen. Nevens eenige Punttdichten, en andere. Vyfden Druk. Op nieuws verrykt met een Byvoegsel van Muzyk nooit voor dezen gedrukt.* Amsterdam, circa 1695.

SECUNDAIRE BRONNEN

Henk van Benthem, *Sint-Nicolaasliederen: de oorspronkelijke teksten en melodieën van alle bekende, traditionele Sinterklaasliederen* (Amersfoort / Leuven: Acco, 1991).

Martine de Bruin, 'Hoepsa! Fibele! Krakeling! De kermis is een aardig ding.' Rolzeilen, liedbladen en het kermislied. In: Johanna Jacobs (red.), *Kennis, kunstjes en kunnen, Kermis: de wondere wereld van glans en glitter* (Amsterdam: Sun, 2002).

Florimond van Duyse, *Het oude Nederlandse lied* (Den Haag: Nijhoff, 1903 – 1908).

Annemiek M. de Gooijer, "Om tot Sint Nicolaas Presenten te kunnen dienen" *Het Sinterklaasfeest in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Doctoraalscriptie).

Johannes ter Gouw, *De volksvermaken* (Haarlem: Bohn, 1871).

Louis P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur*. (Amsterdam: P.J. Meertens Instituut, 1991).

Louis P. Grijp, 'De Rotterdamse Faem-Bazuyn. De lokale dimensie van liedboeken uit de Gouden Eeuw', in: *Volkskundig bulletin* 18 (1992), pp. 23-78.

Louis P. Grijp (red.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden* (Amsterdam: Amsterdam UP, 2001).

Gerrit H. Jansen, *Kermis in Nederland* (Meppel: Boom, 1987).

Gerrit Kalff, *Het lied in de middeleeuwen* (Arnhem: Gijsbers & Van Loon, 1972) Facsimile-uitgave van de druk uit 1884).

E.F. Kossmann, *De Boekhandel te 's-Gravenhage tot het eind van de 18de eeuw* (Den Haag: Nijhoff, 1937).

Roelof Jan Luth, "Daer wert om 't seerste uytgekreten...", *bijdragen tot en geschiedenis van de gemeentezang in het Nederlands-Gereformeerd protestantisme circa 1550 – circa 1852*. (Kampen: Van den Berg, 1986).

Frédérique de Muij, 'Sulcke drollighe dinge sietmen dan by de straet!' *Zestiende-eeuwse nieuwjaarsliederen uit de Noordelijke Nederlanden*. 1997 (doctoraalscriptie).

Rudolf A. Rasch, 'Corelli's contract: notes on the publication history of the *concerto grossi... opera sesta* [1714]' *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 46 (1996), pp. 81 – 136.

Rudolf A. Rasch (red.), *Unico Wilhelm van Wassenaer 1692-1766* (Hilversum/Zutphen: Walburg Pers, 1993).

Rudolf A. Rasch, 'Van Johann Schop tot Pieter Hellendaal: Nederlandse vioolmuziek 1650-1750', *Mens en Melodie* 44 (1989), pp. 412-425.

Daniël F. Scheurleer, *Nederlandsche liedboeken: Lijst der in Nederland tot het jaar 1800 uitgegeven liedboeken*, (Den Haag: Nijhoff, 1912, herdrukt in Utrecht: HES, 1977). Dit werk is gedigitaliseerd door Martine de Bruin (Meertens Instituut).

NASLAGWERKEN

P.C. Molhuysen (red.) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Leiden: Sijthoff, 1911-1937).

J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, *Het Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse Letterkunde* (Deventer: A.J. v.d. Sigtenhorst, 1878) Nieuwe uitgave Amsterdam: L.J. Veen, 1888-1891.

M. de Vries (red.), *Woordenboek der Nederlandse Taal* (Den Haag Nijhoff (e.a.), 1882 – 1998).

F.G. Waller, *Biographisch woordenboek van Noord Nederlandsche Graveurs* (Den Haag: Nijhoff, 1938).

DIGITALE BIBLIOGRAFIE

In het huidige tijdperk is het internet een belangrijke bron van informatie. Hoe betrouwbaar informatie die op sites gegeven wordt is, is echter niet altijd even duidelijk. De vluchtigheid van het medium maakt het daarnaast mogelijk om informatie regelmatig te updaten of de URL te wijzigen. Om bovenstaande redenen zijn daarom hieronder de belangrijkste digitale bronnen genoemd inclusief korte beschrijving. De digitale bronnen zijn geraadpleegd in de periode september 2005 tot en met april 2006.

www.dbnl.org

De site van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren is opgericht in 1999 en een initiatief van de Stichting Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de Taalunie hebben financieel bijgedragen.

<http://drukkers.uu.nl>

Deze site bevat informatie van de drukkers van boeken die in de UB van de UU aanwezig zijn.